Igitur tribus hisce sententiæ partibus tria videntur notari vitia iudicum & principum, scilicet corruptum iudicium, iniquum regimen, & neglectus religionis siue cultus Dei: si quis tamen omnia ad vnum & idem, scilicet ad corruptum iudicium, spectare contendat, contentiosum cum eo funem non traham. Vnde S. Bonauent. ex tribus hisce sententiis, *Non rectè iudicastis, neque custodistis legem iustitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis*; primam esse ait, cùm non subest causa iusta; secundam, cùm non seruatur ordo; tertiam, cùm praua intentione quid à iudice fit. Cantacuzenus verò: Prima, ait, significatur ex corruptela munerum acceptorum deuians à regula & præscripto rationis lata sententia; secunda, personarum acceptio, dum non æquè omnes iudicis negligentia aut indulgentia, siue spe, siue timore, obseruant legem: tertia, cùm offenditur religio & cultus Dei. Quæ sententia valdè apposita & genuina videtur. Minùs aptè Ceruantes primam refert ad officium debitum proximis, secundam ad debitum sibiipsi, tertiam ad debitum Deo. Porrò tales auaros & iniustos principes, necesse est esse hominibus æquè ac Deo exosos, ideoque miserrimos. Audi Platonem lib. 9. de Republ. *Animum*, inquit, *tyrannicum mendicum semper atque inexplebilem esse necesse est.* Et mox: *Longè cunctorum dico hunc esse miserrimum.* Et nonnullis interiectis: *Est autem reipsa, quamuis alicui non videatur, verè tyrannus, verè seruus extremæ seruituti adstrictus, qui appetitus suos explet numquam, sed plurimis indiget semper, atque inops reuera esse apparet, si quis penetralia animi eius inspexerit.* Quocirca Basil. Imper. exhort. ad Leonem filium c. 27. inculcat ei pecuniæ contemptum, & iustam vectigalium moderationem: *Rempublicam*, inquit, *optimè administrabis, si pecuniæ publicæ curam habebis, eiq; iustis rationibus colligendæ studebis, non ex oppressione, vel lacrymis subditorum corradendæ: pecunia enim si iustè colligitur, possidenti multum affert emolumenti, & neruos imperio addit: quæ verò ex lacrymis subditorum, atque ex iniquitate corrasa fuerit, etiam iustè collectam dissipabit. Attrahet enim Deum, qui iustitiæ leges condidit, ad vindicandam iniuriam, ignis q; non ita celeriter paleam consumit, vt malè & iniustè congestæ opes, etiam iure partæ in perniciem secum abducunt.*

A tillecebra. Nam *regiū ad exemplum totus componitur orbis.* Tertiò, quia eorum iniusta iudicia æquè ac leges & edicta grauia damna, tum facultatibus, tum corpori, tum animæ inferunt, non vni subdito, sed plurimis, imò toti reipublicæ. Quocirca Deus iussit Mosi, vt principes tribuū Israel fornicantes cum filiabus Moab, & earum idola colerēs, suspenderet contra solē in patibulis, Numer. 25. 4. Addit Origen. ibidem homil. 20. eos suspensos fuisse, eò quòd populum non docuissent, non monuissent, non sollicitè arguissent. Vnde concludit: *Hæc si cogitarent homines, principatus non ambirent.* Hinc iniqui reges & tyranni horrendè metuunt omnia, pleni sunt pauore, ac omnia tuta timent. Graphicè hunc eorum horrorem & pauorem depingit Xenophon in Hierone: *Iam verò*, inquit, *metuere turbam, metuere solitudinem, metuere satellitiū absentiam, metuere ipsos etiam custodes, ac nec inermes illos velle habere apud se, nec armatos videre libenter; an non res est miseræ? Postremò huc compelli, vt pro liberis habere cupias seruos, & ex seruis cogaris facere liberos? an non hæc tibi videntur argumenta animi terroribus attoniti, perculsiq;? Porrò non solùm ipse metus, tunc cùm insedit animo, molesta res est, sed dum nusquam non adest ac circumfertur, fit omnium rerum iucundarum corruptela.* Exempla sunt in Pharaone, Exodi 1. & seqq. in Athalia, 4. Reg. 11. in Herode infanticida, Matth. 2.

Metus principum.

Hisce de causis viri sancti fugerunt regimen, tum Ecclesiasticum, tum ciuile. Sic Episcopatus fugēre S. Clemens, S. Gregorius Thaumaturgus, S. Athanasius, S. Basilius, S. Chrysostomus, S. Nazianzenus, S. Gregorius Magnus, S. Ephrē, S. Augustinus, S. Ambrosius, S. Fulgētius, & plurimi alij: qui tamen Episcopatu fuere dignissimi, eumq; præclarissimè gesserunt. Vnde Leo Imp. anno Domini 469. l. 31. C. de Episc. & Cler. *Profectò*, ait, *non est dignus sacerdotio, nisi fuerit ordinatus inuitus*: inuiti enim apprehēdunt Episcopalis oneris magis quàm honoris periculū, ideoq; in eius officio sunt solliciti & strenui. Certè Canonicus ille S. Victoris, quē memorat Thomas Cantipr. lib. 1. exempl. c. 20. post mortem apparuit amico, eique dixit: *Si de numero Episcoporum fuissem, in damnationis periculum incidissem, & de numero electorum non essem.* Similia dixere plures alij.

Fugiendi principatus. Exempla.

Inuiti ordinandi: cur?

S. Thomas Aquinas tria in votis habebat. Primò, cognoscere quid animæ fratris sui Landulfi in bello occisi contigisset, an salus, an pœna. Secundò, puritatem mentis primæuam. Tertiò, ad nullos honores, vel prælaturas promoueri. Vnde Archiepiscopatum Neapolit. sibi à Clemente IV. oblatum recusauit, atque in morte sibi gratulatus est, Deoq; gratias egit, quòd trium votorum horum se compotem fecisset.

Denique audi S. Gregor. epist. 6. lib. 6. & lib. 7. epist. 110. *Sicut*, inquit, *is qui inuitatus renuit, quæsitus refugit, sacris est altaribus admouendus: sic qui vltro ambit, vel importunè se ingerit, est procul dubio repellendus. Nam qui sic nititur ad altiora conscendere, quid agit, nisi vt crescendo decrescat, & ascendendo descendat?*

Regnum verò & principatum ciuilem abdicarunt, ac vitæ quietæ, sanctæ & religiosæ se dederunt S. Iosaphat rex conuersus à S. Barlaam, teste S. Damasceno in Histor. S. Carlomannus Caroli

Exempla eorum qui regnum cum monasterio commutarunt.

VERS. 6. HORRENDE ET CITÒ APPAREBIT VOBIS] Græcè, ἐπιφανήσεται, id est, instabit, ingruet, imminebit super vos, scilicet sūmus iudex Deus, sicut iudex instat reo, exactor tributario, creditor debitori, rigidum contra vos instituens examen, rigidius iudicium, & rigidissimum supplicium. Vnde explicans subdit:

QVONIAM IVDICIVM DVRISSIMVM HIS, QVI PRÆSVNT, FIET] Vatabl. *quoniam iudicium rigidissimum in proceres exercebitur.* Pro *durissimum* græcè est, ἀπότομος, id est *durum*, sed antonomasticè & per excellentiam, hoc est *durissimum*. Ratio est, quòd grauiora sint peccata iudicum & principum, quàm sint subditorum & priuatorū. Primò, quia sunt personarum sublimium, quarum status & eminentia maiorem virtutem & perfectionem exigit. Vnde psal. 81. 1. dicitur, *Deus stetit in synagoga deorum* (id est iudicum) *in medio autem deos diiudicat.* Secundò, quia toti populo dant scandalum, sunt q; pecca-

Grauiora peccata principum quàm priuatorum, ob tres causas.

Caroli Magni patruus, Pipinus Caroli Magni filius primogenitus, Lotharius Imper. Caroli Magni ex Ludouico patre nepos, à quo Lotharingia nomen accepit, cùm priùs Austrasia diceretur: Rachisius Italiæ rex anno Domini 741. Bamba rex Hispaniæ anno Domini 674. Veremundus rex Castellæ anno Domini 786. Ramirus rex Aragoniæ anno Domini 1150. Sigebertus rex Northumbriæ in Anglia anno Domini 640. Ethelredus ibidē rex Merciorum anno Domini 704. eiusque frater & in regno successor Coenredus, Offa item rex Orientalium Saxonum, æquè ac Inus anno 740. Trebellius rex Bulgarorum anno 862. Ioannes Brena Imper. Constant. Henricus rex Cypri, Ioannes rex Armeniæ, S. Ludouicus Caroli II. Siciliæ regis filius anno Domini 1297. ac hoc nostro sæculo Carolus V. Imper. Plures recensēt noster Hier. Platus lib. 2. de Bono status relig. c. 26. & seqq. Nimirum *vita priuata, vita beata.* Quàm ergo desipiunt, qui principatus & Prælaturas ambiunt: cùm enim vix animæ suæ rationem Deo reddere queant, onerant insuper eam obligatione tot animarum saluandarum, quot curam susciperunt. quæ sanè stupenda est insania, vti fusè ostendit S. Bernardus epist. 42. ad Henricum Senonens. Archiepiscopum.

VERS. 7. EXIGVO ENIM CONCEDITVR MISERICORDIA: POTENTES AVTEM POTENTER TORMENTA PATIENTVR] Syrus, *potentes potenter interrogabuntur*; Arabicus, *de potentibus autem inuestigabitur scrutatione potenti*; græcè, *minimus enim συγγνωστός*, id est *ignoscibilis* vel *veniabilis*, id est *dignus est venia* & misericordia; validi *autem validè examinabuntur*; item *iudicabuntur & punientur*. Græcè enim est ἐτασθήσονται, quod est futurū primum ab ἐτάζω, cuius verbi significata recensui v. 4. *Exiguo*, id est pauperi, plebeio, priuato; hunc enim sæpè necessitas adigit ad peccatum, vel certè hic peccato suo minùs alios lædit, ideoque venia dignus videtur. Vnde *exiguo* opponit *potentes*, id est reges & principes, qui sua potentia ad fastum abutuntur, vt alios opprimant. Hinc Vatablus vertit, *nam plebeius homo venia dignus sit, in potentes autem inquiretur acriter*, id est seuera & rigida ab eis reposcetur ratio, quomodo potestate sibi commissa vsi vel abusi sint. Nam *cui plus datum est, plus requiretur ab eo.* Causas recensui v. præced. Ita sanctus Cyprianus lib. 3. Testimoniorum ad Quirinum numer. 112. *Grauiùs*, inquit, *iudicari de his, qui in sæculo plus habuerunt potestatis, apud Salomonem docetur: Exiguo enim conceditur misericordia; potentes autem potenter tormenta patientur. Et in psal. 2. Et nunc reges intelligite, emendamini (sic enim ipse legit, pro quo nos legimus, erudimini) qui iudicatis terram.* Theodor. quæst. 43. in Deuter. in exēplum statuit Mosen. Quærit enim, cur Moses ob leue dubitationis delictum à Deo exclusus sit terra sancta; populus verò grauiùs peccans in eam sit inductus? ac respōdet: *Per hæc docet nos Dominus, se summam virtutem à perfectis exigere, &, cùm erga alios homines grauiter peccantes sit longanimis; sanctis tamen hanc veniam non concedere. quod quidem sapiens dixit aliquis: Tenuissimus venia & misericordia dignus; potentes autem potenter torquebuntur. Et Dominus in Euang. Cui modicum datum fuerit, modicum exigetur ab eo.* Eadem ad verbum habet, & ex Theodor. trāscripsit Anastasius Nicenus quæst. 35. in Script. Horribilius est exemplum in Pharaone, quem sibi reluctantem nolentemque Hebræos dimittere ex Ægypto, Deus decem atrocibus plagis afflixit, ac tandem cum omnibus copiis mersit in mari rubro, Exodi 7. & seqq. Et in Nabuchodonosor, quem ob fastum Deus transformauit in bestiam, Daniel. 4. & in Antiocho, quem vermibus & diris cruciatibus cōsumpsit, 2. Machab. 9.

Recentius exemplum præbet Mauricius Imp. de quo ita ex Cedreno scribit Baronius tom. 8. anno Christi 602. pag. 158. in fine. Planè accidit secundùm illud Sapientiæ: *Audite reges & intelligite. Horrendè & citò apparebit vobis; quoniam iudicium durissimum his, qui præsunt, fiet.* Ita quidem patefactum est horrendum Dei iudicium aduersus Mauricium Imperatorem, dum de facinore haud pridem perpetrato persoluit pœnam (vt licuit) talionis: dum enim passus esset tot millia innocentium Christianorum à diro barbaro immanissimè cædi, quos minimo potuisset redimere pretio, reus factus innoxij effusi sanguinis, ipse à tyranno vnà cum insontibus filiis crudelissimè necatus est, nullo adiuuante, eripiente nemine. Sentiens verò ipse manum esse hanc Domini potrectam ad vlciscendum, specimen edidit probatissimi Christiani, conficiens sibi ex calice iræ Dei poculum medicinæ, quod prodesset ad peccatorū suorum purgationem, & perfectam salutem animę consequendam. Sed age iam cuncta eodem, quo se habuerunt, ordine recensēamus. Hæc Baron. qui pergit enarrare quomodo Mauricius à Phoca inuasore Imperij, filiis, regno & vita priuatus sit, dicens: *Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum.*

Appositè hanc gnomen sacerdotibus applicat S. Isidorus lib. 2. Offic. c. 5. *Quapropter*, inquit, *quia lex peccatores à seruitio remouet, consideret se vnusquisque, sciens quia potentes potenter patientur tormenta: retrahat se ab hoc non tam honore, quàm onere, & aliorum locum, qui digni sunt, non ambiat occupare. Qui enim in erudiendis atque instituendis ad virtutem populis præerit, necesse est vt in omnibus sanctus sit, & in nullo reprehensibilis habeatur. Qui enim alium de peccatis arguit, ipse à peccato debet esse alienus. Nam qua fronte subiectos arguere poterit, cùm illi statim possit correptus ingerere, Antè doce te qua recta sūt quapropter qui negligit recta facere, negligat recta docere.* Et S. Hieron. in c. 1. epist. ad Titum, cuius verba citantur 8. q. 1. can. 19. *Illud inferendum est*, inquit, *aduersus eos, qui de Episcopatu intumescunt, & putant se non dispensationem Christi, sed imperium consecutos, quia non statim omnibus his meliores sunt, quicumque Episcopi non fuerint ordinati; & ex eo quòd Episcopi electi sunt, ipsi se magis existimem comprobatos: sed intelligant propterea quosdam à sacerdotio remotos, quia eos vitia liberorum impedierint. Si autem peccata filiorum iustū ab Episcopatu prohibent; quanto magis se vnusquisque considerans, & sciens quia potentes potenter tormenta patientur, retrahit se ab hoc, non tam honore, quàm onere, & aliorum locum, qui magis digni sunt, non ambit occupare?*

Denique Glossa in illud Malach. 1. *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino*; Aliquando, inquit, homo bene creatus à Deo habet ingenium a-

prum

ptum sacris disciplinis, sed tradit luxuriæ & inertiæ: habens masculum offert debile, id est orationem aliqua animi perturbatione corruptam: hic sentiet in se esse completum, quod scriptum est: *Potentes potenter tormenta patientur.*

VERS. 8. NON ENIM SVBTRAHET PERSONAM CVIVSQVAM DEVS, QVI EST OMNIVM DOMINATOR, NEC VEREBITVR MAGNITVDINEM CVIVSQVAM: QVONIAM PVSILLVM ET MAGNVM IPSE FECIT, ET ÆQVALITER CVRA EST ILLI DE OMNIBVS] Ita habent Græca & multi codices Latini. Sed τὸ *qui est omnium dominator*, delent Romani, ac S. Augustin. in Speculo, & Lucifer pro S. Athanasio.

NON ENIM SVBTRAHET] scilicet iudicio suo & vindictæ. Ex Græco nonnulli vertunt cum Iansenio, *non formidabit vultum alicuius, non se metu illius demittet*, vel *contrahet*, vt illi cedat, vel illum liberè iudicare & damnare non audeat. Hoc enim est ὑποστέλλομαι. Hinc Romani in Addit. ad edit. Septuag. vertunt, *non subtrahet vultum* (quasi ex pudore vel timore potentis) *omnium Dominus*, q.d. Deus non ducitur gratia vel metu; non enim formidabit, reuerebitur, aut dissimulabit peccatum alicuius, eò quòd vultum habet augustum, magnificum, regium: ipse enim est omnium Dominus: quare nullam vultus vel personæ rationem habebit, vt quem rigido suo iudicio eximat; sed æquè iustè & rigidè de rege, ac de plebeio iudicabit, quia *æqualiter est illi cura de omnibus*. Sic Plato dixit Deum in iudicio, nec Achillis, nec Thersitis habiturum rationem, nec summi, nec infimi. Vbi Nota τὸ *cuiusquam* non est in Græco, sed tantùm *non subtrahet personam* vel *vultum*, siue alienum, vti intellexit noster Interpres, siue etiam suum, vt scilicet Deus ipse ex metu vel pudore cum potentibus personam mutet, & vultum contrahat demittatque (vti nautæ contrahunt vela ingruente tempestate) sicut faciunt timidi iudices, qui cum pauperibus personam leonum induunt, cum diuitibus & potentibus personam muris, vt hiscere non audeant: hoc enim est propriè ὑποστέλλομαι. Deus ergo eâdem persona & eodem vultu iusto & constanti iudicabit potentes, quo plebeios.

ÆQVALITER CVRA EST ILLI DE OMNIBVS] Græcè, ὁμοίως, id est *similiter, pariter, æqualiter*, προνοεῖται, id est *prouidet, curam gerit, de omnibus*; S. Augustin. in Speculo legit, *pro omnibus*. Sensus est q.d. Deus æqualiter curam habet omnium, scilicet tam vulgarium, quàm potentum: non enim ita curat potentes & principes, vt pauperes & plebeios negligat; sed tam horum, quàm istorũ, adeoque rerum omnium, communem & æqualem habet prouidentiam, ita tamen, vt cuique prouideat pro cuiusque statu, conditione & exigentia. Vnde non ait, *æqualis*, sed *æqualiter est illi cura de omnibus*. Sic rex æqualiter curat totum regnum & vnam regni vrbem, sed inæquali & dispari cura: mauult enim perdere vnam vrbem, quàm totum regnum. Hinc Arabicus omittit τὸ *æqualiter*, sicque vertit, *propterea prouidet omnibus, & gubernat omnia*. Sic & Syrus.

Error Auerrois circa Dei prouidentiam.

Errat ergo Primò, Auerroes in 12. Metaph. comm. 51. & 52. docens Deum tantùm curare res incorruptibiles, quæ sunt supra lunam; non corruptibiles, quæ sunt sub luna. Idem sensisse Aristotelem censet S. Ambrosius 1. Offic. c. 13. Nazianz. orat. 1. de Theolog. Clemens Alexand. 5. Strom. Euseb. Epiphan. Theodor. & ex iis noster Gab. Vasquez 1. par. qu. 22. disp. 87. c. 1. sed alij, vt Suarez in Metaph. disp. 30. sect. 15 ab hoc errore liberant Aristotelem. Certè multorum olim fuit hic error, vt indicat Iob cap. 22. 14. dicens ex eorum sensu: *Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, & circa cardines cæli perambulat.*

Error Cicoronis.

Errat Secundò, Cicero lib. 2. de Diuin. docẽs Deum non cognoscere futura contingentia, v. g. actiones liberas, quas facturi sumus; alioqui, inquit, illæ iam determinatæ forent & necessariæ, non contingentes & liberæ. Nam vt ait S. Dionys. de Diuin. nomin. c. 7. *si in rebus est aliquid non cognitum à Deo, oportet vt illud diuina prouidentia vacet.* Vnde S. Augustin. l. 5. de Ciuit. c. 9. Cicero, inquit, *dum homines vult facere liberos, facit sacrilegos*, imò atheos: qui enim negat in Deo numen, siue prouidentiam futurorum, negat deitatem & Deum: hæc enim duo ita connexa sunt, vt qui astruit, vel negat vnum, astruere vel negare cogatur & alterum. Neque enim præscientia Dei inducit rebus futuris necessitatem, quia præsupponit res ipsas liberè futuras; hæ enim sunt eius obiectũ. Ideo enim præscit Deus liberè futuras, quia liberè ab homine futuræ sunt; non verò ideo futuræ sunt, quia Deus eas præuidet futuras.

Error R. Mosis.

Errat Tertiò, R. Moses lib. 3. Doctoris dubiorum c. 18. censens Deum tantùm habere curam hominum singulorum, cæterorum verò habere curam quoad speciem, non quoad individua singula, non curare ergo singulos culices, muscas, pulices, &c. Idem videtur dicere S. Hieron. in c. 1. Habacuc, sed ibidem ipsum ab hoc errore purgaui. Sapienter S. Ambrosius l. 1. Offic. c. 13. *Quis operator*, inquit, *negligat operis sui curam? quis deserat & destituat, quod ipse condendum putauit? Si iniuria est regere, nónne est maior iniuria fecisse? cùm aliquid non feciſſe, nulla iniustitia sit; non curare quod feceris, summa inclementia.*

Error Cassiani.

Errant Quartò, Pelagiani & Semipelagiani, vt Cassianus & Faustus Rhegiensis Episcopus, qui ex hac gnome colligunt, æquè in omnium hominum arbitrio esse habere gratiam Dei, vt quilibet sit sanctus, qui voluerit esse sanctus: quia Deus, inquiunt, æqualiter se habet ad omnes, omnibusque suam gratiam offert, si per liberum arbitrium eam velint petere & excipere. Verùm hos refellit S. Augustin. epist. 106. & 107. & alibi sæpè, ac Hilarius & Prosper epist. ad S. Augustin. Sensus ergo genuinus huius sententiæ, *Aequaliter cura est illi de omnibus*, q.d. Deus non magis amat, nec magis curat magnum, quàm paruum; diuitem, quàm pauperẽ; nobilem quàm ignobilem, vti homines faciunt; sed æqualem (proportionaliter tamen, secundùm cuiusque gradum, officium & meritum. Vnde græcè est ὁμοίως, id est *similiter*: æqualitas ergo hæc sita est in similitudine) tam horum, quàm istorum prouidentiam habet, vt omnibus per omnia de necessariis prouideat: nihil enim subtrahitur à prouidentia Dei, quia illa res omnes nullâ exceptâ, quantumuis infimâ & vili, gubernat. Vnde aliqui τὸ *æqualiter* exponunt *communiter*. Hinc & Antonius in Me-

lissa

lissa p.2.c.2.legit, *æqualiter omnium commodis prospicit & consulit*; Clemens Alex.6. Strom. *similiter omnibus prouidet, & omnium curam gerit*, vti sol similiter quantum est ex se, omnia illuminat. Maximè verò Sapiens loquitur de æquali prouidentia in iudicio, & iusta retributione pœnarum & præmiorum, vt patet ex præced. vbi opponit hanc Dei curam acceptioni personarum, quæ tantùm locum habet, cùm aliqua qualitas impertinens spectatur, ac propter eam alter alteri præfertur in officio, beneficio, præmio, iudicio: non autem opponit eam liberali Dei prædestinationi, ac liberę dilectioni & electioni ad bona, tum naturalia, tũ supernaturalia. Nam secundùm hanc Deus alios aliis magis amat & curat, vt iustos quàm iniustos, electos quàm reprobos, B. Virginem quàm cõmunem Sanctũ, vt patet Roman. 9. & seqq. Deuter. 4.8. Sapient. 4.11. Matth. 13.11. Actor. 14.15. Ita S. Augustt. toto lib. de Prædestin. Sanctor. & totum Concil. Arausicanum. Sapiens ergo non loquitur de beneficio gratiæ, sed de retributione beneficiorum atque pœnarum. Præcedit enim illud: *Horrendè & citò apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum his, qui præsunt, fiet. Itaque sententia huius loci est, in extremo iudicio Deum non accepturum personas regum & principum, sed ex æqualitate iustitiæ sententiam esse laturum*, ait Bellarm. lib. 2. de gratia & liber. arbr. c. 3.

Porrò S. Cyprianus lib. 3. epist. 8. ad Fidum, docet Deum æqualiter curam habere infantum, ac adultorum: quare infantes statim esse admittendos ad gratiam baptismi, nec expectandum octauum diem, vti expectabant Iudæi, vt eos circumciderent: eò quòd *Spiritus sanctus*, inquit, C *non de mensura (ætatis & staturæ,) sed de pietate atque indulgentia paterna æqualis omnibus præbeatur. Nam Deus vt personam non accipit, sic nec ætatem, cùm se omnibus ad cælestis gratiæ consecutionem æqualitate librata præbeat patrem: librata*, id est expensa, considerata, & admensa pro cuiusque statu, exigentia & conditione.

Deniq; S. Thom. 1.p.q.20.art.3. docet Deum æqualiter diligere omnia, quia omnia amat vno & simplici actu voluntatis, & semper eodem modo se habente; licèt ex parte obiecti voliti magis bonum velit vni, quàm alteri; siue quia ex æquali sapientia & bonitate omnia administrat, licèt æquali hac cura sua, inæqualia variis bona dispenset. Nam vno actu simplici his maiora, illis minora distribuit. Idem docet 1.2.q.112.art. 4. ad 1. & S. Augustinus tract. 110. in Ioann. *Omnia*, D inquit, *diligit Deus quæ fecit, & inter ea magis diligit creaturas rationales: & illis eas amplius, qua sunt membra vnigeniti sui, & multò magis ipsum vnigenitum suum.*

Moraliter, disce hîc à Sapientia diuina minimos & minima non spernere, sed illa æquè ac magna & magnos curare: Deus enim creans omnia non dixit, Omittamus culicem, quia vilis & paruus est, sed eum æquè vt elephantem creauit, & creatum gubernat. Similiter fac & tu.

VERS. 9. FORTIORIBVS AVTEM FORTIOR INSTAT CRVCIATIO] Græcè, *fortibus* (vel potentibus) *verò valida incumbit scrutatio*, vel *perquisitio*, vel *examinatio*; Vatabl. *potentes autem vehemens manet inquisitio*. Noster vertit *cruciatio*, tum quia iudicialis reorum inquisitio fit per cruciatus & tormenta, quæ proinde Quæstiones vocantur; tum quia eius finis est cruciatus, qui reis pro pœna à iudice decernitur & infligitur. Est metonymia & metalepsis: ponitur enim causa pro effectu, & antecedens pro consequẽtibus: ex examine enim iudiciali sequitur confessio reorum, ex confessione cognitio scelerum, ex cognitione fertur sententia, ex sententia infligitur supplicium & cruciatus.

Noster vertit *fortioribus & fortior*, pro *fortibus & fortis*, quia sub positiuo intelligitur comparatiuus & superlatiuus: si enim forti fortis instat cruciatio, ergo ex iusta proportione, fortiori instat fortior, & fortissimo fortissima. Idem dicit aliis verbis per exaggerationem, cum eo quod paulò antè dixit: *Potentes potenter tormenta patientur*. q.d. Reges & principes, qui alios suâ potentiâ oppresserunt, potenter pariter à Deo opprimentur & cruciabuntur.

AD VOS ERGO REGES SVNT HI SER- VERS. 10.
MONES MEI, VT DISCATIS SAPIENTIAM, ET NON EXCIDATIS] id est, ne cadatis in peccatum, indeque in iram & vindictam Dei, ne delinquatis, ne offendatis, ne excidatis statu iustitiæ, indeq; regno & vita: hoc enim est Græcum, μὴ παραπέσητε, vnde παράπτωμα est delictum, offensa, peccatum.

Rursum reges compellat, vt eos actiùs exstimulet, ad monita hæc sapientiæ de modestia & iustitia capessenda. Raros enim hac de re habent monitores, ac ob potentiam magnas habent ad fastum & iniuriam illecebras & impulsus. Vnde pro *reges* græcè est, τύραννοι, id est tyranni; Lucifer pro S. Athanasio legit, *ô mali tyranni*; S. Augustinus in Speculo, *mali reges*. Tyrannus enim olim vocabatur rex, princeps, dominus, omnem habens in subditos potestatem. Vnde illud:

Ad generum Cereris (ad Plutonem) *sine cæde & sanguine pauci.*
Descendunt reges, & sicca morte tyranni.

Multi enim reges fuere occisi. Sic Aristoph. Iouem vocat Deorum tyrannum, id est regem; ille enim est latè tyrannus, id est latè regnans & dominans. Reges ergo vocabantur tyranni ob fortitudinem. *Fortes enim reges tyrãni vocabantur: nam tiro fortis*, ait Isidor. lib. 9. Etym. c. 9. Hinc Athen. lib. 13. *O amor*, inquit, *tyranne* (id est rex & imperator) *deorum & hominum*: nihil enim fortius est amore. Stephanus verò lib. de Vrbibus in voce τυρρηνία, tyrannum dictum putat à Tyrrhenia, quæ olim fuit vrbs & prouincia iuxta Hadriam, cuius ciues vocabantur Tyrrheni: vnde tyranni. Porrò Tyrrhenia nũc vocatur Hetruria, & Tyrrheni sunt Hetrusci siue Tusci, quorum caput est Florentia, vti fusè demonstrat Philip. Cluuerius in descript. Italiæ lib. 2. c. 1. Hetruscorum enim colonia fuit Hadria vrbs, iuxta Venetias, à qua vicinum mare dictum est Hadriaticum. Olim enim Tusci fuere potentes, & ditionis suæ fines extenderunt à mari Infero siue Hetrusco, vsque ad mare Superum siue Hadriaticum, teste Liuio lib. 5. Verisimiliùs alij cẽsent vocem *tyrannus* deriuari ab Hebræis & Palæstinis: Hebræi enim *A Palæsti-* vocant principes שָׂרִים *sarim*, Philisthini verò *nis.* סַרְנִים *seranim*. Vnde quinque satrapæ Philistiim, putà satrapæ Gazæ, Azoti, Ascalonis, Geth & Accaron, passim in Hebræo vocantur *seranim*.

Seranim

Seranim ergo est vox Phœnicia, vel potiùs Philisthæa: pro qua Chaldæi, qui de more *samech* Hebr. & Syrorum mutant in *tet* vel *tau*, dicunt טורנים *turanim*, vt patet Iosue 13. v. 3. vnde *tyranni*. Rursum *seranim* hebr. & syriacè significat axes in rotis, quibus rotæ fulciuntur & voluuntur, vt patet 3. Reg. 7. v. 30. hinc principes vocantur *seranim*, quòd sint velut axes in rota, id est fulcra populi, & cardines rerum agendarum, sicut græcè βασιλεὺς dicitur quasi βάσις λαοῦ, id est basis populi; & hebr. אָדוֹן *adon*, id est dominus, quasi אֵדֶן *eden*, id est fulcrum, sustentaculum, eò quòd dominus sit columen & sustentator familiæ vel reipubl. cui præest. Verùm crescente fastu cùm superbi reges sua potestate abuti cœperunt, tyranni nomen ad illos solùm restrictum est, qui per insolentiam imperij viribus abutebantur, ac posthabitâ ratione & æquitatis moderatione, vi & quadam animi libidine dominabantur; libido ergo & crudelitas fecit, vt nomen tyranni malè audierit. Quocirca reges hîc seriò monet Sapiēs, ne in tyrannos degenerent; sed sapienter, id est modestè & iustè, subditos regant, & rempubl. administrent; sic enim latissimè, quietissimè & diutissimè regnaturos, vti fecere Romani, de quibus Poëta cecinit: *Romanæ spatium est vrbis & orbis idem.*

Mysticè reges sunt, qui suis affectibus imperant, & mundi vanitates calcant, quales sunt Religiosi. Hi ergo ex instituto & professione sua toti vacent sapientiæ, id est contemplationi, virtuti & perfectioni: cetera enim sunt nugæ & vanitas vanitatum.

VT DISCATIS SAPIENTIAM] *Sapientia* hîc prudentiam & virtutem omnem ethicam, ac politicam præsertim, scilicet scientiam rectè regendi, complectitur: hæc enim regi & principi est propria & summè necessaria. Idem suasit Mæcenas Augusto Cæsari, cuius sapientem orationem recitat Dio lib. 52. vbi inter alia ait: *Vites velut in quodam orbis terrarum theatro, nec fieri poterit, vt vel minimum peccatum tuum lateat: nihil enim sine arbitris, sed semper in magna hominum multitudine ages: & perscruturi acta principum omnes homines lubentissimè solent. Qui si semel compererint te alia aliis præcipere, alia ipsum agere; non iam minas tuas metuent, sed facta imitabūtur.* Vnde pluribus interiectis infert: *Ideò splendorem tu tibi præclaris facinoribus para: statuas tibi, neque aureas, neque argenteas fieri vnquam sine: nam non modò magnis sumptibus eæ constant, sed insidiis etiam opportunæ, ac parum diuturnæ sunt; benefaciendo autem alias tibi statuas in ipsis hominum animis, nulli interitui obnoxias effice. Templum quoque nullum tibi patere ædificari, quippe in huiusmodi res incassum multæ pecuniæ insumuntur, quas necessariis rebus impendere præstat. Etenim diuitiæ magnæ, non tam multa accipiendo, quàm non multos sumptus faciendo colliguntur; & id genus res nullam gloriam adferunt.* Causam & rationem à priori subiicit: *Virtus enim multos quidem diis æquat, sed nemo tamen vmquam mortalium suffragiis Deus effectus est. Itaque tibi si bonus sis ac rectè imperes, vniuersa terra templum erit, pro delubris omnes vrbes, omnes homines pro statuis, quorum in animis semper cum gloria insidebis. qui verò imperium summum malè gerunt, eos ista ornamenta, quamquam in omnibus vrbibus posita, tantum abest vt decorent, vt etiam reprehensionibus ho-*

Mæcenatis regendi præcepta.

Cornel. in Sapient.

minum exponant, quum sint trophæa quædam malitiæ eorum, ac iniustitiæ monumenta: quæ quo diutiùs perduraverint, eo longiùs quoque infamia illorum permanet. Itaque si reuera immortalis fieri cupis, ita vt dixi agendum tibi est. Denique summatim omnia vnico sapientiæ monito concludens: *Vnum*, inquit, *dicam, quod caput est & summa omnium eorum, quæ vel dicta sunt, vel dicenda restant. Si hæc tua sponte omnia egeris, quæ velles alium in te imperium habentem agere; nulla in re peccabis, omnia prosperè consicies, vitamq; exinde & suauissimam, & tutissimam duces. Qui etiam non patris ac seruatoris loco te omnes & suscipiant & diligant, quum viderint te modestum, vitæ integræ, bello ac pace præstantem?*

Huc facit disceptatio septem Græciæ sapientum de gloria principis, qua in re illa consistat: plerique enim eorum asseruere illam consistere in humilitate & modestia. Audi Plutarch. eorum sententias recitantem in Conuiuio septem sapientum: *Ceterùm Solon paululùm moratus: Mihi, ait, videtur hac ratione maximè gloriam consecutus, siue rex siue tyrannus, si vnius imperium in popularem reipub. statum ciuibus conuertat. Subiecit Bias: Si primus pareat legibus patriæ. Post hos Thales pronunciauit, eum sibi principem videri beatum, qui naturæ ordine senex moriatur. Quartus Anacharsis: si solus sit prudens. Quintus Cleobulus: si familiarium nemini fidat. Sextus Pittacus: si subditos princeps ita conducefaciat, vt non ipsum, sed ipsius causa metuant. Vltimus Chilo: principem nihil meditari debere mortale, sed omnia immortalia.*

Gnomæ septem sapientum de optimo regimine.

QVI ENIM CVSTODIERINT IVSTA (S. Augustinus in Specul. legit, *iustitiam*) IVSTE, IVSTIFICABVNTVR (ita Rom. & Græca: malè ergo quidam legunt *iudicabuntur*) ET QVI DIDICERINT ISTA (ita Rom. & Græca: malè ergo nonnulli pro *ista* legunt, *iusta*; licèt idem sit sensus) INVENIENT QVID RESPONDEANT] q. d. Vos ô reges & principes audite hæc mea, de sapientia, id est de iustitia, putà de virtute & sanctitate, monita: quia qui ea custodierit iustè & sanctè, hic in tribunali Christi, vbi, vt præcessit, durissimum iudicium his qui præsunt fiet, & fortioribus fortior rigidiorque instabit examinatio & cruciatio, iustificabitur, id est iustus & sanctus à Christo pronunciabitur, ac gloria æterna præmiabitur: *& qui didicerint ista*, iam dicta, *inuenient quid* iudici, ipsos de vita & regimine reipubl. examinati, *respondeant*; græcè, *inuenient apologiam*, qua se contra omnes obiectiones, ac hominum dæmonumque criminationes tueantur & defendant: *inuenire* enim est consilij, *reperire* fortunæ, ait Valla. Vnde græcè est: οἱ γὰρ φυλάξαντες ὁσίως τὰ ὅσια ὁσιωθήσονται, id est, *qui custodiunt sanctè sancta, sanctificabūtur*, id est per exercitium operum sanctorum fient sancti, & sanctiores, ac in die iudicij sancti à Christo coram toto mundo declarabuntur, laudabuntur & coronabuntur. Vnde Vatabl. vertit, *qui sanctitates sanctè coluerint, ij sancti censebuntur.*

Nota, non sufficere ad sanctitatem, vt quis faciat opus iustum & sanctum, sed requiri insuper, vt id iustè & sanctè fiat. v. g. non sufficit dare eleëmosynam, sed oportet vt illa fiat ex proprio, non ex rapto, vel alieno: item vt fiat recta intentione, non praua, qualis est, cùm illam das *fieri debet*: vt pauperem pertrahas ad hæresim vel luxuriam: *cur?*

Sanctum opus sanctè fieri debet.

sic enim eleëmosyna contaminatur, fitque actus imperatus ab hæresi, vel luxuria. Nam vt ait S. Dionys. Bonum constat ex integra causa, malum autem ex singulis defectibus. Vnde si operi bono aliqua desit conditio requisita, iam non bonum est, sed mancum & defectuosum, vti docet S. Thomas & Scholast. imò Arist. in Ethicis: *Iustum*, inquit, *iustè fieri debet*. S. Cyprian. (vel quisquis est auctor, certè priscus est & grauis) de Singular. Cleric. *Sanctum*, ait, *non est, quod geritur sanctum, nisi sanctè peragatur, sicut Salomon asserit dicens: Qui enim custodierint iustè iusta, iustificabuntur. Sinceriter ergo sinceritas ipsa seruanda est; & omne quod voti est, etiam in actu signandum est, ne aliud vota commendent, & aliud actus insinuent.* Probat ex illo Pauli 2. Timoth. 2. 5. *Qui certat in agone, non coronatur, nisi legitimè certauerit.* Idē significatur Cantic. 5. 14. *Manus eius* (sponsi, putà Christi) *tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis.* In quæ verba commentans Guilielmus cognomento Paruus, sed sensu & sapientia magnus, qui floruit anno Domini 1200. *Manus*, inquit, *sponsi sunt, qui piis actionibus insistunt. In manibus autem sponsi tria notantur, tornatiles*, id est *rectè & probè concinnatæ sine tortuositate, asperitate aut angulis, id est non tantùm piè, sed iustè ac purè agentes. Ita enim circa indigentium necessitates releuandas desudant, ne, dum illis prospiciunt, per vim aut dolum aliis noceant: si aliis defraudant, vt aliis consulatur; si fanerantur vel furantur, quod in vsus pauperum expēdant, tortæ & angulosæ manus sunt: propterea debent esse aureæ*, hoc est, *apud Dominum in cunctis actionibus auro charitatis præfulgidæ.* Tertiò, *debent esse plenæ hyacinthis, hoc est decenti, & quasi gemmea quadam actionis specie, etiam foris colorata. Duo enim sunt, quæ maximè actionem commendant, animus agentis, & exterior species actionis. Bona intentio commendat opus apud Deum, honesta operis superficies commendat illud apud homines: quando nihil à pietate charitatis alienum in radice intentionis, & nihil indecens in superficie actionis, tunc manus est, non tantùm aurea, sed plena hyacinthis*, &c.

INVENIENT QVID RESPONDEANT] *Contemplabor*, ait Habacuc c. 2. 1. *vt videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me.* Qui ergo sapit, sic opera singula faciat, tam sanctè & perfectè, vt possit eorum ratione reddere Christo in die iudicij, nec ipse quid in iis carpere possit; *Quia, quod dici sine gemitu non potest, in illa districtione vltimæ increpationis omne argumentum cessat excusationis; quippe quia ille foris increpat, qui testis conscientiæ intus animum accusat*, ait S. Gregor. hom. 38. in Euang. Vnde tunc impij obmutescentes non habebunt excusationem, qua se defendant, & sua scelera extenuent.

VERS. 12. CONCVPISCITE ERGO SERMONES MEOS, DILIGITE (græcè, ποθήσατε, id est optate & desiderate) ILLOS, ET HABEBITIS DISCIPLINAM] Græcè, παιδευθήσεσθε, id est *erudiemini*, fietis eruditi, acquiretis παιδείαν, id est disciplinam, hoc est morum castigationem & compositionem; sicut pueri per increpationes, verbera & flagella discunt mores suos ad honestatem, tum internam, tum externam, componere. Caro enim & concupiscentia nostra est cæca & cupida, instar pueri; vnde flagellis castiganda & ad virtutem conformāda est. Hinc flagellum & flagellatio vocatur disciplina, de qua prudenter dixit Petrus Blesensis (qui coæuus S. Bernardi floruit anno Domini 1160. teste Trithemio) serm. 6. *Duo sunt, quæ hominem mirabiliter à peccato præseruant, frequens confessio, & frequentior disciplina*, idemque crebrò alibi inculcat, vt epist. 16 27. 46. 57. &c. Sicut enim caro sine sale putrescit, sic corpus sine mortificatione corrumpitur, & ad vitia diffluit, vti alibi pluribus ostendi. Sapienter S. Chrysost. hom. 34. ad Popul. *Pœnitentia pharmacum*, inquit, *maximum est nostrorum vulnerum remedium, sic animarum vlcera curans & abolens, vt neque cicatrix, neque verruca apparitura sit, quod in corporis vulneribus non est possibile.*

Porrò disciplina, tam exteriùs corpori, quàm interiùs menti ad castigandos eius inordinatos affectus, assiduè adhibenda est. Vnde Richard. de S. Vict. in cap. 2. Cant. c. 2. *Ille*, ait, *perfectæ virtutis est, qui virtute spiritus, & voluntatem cordis potenter comprimit.* Nam vt idem ait lib. de Præpar. ad contemp. c. 32. *Disciplina corporis absque disciplina cordis inutilis est.* Vide Cassian. lib. 5. de Instit. renunc. c. 21. & 22. Sicut ergo studium est via & methodus ad scientiam: sic disciplina & morum affectuumque iuxta legem Dei castigatio & reformatio est via & methodus ad sapientiam diuinam. Causam dat S. Bernard. serm. 58 in Cant. *Quis enim ita ad vnguem*, inquit, *omnia à se superflua resecauit, vt nihil se habere putet putatione dignum? Credite mihi, & putata repullulant, & effugata redeunt, & reaccenduntur extincta, & sopita denuo excitantur. Parum est ergo semel putasse. Sapè putandum est, imò, si fieri possit, semper; quia semper, quod putari oporteat, si non dissimulas, inuenis. Quantumlibet in hoc corpore manens profeceris, erras si vitia putas emortua, & non magis suppressa. Velis nolis, intra tuos fines habitat Iebusæus. Subingari potest, sed non exterminari.* Et infrà: *Scrutemur*, inquit, *iuxta Prophetam vias nostras, studia nostra, & in eo iudicet se quisque profecisse, non cùm non inuenerit quod reprehendat, sed cùm quod inuenerit reprehendet. Tunc te non frustra scrutatus es, si rursum opus esse scrutinio aduertisti.*

Mor. de mortificatione.

Hinc S. Cyprianus serm. de ieiunio: *Quotquot*, inquit, *viros virtutum vidimus, sine ieiunio non legimus ascendisse; nec aliquid magnum moliti sunt, nisi priùs abstinentia præcessisset. Quoties aliquid à Deo obtinere conati sunt, ieiuniis incubuere & lacrymis, & pernoctantes in orationibus, ciliciis carni hærentibus, supplices beneficia postularunt.* Pinufius Abbas apud Cassian. lib. 4. de Instit. renunc. c. 34. & 35. hanc perfectam Christiani, imò Religiosi, ideam proponit: *Mortificatas & crucifixas cum Christo habere concupiscentias, & affectus carnales vniuersos. Sicut ergo crucifixus quis, iam non pro animi sui motu membra sua quoquam mouendi habet potestatem: ita & nos voluntates nostras ac desideria non secundùm id, quod nobis suaue est ac delectat ad præsens, sed secundùm legem Domini, quò nos illa constrinxerit, applicare debemus.*

Idea perfecti.

Mortificatione magis indigent, qui in assiduis deliciis, libertate, dominio versantur, quales sūt reges, principes, Prælati, diuites & opulenti. Theodoretus in Philotheo c. 28. narrat Thalilæum per decem annos rotæ se inclusisse, vt se erigere non posset, sed semper sederet incurnatus faciem habens genibus affixam. Cumq; ab eo percūctaretur Theodoretus, cur se adeò affligeret?

ret? respondit: *Mortificatio carnis, est fuga pœnæ infernalis.* Crebra ergo cogitatio instantis mortis metusque gehennæ, docent veram mortificationem & disciplinam. quæ fuit communis vox SS. Anachoretarum.

VERS. 13. CLARA (Vatabl. *præclara*) EST, ET QVÆ NVMQVAM MARCESCIT SAPIENTIA, ET FACILE VIDETVR AB HIS QVI DILIGVNT EAM, ET INVENITVR AB HIS QVI QVÆRVNT ILLAM] Græcè, λαμπρὰ καὶ ἀμάραντός ἐστιν ἡ σοφία, id est, *splendida & immarcescibilis est sapientia*, putà ipsa prudentia, virtus & sanctitas; tum quia ipsa in se est qualitas nobilissima, & instar amaranti incorruptibilis & æterna; tum quia sui studiosos nobilitat, claros facit & æternos. Comparat sapientiam amaranto flori vel spicæ: de quo ita scribit Plinius lib. 21 c. 8. *Amaranto non dubiè vincimur. Est autem spica purpurea verius, quàm flos aliquis, & ipse fine odore, mirumq; in eo, gaudere decerpi, & latiùs renasci. Prouenit Augusto mense: durat in autumnum. Alexandrino palma, qui decerptus asseruatur. Mirumq; postquam defecere cuncti flores, madefactus aqua reuiuiscit, & hibernas coronas facit. Summa eius natura in nomine est, appellato, quoniam non marcescat.*

Sapientia est amarantus. Talis prorsus est sapientia, quæ numquã marcescit, sed semper reuiuiscit, estque purpurea, id est ignea: purpura enim & colore & nomine est πῦρ πῦρ, id est *ignis ignis*. Huic affine est illud psal. 11. 7. *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.* Sapientia enim est ipsa lex, siue eloquia & dicta Dei, quæ excipit, amat & opere exequitur ipsa virtus. Et psal. 18. 8. *Lex Domini immaculata conuertens animas: testimonium* (id est ipsa lex, quæ testatur, quid Deus à nobis fieri velit) *Domini fidele, sapientiam præstans paruulis. Iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Timor Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi.* Hinc sapientia *facilè videtur ab his qui diligunt eam.* Ipsa enim velut fax in Pharo, omnes in hoc sæculo nauigantes illuminat, iisque viam ad portum salutis prælucet: qui ergo eam diligit, luci illius aperiat oculos, & eam conspiciat. Nam vt ait S. Augustinus lib. de Moribus Ecclesiæ c. 1. *Scientiam veritatis neque omnes à quibus quæritur, docere possunt; neque omnes, qui quærunt, discere digni sunt. Et diligentia igitur & pietas adhibenda est; altero fit, vt scientes inueniamus; altero, vt scire mereamur.* Philosophia ergo est via ad sophiam, hoc est, amor sapientiæ est via ad sapientiam. Amor enim vires mentis exacuit, & omnes difficultates superat.

Commendat sapientiam à tribus. Primò, à necessitate; Secundò, à pulchritudine, splendore & excellentia, æquè ac à facilitate & comitate; Tertiò, ab vtilitate. A necessitate commendauit illam ab initio capitis huc vsque, quòd sine sapientia reges subituri sint terribile Dei iudicium & tormenta. A pulchritudine hîc eam commendat, æquè ac à facilitate eam assequendi: ab vtilitate eam commendabit v. 19. & seq. Hîc ergo eam laudat à specie & benignitate singulari, qua prior sese offert sui cupidis, eosque ad se suique studium allicit & inuitat: cuius contrarium faciunt speciosæ feminæ, quæ suâ formâ superbiunt & quæri volunt, non quæ-

rere, iuxta illud:

Fastus inest pulchris, sequiturq; superbia formam.

Sic & scientia sæcularis inflat.

PRÆOCCVPAT QVI SE CONCVPISCVNT, VT ILLIS SE PRIOR OSTENDAT] Vers. 14. Vatabl. *vltrò se cupidis offert cognoscendam*, Pagnin. *præoccupat cupientes, vt prænoscatur*; Clemens Alex. 6. Strom. *præuenit eos, qui cupiunt, vt prænoscant.* Sic de sapientia ait Eccles. cap. 15. v. 1. & seqq. quòd quærentibus iustitiam *obuiabit quasi mater honorificata, & quasi mulier à virginitate suscipiet illum.* Vide ibi dicta. Dupliciter hæc gnome accipi potest. Primò, vt τὸ *vt* referatur ad *præoccupat*, & τὸ *qui concupiscunt*, accipiatur materialiter. q. d. Sapientia, putà Deus Deique gratia, præuenit eos qui se concupiscunt, ita vt illis se prior ostendat, in eisque sui concupiscentiam & desiderium excitet. In hoc enim consistit præuentio gratiæ, & præoccupatio Dei, quòd ipse omne nostrum desiderium præueniat, imò illud suscitet, vti docet Concil. Trident. sess. 6. item Arausican. & Miletitan. & S. Augustinus passim contra Pelag. Pelagianorum enim error erat, initium virtutis & salutis non esse à Deo, sed ex nobis. Hominem enim per liberum arbitrium se disponere ad gratiam, eamque à Deo poscere, itaque impetrare: quod planè falsum & erroneum est. Deus enim & Christus est quasi sol, qui sua luce & gratia omnes præuenit, nec ab vllo præueniri potest.

Secundò, vt τὸ *qui concupiscunt* accipiatur in sensu formali, ac τὸ *vt* referatur ad *qui se concupiscunt*. q. d. Sapientia præoccupat eos qui eam concupiscunt, & petunt vt illa se præoccuper, & prior se illis ostendat. Præoccupet, inquam, ad ipsam sapientiam confusè iam cognitam, particulatim & distinctè cognoscendam: ignoti enim nulla cupido: quare prius est hominem in confuso cognoscere & concupiscere sapientiã, quàm ab illa particulatim præoccupari & edoceri: sed illud ipsum confusè cognoscere & concupiscere sapientiam, manat ab alia priore præoccupatione sapientiæ, scilicet primâ & generali. Primò enim Deus in anima excitat generalem & confusam cognitionem, & cõcupiscentiam sapientiæ, virtutis & salutis, vt anima illam postulet à Deo. Cùm ergo anima illam postulat, Deus illam ei particulatim, sed sensim & per gradus infundit. Primò enim per fidem illam illuminat; Secundò, spem salutis ingerit; Tertiò, dolorem peccatorum immittit; Quartò, actum amoris & contritionis excitat: quæ est vltima & proxima dispositio ad gratiam & iustitiam, vti docet Trident. sess. 6. Sic Ecclesia, & fidelis quisque ac iustus, assiduè orat, vt noua Dei gratia præueniatur, ad noua & heroica sapientiæ, id est virtutum, opera edenda. Sed hæc eius oratio manat ab alia priore gratia præueniente, quæ eum ad orandum excitauit. Hæc enim est oratio Ecclesiæ in Dominica XVI. post Pentecosten: *Tua nos, quæsumus Domine, gratia semper & præueniat & sequatur, ac bonis operibus iugiter præstet esse intentos.* Vterque sensus verus est, vterque congruus, vterque demonstrat insignem humanitatem, beneuolentiam, liberalitatem, sollicitudinẽ & philanthropiam Dei nostri, qua ipse suo amore, vocatione & gratia nos indignos, imò peccatores & hostes suos præuenit, vt suos amicos, imò filios &

heredes efficiat. Vtrobique ergo Deus nos præoccupat; vtrobique sapientia, id est Dei illuminatio & gratia, nos præuenit; vtrobique primas in studio sapientiæ occupat & anticipat: nam & primitus animæ sese confusè cognoscendam offert, suique generalem cupidinem excitat: deinde ab ea confusè cognita & concupita, in ea specialem, eamque ardentiorem sui concupiscētiam suscitat, idque in dies magis & magis, vt eius munere gliscat animo exorta cupido, donec illa sui fiat cupidissima, totaque eius amore inflammetur. Hinc Christus Ioan. 4. 14. sic de sapientia loquitur Samaritanæ sub aquæ nomine. *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitā æternam.* Et Ioan. 7. 38. clamans in templo: *Si quis sitit, ait, veniat ad me: & qui biberit de aqua, quam ego dedero ei, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Et Apocal. 3. 20. *Ego sto ad ostium & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cænabo cum illo, & ipse mecum.* Et S. Augustinus 11. Confess. 2. *Per Christum, ait, quæsisti nos non quærentes te: quæsisti autem, vt quereremus te.*

Mysticè, Beata Virgo velut æternæ Sapientiæ mater, præoccupare dicitur eos, qui se desiderāt, & obuiare illis qui se inquirunt. Quia nemo tantâ celeritate ad implorandam Virginem currit; quin ipsa Virgo ad imploratorem suum audiendum velocior præcurrat. Vnde Cant. 4. 5. hinnulis comparatur; quia, vt hi, interprete Richardo Victorino, veloces sunt ad currendum; ita Beata Virgo ad succurrendum. Immò & à D. Epiphanio serm. de eius laudibus, currus Cherubicus appellatur, quia vt hic decem millibus multiplex citatissimus volat; ita & illa innumeris misericordiæ alis elata festinat, vt patrocinetur. Nec mirum, cùm matris, non iudicis, munere fungatur. Quo nomine velocior aliquando ad auxilium ferendum Virgo mater, quàm eius filius Christus Dominus videtur, vt D. Anselmus lib. de Excellentia Virginis c. 6. asserit: *Velocior*, inquit, *est nonnumquam salus memorato nomine eius* (id est Mariæ) *quàm inuocato nomine Domini Iesu.* Et rationem reddit, *quia ad Christum, tamquam ad iudicem, pertinet etiam punire: ad Virginem, tamquam ad patronam, non nisi misereri.*

Moraliter disce hîc Christiane, imitari æternam Sapientiam, putà Christum eiusque matrem, vt tam inimicos, quàm amicos amore & honore præuenias, iuxta illud Apost. Rom. 12. *Honore inuicem præuenientes.* Hoc enim exigit perfecta charitas & beneficentia. Si ergo vis amari, ama: magnes enim amoris est amor. hinc Christus priùs homines præuenit, factus homo, vt eos ad se redamādum cogeret. Huc facit illud Luciani:

Gratia quæ tarda est, ingrata est gratia: namque
Cùm fieri properat, gratia grata magis.

Audi Senecam libr. 2. de Benefic. c. 1. *Gratissima sunt beneficia parata, facilè occurrentia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Optimum est antecedere desiderium, cuiusque proximum sequi, illud melius, occupare antequam rogemur: quia cùm homini probo ad rogandum os concurrat, (alij aptiùs, legunt corruat) & suffundatur rubore; qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Nonnulli gratis, qui cùm rogasset accepit. Quandoquidem vt maioribus nostris grauissimis visum est: Nulla res cariùs constat, quàm quæ precibus empta est.* Et inferiùs: *Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cùm intellecta est, necessitate grauissima liberanda est. Illud beneficium iucundum victurumque in animo scias, quod obuiàm venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur; sed certiores facti statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus.*

QVI DE LVCE VIGILAVERIT AD ILLAM, NON LABORABIT: ASSIDENTEM ENIM ILLAM FORIBVS SVIS INVENIET] q.d. Qui manicauerit, qui manè primo diluculo illam quęsierit orando, inuocando, meditando, studendo, nō laborabit, vt eam inueniat, quia ipsa manè ad se vigilanti astitit & assidet. Notat matutinum tempus, velut primum & aptissimū, dandum esse sapientiæ, id est orationi, studio & rebus diuinis, iuxta illud psal. 62. 2. *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.* Et Prouerb. 8. 34. *Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei.* Vide ibi dicta. Sed vigilantissimos quosque superat & præuertit vigilantia sapientiæ. Sic S. Magdalena ante auroram iuit ad sepulchrum Christi, vt eum quæreret, ideoque prima & ante Apostolos eum resurgentem videre meruit. Vers. 15.

Pro *assidentem* græcè est, *παρεδρον*, quo nomine Philosophi vocabant suos deos & genios familiares. Sicut Socrates geniū habuit paredrum, id est assessorem. Sic hæresiarchæ habuerunt dæmones paredros. Tales quoque habent magi in annulis. At iustorum paredrus est Deus, Deique sapientia & gratia. qua de re rursū dicetur c. 9. 4.

Narrat Suetonius in Galba c. 4. & 18. illi hoc omen, tam adepti, quàm adempti imperij fuisse datum: *Somniauit*, inquit, *fortunam dicentem stare se ante fores defessam, & nisi ocyùs reciperetur, cuicumque obuio præda futuram. Euigilans aperto atrio simulacrum æneum deæ, cubitali maius, iuxta limen inuenit, & in larario collocatum coluit. Longè pòst monile pretiosissimum fortunæ destinatum, Veneri Capitolinæ imposuit. Proxima nocte somniauit speciem fortunæ, querentis fraudatam se dono destinato, minantisque ereptum & ipsam, quæ dedisset.* ac paulò pòst imperio & vita priuatus est. Vera sapientia, & fortuna fortunans est Deus, à quo omnis nostra salus & beatitudo proficiscitur: illum ergo se nobis offerentem cupidè excipiamus, exceptum constanter teneamus & colamus, vt ille sua bona & dona in nobis conseruet, adaugeat & perpetuet in æternum.

COGITARE ERGO DE ILLA, SENSVS EST CONSVMMATVS: ET QVI VIGILAVERIT PROPTER ILLAM, CITÒ SECVRVS ERIT] Pro *cogitare* græcè est, *ἐνθυμηθῆναι* in aoristo, id est cogitasse, animo versasse & volutasse, intellexisse & menti impressisse, vt scilicet illa menti iugiter obuersetur, ac de ea assiduè cogites. Vnde Noster aptè vertit, *cogitare* in præsenti. Adde, sæpè præteritum sumi pro præsenti, præsertim apud Hebræos, qui carent præsenti. Pro *sensus consummatus*, græcè est, *φρονησεως τελειότης*, id est *sapientia perfectio est*; vel *prudentia & intelligentia consummatio est*; vel *prudentia perfecta est*: quare perperā Holcot per *sensus*, corporis sensus hîc accipit. q.d. Sapientia corrigit & perficit vitia & defectus sensuum corporeorum, putà visus, auditus, gustus, &c. Vers. 16

Sensus

Sensiis ergo Primò, esse potest q.d. Qui assiduè sensum, id est sapientiam & prudentiã, eiusque dogmata & dictamina mente versat, vt ea semper ob oculos habeat, & iuxta ea actiones suas instituat & dirigat, hic perfectè sapiens & prudens est. *Et qui vigilauerit propter illam*, vt sapientiam eiusque præcepta cognoscat mentique imprimat, hic *citò securus erit*, græcè, ἀμέριμνος ἔσται, id est sine cura (*securus* enim idem est, quod *semotus à cura*) sine sollicitudine erit, putà quietus & tranquillus erit, indeque hilaris & lętus: nam *secura mens quasi iuge conuiuium*: quia talis sapienter, iuxta dictamen sapientiæ vitam instituet; vnde securus erit, tum à peccato & lapsu, tum à periculis, quæ actiones difficiles comitari & subsequi solent: hæc enim sapientia præuidet & prouidet: vnde ea vel fugit, vel abigit & propulsat, vel tolerat & fortiter superat. Securitatem ergo & tranquillitatem animo prętat sapientia, cùm insipientia & imprudentia mille ei curas, angores, pericula, infelices actionum successus & damna afferat, ait Cantacuzenus.

Sapiens est securus: cur?

Posset Secundò, planiùs sic exponi, q.d. Perfectè prudens est, qui non de rebus mundi vanis, caducis, curiosis & futilibus, sed de vera sapiẽtia, quæ eum ad virtutem & felicitatem perducat, cogitat, & sollicitus est, quomodo scilicet illam adipisci queat. Porrò securus erit quòd eam adipiscetur, qui ad eam manè *vigilauerit*, id est, qui eam studiosè quæsierit & vestigarit: inueniet enim eam sibi vltrò occurrentem & assistentem, imò præoccupantem, vti paulò antè dixit. ita à Castro. Vnde Vatabl. vertit, *nempe de illa cogitare ad sapientiæ perfectionem pertinet, & qui vigilauerit propter eam, citò securus fuerit.* Hinc Cicero teste S. Augustino lib. 1. contra Academ. cap. 3. beatum asserit eum, qui studet veritati indagãdæ, etiamsi eam non assequatur. Multò magis beatus inspe dicendus est, qui in hac vita incipit studere sapientiæ & veritati, quæ Deus est, cognoscendæ, vt in cælo eum perfectè videre mereatur, fiatque beatus in re.

Tertiò, Cantacuzenus sic exponit, q.d. Perfecta prudentia & intelligentia est, cogitare de vera sapientia discenda & comparanda. Sicut enim finis domus est tectum, hoc est, ea tegi contra cæli hominumque iniurias; vt bis finis, est ciuium salus; medicinæ finis, est sanitas: sic omnis scientiæ & intelligentiæ finis, est vera sapientia, quæ hominem rectè viuere docet, & ad beatitudinem rectà ducit.

Quartò, noster Lorinus: Post acquirendæ facilitatem sapientiæ, inquit, felicitatem persequitur in eius acquisitione. Hæc autem est duplex, perfectio intellectus, & mentis securitas; siue tum erroris, tum mali exclusio; ita vt falsas euellat opiniones inflammando mentes veritatis cognitione, ac demat sollicitudines, & curas inanes expellat.

Ex hisce quatuor sensibus secundus planior & accommodatior videtur, eumque exigit vox illatiua *ergo* (licèt in Græco sit γὰρ, id est *enim*, sed γὰρ subinde significat *certè, vtique, nimirum, igitur*) quæ hanc gnomen cum præcedenti colligat, ex eaque educit & colligit. q.d. Sapientia adeò prompta & prona est ad se communicandum, vt præoccupet sui cupidos, seseque prior illis ostendat. Ergo cogitare de illa est sensus cõsummatus, id est perfecta prudentia & sapientia: nam sapientia ex sua promptitudine vltrò & illico de se cogitanti occurret, eumque plenam & perfectam sapientiam edocebit: quare qui vigilauerit ad eam, citò securus de sapientia adipiscenda, deque omni alia cura & re feliciter conficienda euadet. Hunc esse sensum liquet ex causa, quam Sapiens subdit: *Quoniam dignos se ipsa circuit quærens, &c. & in omni prouidentia occurrit illis.* Est metonymia: cogitatio enim & studium sapientiæ vocatur sapientiæ perfectio, non consummatè, sed inchoatiuè, quia ad eam est via, ad eamque sensim studiosum perducit. Verba enim & nomina Hebræorum sæpè actum non perfectum, sed inchoatum significant, vti iam sæpiùs monui. Porrò cogitatio sapientiæ inducit sapientiam; quia qui sæpè de aliqua re cogitat, illam deamat; sapientia autem amata vltrò occurrit amanti, seseque illi communicat.

Mysticè, consummatio sapientiæ & securitas mentis est, res diuinas diligenter cogitare, meditari, concupiscere, amare. Hanc autem sapientiam à Spiritu sancto progenitam, hanc securitatem à bona conscientia manantem nemo habet, nisi qui charitate erga Deum & proximum pollet.

QVONIAM DIGNOS SE IPSA CIRCVIT QVÆRENS, ET IN VIIS OSTENDIT SE ILLIS HILARITER, ET IN OMNI PROVIDENTIA OCCVRRIT ILLIS] Dat causam, cur cogitare de sapientia sit sensus consummatus, & cur vigilans ad illam securus sit futurus, quia scilicet illa dignos se, id est de se cogitantes, seque studiosè vestigantes, circuit & quærit, vt vltrò *in viis*, id est in omnibus vitæ actionibus, institutis, officiis, tum priuatis, tum publicis, ac præsertim in gubernanda republica, hilaritet se suaque omnia iis ostendat & communicet, imò illis occurrit *in omni prouidentia*; græcè, ἐπινοίᾳ, id est consilio, ingenio, solertia, consideratione, excogitatione, inuentione, prudentia: quasi dicat, Sapientia mille modos & rationes solerter excogitat & adinuenit, quibus sui cupidis summa cura & prouidentia occurrat & succurrat. Deus (qui est ipsa sapientia) inquit Nazianz. amat amari, quærit quæri, sitit sitiri; hinc mille modos adinuenit, quibus animas ad se trahat & conuertat. Vnde Vatabl. vertit, *summo studio occurrit illis*; Noster vertit, *prouidentia*, quia sapientiæ & prudentiæ potior pars est prospicere futura, eaque si bona sint, accersere; si mala, auertere. Simili modo, sed contrario fine meretrix luxuriæ & voluptatis occurrit iuueni incautò, illumque suis deliciis inescat, dementat, perdit & necat, vti describitur Prouerb. 7. 14. & seqq.

Vers. 17.

Posset Secundò, ἐπινοίᾳ referri non ad sapientiam, sed ad studiosum sapientiæ: huic enim in omni ἐπινοίᾳ, id est cogitatione & deliberatione, occurrit, seseque sistit sapientia. q.d. Quandocumque animus prudens aliquid prudenter & prouidè cogitat & meditatur, ibi statim occurrit sapientia, ipseque Deus: quare saluberrimum est de sapientia, deque Deo & rebus diuinis cogitare & loqui: ibi enim illico inserit se Deus, sicut Christus inseruit se discipulis euntibus in

Emaus, cùm de se loquerentur. ita Cantacuzenus & Iansen.

Hic sensus appositus quoque videtur, satisq; respondet Græco: τὸ *enim in omni prouidentia*, vel, vt nonnulli legunt, *prudentia, occurrit*, respondet τῷ *in viis ostendit*: prudentiæ enim & prouidentiæ humanæ munus est, vt homini prudenter vias, id est actiones suas naturales, instituere volenti, seseq; consulenti, suggerat in omnibus rationes & media opportuna, quibus idipsum efficiat. Prudentia verò & sapientia diuina, multò magis id præstat in actionibus supernaturalibus & diuinis. Omnes hæ metaphoræ significant Deum suam sapientiam (putà sua præcepta & consilia, sua diuina lumina) libentissimè communicare his qui eam cupiunt, imò ad hoc gestire, vt vltronea voluntate, & benignissima liberalitate beneficia sua in cupidos profundat: quare par est vt homines simili voto respondeant & occurrant Deo, vt eam ab illo ardenter postulent & exquirant, vti sponsa quæsiuit sponsum, dicens: *Surgam & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea*, Cant. 3. 2. Ita Christum quæsiuit S. Magdalena, ideoque inuenit magno suo bono & felicitate.

Vterque sensus iam datus, congruus est & connexus. Eadem enim est prudentia & prouidentia, quæ ab homine quæritur consulituráque, & quæ homini quærenti consulentiq; occurrit, rationesque prudenter operandi in omnibus rebus, præsertim grauioribus & magis arduis, suggerit. Sapientiam matrem suam imitentur viri sapientes, vt zelum eius induentes circumeant quærentes dignos & dispositos, quibus sapientiam suam communicent, illisque eam ostendat, non tardè, tetricè, morosè, sed celeriter, hilariter, iucundè (*hilarem enim datorẽ diligit Deus*, 2. Cor. 9.) atque in omni prouidentia illis occurrant & succurrant, vti fecit Christus Dominus, S. Petrus, S. Paulus, ceteriq; Apostoli & viri Apostolici ac Religiosi, qui animas ad Dei cognitionem & amorem traducere satagunt.

Symbolicè, S. Gregor. 26. Mor. c. 8. per *vias*, accipit creaturas, quibus ascendimus ad creatorem. *In viis*, inquit, *ostendit se illis hilariter, & omni prouidentia occurrit illis. Viæ quippe ad creatorem sunt opera considerata creatoris. Quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur. In istu viis à sapientia omni nobis prouidentia occurritur: quia factoris nobis virtus inquirenda proponitur in omne, quod mirabiliter factum videtur; & quocumque se verterit anima, si vigilanter intendit, in iisdem ipsis Deum inuenit, per quæ reliquit, eiusq; potentiam ex eorum rursus consideratione cognoscit, quorum amore deseruit: & per quæ peruersa cecidit, per hæc conuersa reuocatur.*

Huic expositioni fauet Græcum φαντάζεται, quod Noster vertit, *ostendit*, scilicet quasi per visum & phantasma: per phantasmata enim rerum creatarum mens assurgit ad putè contemplandum earum creatorem, ibique quietem, hilaritatem & omne bonũ inuenit, vt dicat cum S. Francisco: *Deus meus & omnia*. Nam vt sapienter ait S. Augustin. l. 4. Confess. 10. *Quaquauersum se verterit anima hominis, ad dolores figitur alibi præterquam in te.*

VERS. 18. INITIVM ENIM ILLIVS VERISSIMA EST DISCIPLINÆ CONCVPISCENTIA] Græcè, ἀρχὴ γὰρ αὐτῆς ἡ ἀληθεστάτη παιδείας ἐπιθυμία. vbi τὸ ἀληθεστάτη, tam referri potest ad ἀρχὴ, id est *initium*, hucque inclinat articulus ἡ, quàm ad ἐπιθυμία, id est *concupiscentia*. Ad ἀρχὴ refert Cantacuzenus, Iansenius & Osorius; vnde vertunt, *initium enim illius verissimum est, disciplinæ concupiscentia*. q. d. Varia assignari solent initia sapientiæ, sed verissimum eius initium est concupiscentia disciplinæ, siue, vt ait Osorius, verissimum sapientiæ fundamentum, illius cupiditate & inflammato desiderio continetur.

Noster verò, Vatabl. & alij τὸ ἀληθεστάτη, referunt ad ἐπιθυμία; vnde vertunt, *initium enim illius, verissima est disciplinæ concupiscentia*. Probat enim id quod dixit sapientiam occurrere, imò præoccupare eos qui se cõcupiscunt, ex eo, quòd concupiscentia disciplinæ sit initium sapientiæ: disciplina enim est comes & soror sapiẽtiæ. Sensus ergo est q. d. Dixi sapientiam occurrere non omnibus, sed sui cupidis; quia concupiscentia, siue desiderium disciplinæ (quæ parit sapientiam) non quale quale, sed verissimum, id est purissimum, ac planè remotum ab omni simulatione, fuco & cupiditate; item verissimum, id est integrum, quod totum sapientiæ incumbat, nec ad alia desideranda se distrahat (postulat enim totum hominem) est verum & proprium sapientiæ practicæ, salutiferæ & diuinæ initium. Multi enim concupiscunt disciplinam, vt per eam ad honores, opes & status promoueantur; hi non habent cõcupiscentiam eius veram & sinceram, ideoque non habent initium sapientiæ. Porrò disciplina, vt dixi v. 12. est castigatio prauarum affectionum & cupiditatum: per hanc enim datur initium sapientiæ & virtuti, si nimirum disciplina concupiscatur verissimè, id est non ambitiosè, non curiosè, non torpidè, non quæstuosè, non partitè; sed humiliter, candidè, feruenter, piè & purè, totaliter & integrè. Sicut enim desiderium sanitatis, scientiæ, artis, est initium sanitatis, scientiæ & artis: sic philosophia est initium sophiæ, id est sic amor & desiderium sapientiæ, siue virtutis, magnum est sapientiæ & virtutis principium, iuxta illud:

Dimidium facti, qui bene cœpit habet.

tum quia, qui vehementer aliquid desiderat, totus in illud incumbit, omnes vires explicat, omnes difficultates subit & superat: tum quia virtus consistit in voluntate, cuius actus est desiderium. Quid enim est humilitas, nisi amor & desiderium se demittendi? Quid est patientia, nisi amor patiendi? Quid charitas, nisi desiderium amandi? Quare quantum, quamque ardens & efficax est in voluntate desiderium virtutis, tanta implicitè in ea, tamque ardens & efficax est ipsa virtus. Qui ergo in virtute quapiam crescere satagit, eius desideria in se ardentia & efficacia crebrò excitet; sic mirificè in ea proficiet. Tantus igitur in virtute es, quantus in ea efficaciter esse vis. Hoc desiderium sapientiæ habebat S. Augustin. lib. 11. Confess. c. 2. *Sint*, inquit, *casta delicia mea Scripturæ tuæ, nec fallar in eis, nec fallam in eis.* Hinc & iustificationis initium, & ad illam dispositio est, vt peccator gratiâ Dei præuentus iustitiam concupiscat, illamque à Deo postulet, vtque Christum velut iustitiæ fontem diligere incipiat, ait Concil. Trident. sess. 6.

Obiũ-

Obiicies: *Initium sapientiæ est timor Domini*, psal. 110. 10. quomodo ergo hîc dicitur, quòd initium sapientiæ sit disciplinæ concupiscentia? Respondetur: Timor Domini est disciplinæ concupiscentia, quia timor hic est amor Dei, qui secum affert concupiscentiam & amorem disciplinæ. Vide dicta Eccli. 1. 16.

Initium virtutis est eius desiderium.

Moraliter, hîc disce initium & viam ad sapientiam, id est virtutem & perfectionem, esse ingens eius desiderium. Audi nostrum Aluarez de Paz de Perfect. in proœm. Sicut summa humani cordis peruersitas à desiderio mali sumit exordium, quo desiderio animus excitatus & victus malum semel patrat, & ex vno peccato in aliud ruit, quousque ad consuetudinem veniat, & ex consuetudine in cordis duritiem, ac in extremam miseriam cadat: ita eiusdem cordis summa perfectio à desiderio boni incipiat necesse est, quod desiderium vires accumulans, & mentem hominis sæpè sollicitans in opus prodeat, & ex bonorum operum iteratione virtutis consuetudinem pariat, & ex bona consuetudine in amorem boni propter seipsum, atque adeò in ipsam perfectionem ascendat. Hoc desiderium est ianua, per quam humana mens in sanctuariũ, siue in ipsam sanctitatem, ingreditur. Est ventus, quo nauigium cordis impulsum, à seipso, & à rebus terrenis discedit, & felici cursu in puritatem enauigat. Est primus gradus, quo quis à malo desciscit, & sensim paulatimque progrediens, tandem in perfectæ virtutis possessione collocatur.

VERS. 19. CVRA ERGO DISCIPLINÆ, DILECTIO EST: ET DILECTIO, CVSTODIA LEGVM ILLIVS EST; CVSTODITIO AVTEM LEGVM, CONSVMMATIO INCORRVPTIONIS EST] Ex eo quòd dixit sapientiam occurrere iis qui se cupiunt, commendat cupiditatem sapientiæ, & in eius laudes excurrit, atque per gradationem & soritem; id est acerualem syllogismum, eius dotes & fructus eximios enumerat. Pro *ergo* græcè est ὃ, id est *autem*, *verò*, vt gradatio incipiat v. præced. q. d. Initium sapientiæ est disciplinæ concupiscentia: concupiscentia autem disciplinæ, eiusdem parit curam & sollicitudinem: cura parit dilectionem, dilectio custodiam legum, hæc incorruptionem, quæ facit proximum esse Deo per regnum æternum, quod disciplinæ, siue sapientiæ, cupido affert. Aut vt noster à Castro, q. d. Verissimum initium sapientiæ est eius cupiditas: cupiditas curam auget, cura amorẽ, amor ad obseruantiam legis animum accendit: porrò obseruantia diuinæ legis certum reddit hominem de futura incorruptione: incorruptio verò ad Deo fruendum perducit: cupiditas ergo sapientiæ deducit ad Dei regnum.

Verùm, quia non dicit Sapiens: *Concupiscentia disciplinæ est cura disciplinæ*, sicut dicit: *Cura disciplinæ dilectio est*, *& dilectio custodia legum illius est*, &c. hinc Noster aptiùs censuit hîc inchoandam esse gradationem, atque concupiscentiam disciplinæ esse eamdem cum cura disciplinæ: qui enim aliquid concupiscit, curat & sollicitus est, vt idipsum assequatur. Vnde pro ὃ, id est *verò*, vertit, *ergo*, quæ sæpè est particula non illatiua, sed sermonis inchoatiua, idemque valet, quod *itaque*. Idem valet subinde Græcum ὃ, & Latinum *verò*, vt scilicet sit particula, non aduersatiua, sed expletiua vel ornatiua. Vnde Terent. in Eunucho:

Id verò, inquit, quod ego puto mihi palmarium
Me reperisse.

Vbi Donatus: Nisi, inquit, ornatiuum esset *verò*, nihil significaret. Sensus ergo est q. d. *Initium sapientiæ*, & consequenter felicitatis omnisque boni, est concupiscentia siue cura disciplinæ. Ostendit deinde idipsum per partes gradatim scãdendo vsque ad regnum æternum, atque: *Cura ergo disciplina*, &c. q. d. Itaque concupiscentia siue cura disciplinæ est dilectio, id est conciliat dilectionem, siue charitatem: quantum enim per disciplinam & castigationem reprimitur & decrescit cupiditas, tantum dilatatur & accrescit charitas, adeoque plena charitas est, nulla cupiditas, ait S. Augustinus. *Dilectio verò custodia legum illius est*, id est, charitas impellit, suadet & efficit custodiam legum: qui enim Deum amat, vtique eius mandata custodit: sicut qui amat regem, eius iussa exsequitur; & qui diligit amicum, eius voluntatem explet.

CVSTODITIO (græcè, φυλακή, id est attentio, diligens auditio, & accurata diligentia ad leges Dei, quas audiuimus & cognouimus, custodiendas & obseruandas) AVTEM LEGVM, CONSVMMATIO (græcè, τελείωσις, id est confirmatio) INCORRVPTIONIS EST] S. Athanas. de Incarnat. Verbi, *attentio & obseruatio legũ, constabilitio est immortalitatis*; Vatabl. *obseruatio legum, integritatis*, vel *immortalitatis, constitutio est*, id est statumen, basis & firmamentum est. Incorruptio hæc vel integritas, tum generatim pro virtute & puritate accipi potest. q. d. Custodia legum facit, vt homo sit integer & perfectus secundùm omnes virtutes, omniumque virtutum leges & præscripta. ita Hugo. tum propriè pro castitate. q. d. Custodia legum affert castitatem (hæc enim vna est ex legibus à Deo sancitis, & ceterarum legum decus & complementum) quæ facit, vt homo sit integer & incorruptus, tam mente, quàm corpore. Vnde Climacus gradu 15. & S. Basil. lib. de Virginit. docent, castitatem esse virtutem, quæ homines faciat angelos, illamque esse, tum semen, tum typum futuræ incorruptionis in gloria cælesti; imò illam homini indere similitudinem Dei integri & incorruptibilis, quantum fas est mortali, mente æquè ac corpore Deo assimilari. Vnde sequitur: *Incorruptio autem facit esse proximum Deo.* Hinc & multorum multarumque virginum corpora post mortem incorrupta manserunt, & etiamnum manent. Hinc rursum ex Græco vertas, *custodia legum est firmamentum immortalitatis*: quia sicut violatio legis de non comedendo pomo vetito facta ab Adamo, fuit causa corruptionis & mortis, tam eius, quàm posterorum omnium: sic custodia legum est causa incorruptionis & immortalitatis, quia illam meretur consequi in futura resurrectione. Ita Lyranus & Dionysius.

Nota. Omnes hæ gradationes & gnomæ in sensu, non formali, sed causali explicandæ sunt. Non enim custodia legum est consummatio incorruptionis & immortalitatis formaliter, vt pater; sed causaliter, quia scilicet eam causabit, ac plenam & consummatam immortalitatem Beatis afferet in cælo. Hinc Clemens Alex. lib. 6.

Strom. paraphrasticè sic vertit, vel potiùs explicat: *Ergo dilectio cognitionis facit alienum ab interitu, & eum qui est regalis prope Deum extollit.* Pro quo Noster vertit,

VERS. 20. INCORRVPTIO AVTEM FACIT ESSE PROXIMVM DEO] Græcè, *incorruptio autem facit esse prope Deum*, id est proximè Deo. Sæpè enim politiua pro superlatiuis vsurpantur. Syrus *veritas, quæ non corrumpitur; & opus quod est sine corruptione, approximant ad Deum*; Arabicus, *& priuatio tentationis ponit hominem proximum Deo.* Arabes tentationem vocant omne malum, omnem corruptionem. Pergit in gradatione, q.d. Integritas mentis, quam affert custodia legum, facit vt homo sit similis Deo per gratiam & sanctitatem, eademque faciet vt homo sit Deo similis in cælo per immortalitatem & gloriam, iuxta illud: *Cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*, 1. Ioan. 3. 2. Visio enim Dei nos beabit, faciet q; ei similes. Vnde S. Irenæus l. 4. cõtra hæref. c. 75. *Visio Dei*, inquit, *efficax est incorruptelæ; incorruptela verò proximum facit esse Deo.* qui & paulò antè: *Subiectio Dei*, inquit, *incorruptelæ perseuerantia est; incorruptela autem gloria infecti.* q.d. Incorruptio est dos & gloria propria Deo, qui non est factus, sed per se semper extitit; à quo eamdem participant iusti & beati, illi planè subiecti & vniti. Esto enim damnati sint futuri quoque immortales; tamen erunt in perpetuis tormentis; vnde erunt corruptibiliter incorruptibiles, & mortaliter immortales. S. Bonauent. per *incorruptionem* accipit virginitatem. hæc enim facit integros mente & corpore, ac proximos Deo; imò castas animas facit sponsas Dei. Vnde virgines proximè sequuntur Agnum quocumque ierit, Apocal. 14. 4. Verùm hæc partialis est incorruptio: totalis verò est custodia legum, quæ competit omnibus iustis. Huc facit illud Plinij in Panegyr. Traiani. Nil præstabilius aut pulchrius deorum, quàm castus & sanctus, & diis simillimus princeps. Et illud, quod scribit Plutarch. lib. Quòd cum principe philosophandum sit, Minoëm esse Iouis discipulum: *Non enim*, inquit, *priuatos homines, vel otiosos deorum voluerunt esse discipulos, sed reges, qui sapientiam & virtutes animi consecuti, ea essent ad vtilitatem omnium conuersuri.*

Huc quoque facit illud Arist. 10. Ethic. c. 8. *Qui mente operatur, & eam colit, disponitur optimè, is & amicissimus diis immortalibus esse videtur. Nam si dij curam humanarum rerum, vt existimatur, aliquam habent, ratione sanè consentaneum fuerit, ipsos eo gaudere quod est optimum maximeq; sibi cognatum: hoc autem fuerit ipsa mens; & in eos, qui maximè hoc amant atque honorant, beneficia vicissim conferre, tamquam curam habentes eorum quæ sibi sunt chara, ac diligentiam adhibentes, & rectè beneq; agentes. At constat hæc omnia maximè sapienti ineſſe: amicissimus igitur sapiens ipse diis immortalibus est; eumdem autem conueniens est & felicissimum esse: quare sapiens hoc quoque modo maximè fuerit felix.*

VERS. 21. CONCVPISCENTIA ITAQVE SAPIENTIÆ DEDVCIT AD REGNVM PERPETVVM] Hæc est clausula & culmen gradationis atque soritis. q.d. Concupiscentia disciplinæ, & illi connexæ sapientiæ, facit incorruptos & proximos, imò similes Deo per gratiam & gloriam, itaque tribuit eis regnum Dei perpetuum, eosque facit reges cælestes & æternos: hoc enim regnum debetur, ac paratum & promissum est sapientibus, id est iustis, qui custodiunt legem, ac per integritatem vitæ proximi sunt Deo: hoc enim vt notum Sapientis hîc subaudiendum relinquit. Quis ergo non concupiscat, quis non ambiat sapientiam, id est virtutem & sanctitatem, quæ sui studiosos adeò beat, exaltat, glorificat? Noster à Castro censet hîc agi de regno terreno, non cælesti, idque probat ex v. sequenti. Verùm esto superficie tenus hæc gnome accipi possit de regno terreno, quod longæuum & per multa sæcula propagatum præstat sapientia, vti præstitit Dauidi; tamen plenè & perfectè accipienda est de regno cælesti: hoc enim solum est perpetuum, facitq; Beatos incorruptos, immortales & proximos Deo: licèt enim τὸ *perpetuum* non sit in Græco; tamen satis ex sequenti versu intelligitur. Vnde illud legit S. August. in Speculo, Cantacuzenus & alij. Nam regnum, non tantùm terrenum, vt vult à Castro, sed etiam cæleste promitti Iudæis in veteri testamento liquet ex c. 5. 17. *Ideo accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu Domini.* Et clariùs Daniel. 7. 27. *Regnum autem & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi, cuius regnum, regnum sempiternum*, &c.

Similem gradationem & soritem per similes gnomarum & præmiorũ, velut annulos connexum & concatenatum videre est in Codice legum Visigothorum lib. 1. tit. 2. cap. 6. qui annexus est Cassiodoro: *Sicut modestia principum*, inquit, *temperatio est legum; ità concordia ciuium, victoria est hostium. Ex mansuetudine etenim principum, oboritur dispositio legum; ex dispositione legum, institutio morum; ex institutione morum, concordia ciuium; ex concordia ciuium triumphus hostium: sicq; bonus princeps interna regens, & externa conquirens, dum suam pacem posſidet, & alienam litem abrumpit, celebratur & in ciuibus rector, & in hostibus victor: habiturus post labentia temporaria requiem sempiternam: post luteum aurum, cæleste regnum: post diadema & purpuram, gloriæ coronam. Quin potiùs nec deficiet esse rex: quoniam dum regnum terrenum relinquit, & cæleste conquirit, non erit amisisse regni gloriam, sed auxisse.*

Hoc enim omnibus votis optandum & orandum est regibus, vt cum S. Ludouico de regno isto terreno & caduco ad cæleste & æternum transferantur. Omnis enim gloria regni terreni instar vmbræ pertransit, & instar fumi statim euanescit.

VERS. 22. SI ERGO DELECTAMINI SEDIBVS (thronis regalibus) ET SCEPTRIS, Ô REGES (græcè, *ô tyranni*) POPVLI, DILIGITE SAPIENTIAM, VT IN PERPETVVM REGNETIS] Pro *diligite* græcè est τιμήσατε, id est honorate, in pretio habete, raram & charam ducite. Pro *sceptris* S. August. in Speculo legit, *stemmatibus*; S. Bonauent. *schematibus*, sed perperam. Sensus est q.d. O reges, si regnum & regnare vos delectat, diligite sapientiam, vt sapienter, id est æquè, iustè & probè regnum administretis: sic enim regnabitis in sæculũ, vt habent Græca, id est, longæuum & diuturnum vobis durabit regnum in terris, atque ex eo ad regnum in cælis æternum transferemini. Quid enim vobis proderit, ait Cantacuzenus, si à solio non ad cælum, sed ad cœnum gehennæ,

henn.e, si à purpura ad ignem, à sceptro ad vincula, à corona ad ergastula inferorum traducamini? Quid profuit Salomoni tanta regni opulentia, maiestas & gloria? imò quid non obfuit, cùm ei sapientiam excusserit, eumque feminarum & idolorum mancipium fecerit, vt iure de eius salute dubitetur? Audiant ergo omnes S. Gregor. hom. 15. in Euang. *Si ergo fratres carissimi verè esse diuites cupitis, veras diuitias amate: si culmen veri honoris quæritis, ad cæleste regnum tendite: si gloriam dignitatum diligitis, in illa superna angelorum curia ascribi festinate.*

Iterum cõpellat & adhortatur reges & principes ad studium sapientiæ, id est prudentiæ & virtutis, ex eo quòd sapientia regnum stabiliat & perpetuet. Hinc liquet librum hunc maximè ad principes spectare, eisque scriptum & dictum esse. Assignat ergo hîc veram rationem & modum regni acquirendi, administrandi, conseruandi & propagandi, nimirum sapientiam, id est iustitiam & probitatem; cuius reges admonet solium iudiciarium & sceptrum, quod iustitiæ est typus & symbolum. Sceptrum enim primitus erat baculus, vel virga recta. Vnde hebr. vocatur שֵׁבֶט, id est virga, baculus, vel pedum pastorum, vt significetur regem esse pastorem populorum, vt ait Homerus, ac proinde eâdem æquitate, benignitate, curâ & vigilantiâ debere regere populum, qua pastor regit oues. Porrò baculus hic olim ære, deinde auro ornabatur, non ad seueritatem, sed ad firmitatem & durationem, vti ostendit noster Martinus de Roa lib. 2. Singul. cap. 5. Idem significat pedũ pastorale, quo vtuntur omnes Episcopi, excepto Pontifice, qui vniuersalis est omnium pastor. Pedum, inquit Paulus Iuriscons. est pastoralis baculus incuruus, ita dictus, quia illo oues pedibus comprehenduntur. Baculum habet Episcopus, ait Beda in Collect. vt subditos regat, infirmos sustineat. Consecrans Episcopum tradit ei pedum, dicitque vt habet Ordo Romanus: *Accipe baculum pastoralis officij, potestatem ligandi atque soluendi, & sis in corrigendis vitijs perseuerans, iudicium sine ira tenens, in fouendis virtutibus auditorum animos demulcens, in tranquillitate seueritatis censuram non deserens.* vel, vt in eodem libro: *Accipe baculum sacri regiminis signum, vt imbecilles consolides, titubantes confirmes, prauos corrigas, rectos dirigas in viam salutis æternæ, habeasq; potestatem erigendi dignos, & corrigendi indignos cooperante Domino nostro.* Hinc carmen de pedo, eius tres partes, triaque officia significans:

Curua trahit, quos recta regit, pars vltima pungit.

Vide Ioannem Stephanum Durantum lib. 2. de Ritibus Ecclesiæ c. 9. n. 38. & seqq. & Iosephum Stephanum lib. de Potest. Pontif. c. 8. n. 5.

Sapientia est dos regendi.

Huc facit sapiẽtiæ emblema. Sapientia enim pingitur vt heroina dextra librum tenens, sinistra sceptrum: liber notat studium, quo acquiritur sapiẽtia: sceptrum notat honores & imperium, quos ipsa confert. Vnde Cicero lib. 1. de Orat. & in Tuscul. exclamat: *O vita philosophia dux, ô virtutis indagatrix, expultrixq; vitiorum, quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu vrbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti.* Aristot. lib. 1. Rhetor. *Sapere*, inquit, *est quiddam aptum ad imperandum.* Vespasiani Imp. teste Philostr. lib. 5. c. 10. & 11. hoc erat votum: *O Iupiter da, vt sapientibus imperem, & mihi sapientes. Quocirca sapientibus viris fores patere volo.* Seneca epist. 108. scribit de Attalo præceptore suo: *Ipse se regem esse dicebat; sed plusquam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnãtium.* Plutarch. lib. de Iside tradit, Ægyptios solere regem eligere ex sacerdotibus ob sapientiam, vel militibus ob fortitudinem; sed hos sacerdotibus operam nauasse, vt discerent sapientiam. Platonis nota vox est: *Florerent & felices forent ciuitates, si aut philosophi imperarent, aut imperatores philosopharentur,* vti fecit Antoninus Imp. idcirco cognominatus Philosophus, cuius etiamnum scripta philosophica extant. Theodosius Imp. Arcadium & Honorium filios suos in disciplinam dedit Arsenio, sapientia & sanctitate celebri: quin & Philippus rex Alexandrum Magnum filium suum erudiendum tradidit Aristoteli. Denique ipsa sapientia palàm proclamat Prouerb. 8. *Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt. Philosophia*, inquit Cicero, *omnia quæ cadere in hominem possunt, subter se habet, eaq; casus contemnit humanos.* Vnde Diogenes rogatus, *quid ei philosophia boni contulisset?* respondit: *Hoc, vt comparatus sim ad omnem fortunam.* Et Dionysius tyrannus regno Siciliæ pulsus rogatus, *quid boni è Platone eiusq; philosophia hausisset? Vt æquo animo*, inquit, *hanc fortunæ commutationem feram: ipsa enim docet animo & passionibus imperare & dominari.* Quocirca Zeno dicebat sapientes philosophos, non tantùm esse liberos, sed & reges. Cùm Cyrus filium Cambysen designaret imperij successorem: *Te, mi Cambyses*, dixit, *scire volo, non aureum hoc sceptrum esse, quod regnum tibi conseruet; sed amici fideles regibus & verissimum & tutissimum sceptrum sunt. id negari non potest: at multo melius ab ipsa sapientia præsidium est, per quam reges regnant.* Ita Xenophon lib. 8. Cyri pædiæ.

Mira posterorum Caroli Magni sanctitas & gloria.

Porrò quantum sapientia, id est probitas, pietas, piaque parentum educatio, regales familias prolesque illustret, ac honoribus, opibusque & regnis æquè ac sanctitate & meritis adaugeat, in iisque stabiliat & confirmet; liquet ex familia Caroli Magni, quæ continuos per multa sæcula duces regesque protulit, rerum gestarum gloriâ in cælo æquè ac in terra conspicuos, idque ex pia institutione S. Modoaldi Archiepiscopi Treuirensis, & S. Arnulphi Episcopi Metensis, à quibus prognata descendit. Nam Itta S. Modoaldi soror, pietate præstans nupsit B. Pipino primo Brabantiæ Duci, qui Dagobertum regem Francorum, cuius domui præerat, in luxuriam effusum, reprehendit, refrænauit, ac ad vitam castam probamque reduxit. Vnde hæc Pipino dantur elogia in Vita S. Modoaldi: *Pipinus probatissimæ vitæ fuit, ac purissimæ famæ, sapientiæ domicilium, consiliorum thesaurus, defensio legum, controuersiarum finis, munimentum patriæ, decus curiæ, via ducum, & disciplina regum.* Eo vita functo vxor eius B. Itta, à S. Amando sacrum velum, sanctæque religionis habitum suscepit, in eoque sanctè vitam finiuit. Horum proles fuere duæ filiæ, S. Gertrudis monasticen æquè ac mater professa Niuellis in Brabantia, vbi etiamnum religiosè colitur, ac B. Bẽgga, quæ nupta Anfigiso, S. Arnulphi Metensis Episcopi filio, ex eo genuit Pipinum secundum, qui Theodoricum regem Francorum prælio superauit. B. Begga mortuo marito monaste-

Exempla.

rium

rium Andanæ constructit, in eoque monasticen A professa, meruit in catalogum Sanctorum referri: vnde dies eius natalis in Martyrologio recolitur die 17. Decembris. Pipini secundi filius fuit Carolus cognomento Martellus, eò quòd Saracenos instar mallei cõtuderit: vnde eius elogium celebratur, *Nolo regnare, sed volo regibus imperare.* Martelli filij fuere B. Carlomannus, qui relicto Ducatu monasticam vitam amplexus in Monte Cassino, humilitatis Religiosę exemplo prefulsit: & Pipinus tertius cognomento Breuis, qui merito prudentiæ suæ & virtutis, acclamantibus ducibus & populis, à Stephano Papa creatus & coronatus est Francorum rex anno Domini 753. Pipinus hic Romam & Italiam ab Aistulphi regis incursibus liberauit. Pipini huius filius fuit Carolus rerum gestarum gloriâ Magnus, cui proinde Leo III. Pontifex Imperij coronam imposuit. Carolo successit filius Ludouicus, cognomento Pius. Ludouico successit filius Lotharius (à quo Lotharingia, illi subiecta nomen accepit) qui Augustus Imperator, ac paternæ religionis heres, post plurima tam sapienter quàm fortiter gesta, regnum filiis suis diuisit, relictoque sæculo, ac sanctæ conuersationis habitu in monasterio Prumiensi susceptо, in eodem cursum vitæ feliciter consummauit. Hæc omnia habent Francorum Annales, ac Vita S. Modoaldi, à Stephano Abbate Leodiensi viro graui grauiter conscripta, quæ extat apud Surium die 12. Maij. Hosce velut auos & atauos imitentur Galliæ reges & principes, ceterique omnes, si regnum perpetuare, ac iustitia & probitate rempubl. efflorere peroptant: erudiantur horum exemplo potentes, qui iudicant terram. Fusiùs hæc narraui, C quia, vt ait S. Hieron. *vita Sanctorum est interpretatio Scripturarum.*

VERS. 23. DILIGITE LVMEN SAPIENTIÆ OMNES QVI PRÆESTIS POPVLIS] Hæc gnome non est in Græcis codicibus, sed Latinis omnibus. Hinc veteres clypeum rotundum dicabant Palladi, quo significabant orbem totum regi à sapientia: sapientiæ enim præses erat Pallas. Vnde Martianus Capella de Pallade canit:

Hinc tibi dat clypeum sapientia, quòd regat orbem.

Ita Pierius Hierogl. 42. cap. 42. Dictum est vetus: *Romanorum clypeus fuit Fabius Max. gladius verò Marcellus.* Porrò principes sunt doctores & ductores populi: quanta ergo eos luce sapientiæ pollere oportet, vt omnes sua doctrina, sanctaque vita illuminent. Vnde ab Isaia c. 29. 10. vocantur oculi: *Miscuit*, inquit, *vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, Prophetas & principes vestros.* Quocirca principes orationi se addicant, ac cum Salomone à Deo sapientiam postulent, ac in dubiis ad Deum recurrant. In oratione enim Moses luce Dei afflatus cornua, id est radios lucis faciei affixos, accepit, Exodi 34. 30. Quin & Augustus Cæsar, inquit Suetonius cap. 79. vitæ eius, *oculos habuit claros ac nitidos, quibus etiam existimari volebat inesse quiddam diuini vigoris: gaudebatq;, si quis sibi acriùs contuenti, quasi ad fulgorem solis vultum submitteret.* Tiberius quoque Augusti successor, vt ait Sueton. c. 68. vitæ eius, *prægrandibus fuit oculis, & qui (quod mirum esset) noctu etiam & in tenebris viderent, & cùm primùm à somno pauissent.* Hæc est claritas oculorum corporis, sed illi præstat fulgor oculorum mentis.

Sapienter S. Thomas lib. 3. de Regimine principum c. 3. regem comparans angelo primo, qui proximè à Deo illuminatur, & ceteros illuminat: *Irradiationis iam dictæ*, inquit, *ad bonum regimen necessariæ & in principe & in subditis, motum circularem cognoscimus, rectum & obliquum. Motus rectus ideo dicitur, quia fit per diuinam illuminationem super principe ad bene regendum, & à principe in populum meritis principis. Sed obliquus est, quando per diuinam illuminationem sic subditos regit, quòd virtuosè ipsi viuunt, & insurgit in eis diuina laus & gratiarum actio, vt sit quasi quadam arcualis figura ex chorda recta & arcu obliquo. Sed circularis motus diuinorum radiorum dicitur, quando diuina illuminatio irradiat principem, & à principe: subditis ex qua quidem eleuatur ad Deũ contemplandum & diligendũ: qui ideo circularis motus vocatur, quia est ab eodẽ in idẽ. Nam à Deo in principem, ab hoc in subditos, ab his ad Deũ reditur.* *Rex similis angelo primo.*

Denique, quàm sapientia necessaria sit principi, præclarè docet Plato libr. 5. de Republica, Stobæus serm. 46. qui est de regno, Lipsius 1. Polit. c. 10. Tiraquell. libr. de Nobilit. c. 5. & noster Pineda lib. 7. de Rebus Salomon. c. 9.

QVID EST AVTEM SAPIENTIA, ET QVEMADMODVM FACTA SIT REFERAM: ET NON ABSCONDAM A VOBIS SACRAMENTA DEI, SED AB INITIO NATIVITATIS INVESTIGABO, ET PONAM IN LVCEM SCIENTIAM ILLIVS, ET NON PRÆTERIBO VERITATEM] Huc vsque fuit paræneſis siue adhortatio ad sapientiam, nunc eius originem, naturam & dignitatem, modumque eam assequendi describit. q. d. Hactenus omnes adhortatus sum ad sapientiam; nunc vt efficacior sit mea exhortatio, explicabo eius naturam, originem & definitionem; quidnam scilicet sit sapientia, quomodo facta, græcè ἐγένετο, id est orta sit, tum in se ex Deo, idq; præcipuè; tum in me, id est, quomodo ego eam adeptus sim per orationem. Loquitur auctor in persona Salomonis, vt patet cap. sequ. v. 5. VERS. 24.

ET NON ABSCONDAM A VOBIS SACRAMENTA DEI] Græcè, *mysteria*; & τὰ *Dei* non est in Græco, sed intelligitur. Mysteria enim propria sunt Dei, præsertim origo sapientiæ: hæc enim ab æterno in Deo abscondita, ab eo in tẽpore hominibus reuelata fuit, iuxta illud Iob 28. 20. *Vnde ergo sapientia venit? & quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omnium viuentium*, &c. *Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius.* Idem videre Philosophi. Nam Plutarch. lib. de Iside narrat templo Mineruæ, quæ dea credebatur sapientiæ (in cuius capite & galea sphinx visebatur, teste Pausan. in Attic. sphinx autem implicatarum & abstrusarum rerum erat symbolum) hoc emblema fuisse inscriptum: *Ego sum omne quod exiſtit, est, & erit, meumq; velum nemo adhuc mortalium reuelauit.* Additque Deum ab Ægyptiis nuncupatum Amum, vel Amonem, id est occultum, eoque nomine ab eis inuocatum, vt se reuelare dignaretur. *Emblema sapientiæ.*

SED AB INITIO NATIVITATIS; græcè, γεννήσεως, id est generationis & originis, tum meæ, vt vult Hugo & Lorinus; tum potiùs ipsius sapiẽtię, ipsam INVESTIGABO] Vnde Vatabl. *sed à primæ origine cognitionem eius inuestigabo.* Id facit

cap.

cap. sequenti, vbi narrat originem sapientiæ, tum in se, quòd scilicet orta sit ex Deo v. 25. tum in Salomone, qui ibidem v. 1. & sequenti operosè narrat exordia natiuitatis suæ, atq; ex eius ignorantia, tenebris & ærumnis, ascendisse se ad inuocandam obtinendamque sapientiam commemorat.

ET PONAM IN LVCEM; græcè, εἰς τὸ ἔμφανὲς, id est in perspicuum, SCIENTIAM ILLIVS (Vatabl. *palàm faciam cognitionem eius*) ET NON PRÆTERIBO VERITATEM] non parcam veritati, nec eam celabo ex inuidia alioúe prauo affectu, vt sequitur, sed candidè & liberaliter omnibus communicabo.

Mysticè, de natiuitate Christi hæc accipit Phœbadius in Gallia Episcopus lib. contra Arrianos tom. 5. Biblioth. vbi cùm docuisset à Spiritu sancto nobis reuelari Filium, omnemque veritatem, adiecit: *Est enim Spiritus notitia & veritatis, per quem Salomon de Dominica natiuitate Sap. 6. Quid sit, inquit, sapientia, & quemadmodum facta sit referam, & ab initio natiuitatis inuestigabo eam*; vnde ipse infert: *Ergo per eumdem Spiritum possumus inuenire, quod quærimus.*

VERS. 25. NEQVE CVM INVIDIA TABESCENTE ITER HABEBO: QVONIAM TALIS HOMO (inuidus) NON ERIT PARTICEPS SAPIENTIÆ] Vnde liquet τὸ *tabescente* non referri ad τὸ *inuidia*, sed ad hominem inuidum. q.d. Nulla mihi sit cõmunicatio, nullum consortium cum inuido, qui ex inuidia sapientiam celat, eamque aliis inuidet: hic enim nequit particeps vel capax esse sapientiæ, quia inuidiæ liuor eum excæcat & obnubilat, vt sapientiam, quæ beneuola est suique communicatiua, cernere non possit; qua de causa ipsa sapientia fugit inuidum & maleuolum, iuxta illud cap. 1. *In maleuolam animam non introibit sapientia*: quia sapientia hæc est ipsa sanctitas, bonitas & charitas, cui ex diametro aduersatur inuidia. Vnde Vatabl. vertit, *neque verò tabido inuidia concessero, qui non potest sanum habere de sapientia iudicium*; hoc est, vt ait noster à Castro, *non imitabor inuidia tactum, ne communicem sapientiam*: non versabor, nihil commune habebo, nec cum eo agam qui inuidia tabescit; quo verbo natura liuoris & inuidiæ significatur: nam

Liuor tabificum malis venenum,
Intactis vorat ossibus medullas:

sapientia enim se omnibus communicat, quia *sapientia absconsa & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque?* Eccli. 20. 32. & veteres apertas dixerunt Musarum fores, quoniam dona Dei candidè ac liberaliter sunt communicanda.

Hinc & Plato asseruit inuidentiam procul esse à Deo, & à choro diuino. Atque eum de more secutus Philo lib. *quòd omnis probus sit liber*: Sapiẽtia, inquit, cùm nihil ea sit diuinius, & magis expositum, numquam claudit suum auditorium, sed patentibus ianuis admittit sitientes. Id secutus Salomon c. seq. v. 13. ait: *Quam sine fictione didici, & sine inuidia communico*, instar solis, qui omnibus lucis suæ radios impertit.

VERS. 26. MVLTITVDO AVTEM SAPIENTIVM, SANITAS (græcè, σωτηρία, id est salus) EST ORBIS TERRARVM: ET REX SAPIENS, STABILIMENTVM POPVLI EST] hoc est, firmus & stabilis populi status consistit in prudentia regis.

A Dat causam, cur nolit rem habere cum inuidis, nec eos imitari, qui sibi soli volunt sapere, cauentque ne multi eis in sapientia euadant similes, quia scilicet optandum est multos esse sapientes: horum enim multitudo est sanitas, id est salus, orbis terrarum, quia sapientes sua doctrina sanctaque vita, omnes ad virtutem & salutem perducere satagunt: quare rex sapiens est stabilimentum, id est basis & columen, populi, quia eum in omni virtute & bono erudire, conseruare & promouere satagit. *Non ait Scriptura*, inquit S. Augustinus lib. 4. de Doctrina Christiana cap. 5. *multitudo eloquentium, sed sapientium, sanitas est orbis terrarum.* Addit tamẽ S. Augustinus. *Sed salubri suauitate, vel suaui salubritate quid melius? quantò enim magis illic appetitur suauitas, tantò facilius salubritas prodest.* Quocirca Carolus Magnus instaurans per totum regnum suum studia litterarũ, exclamauit: *O vtinam haberẽ duodecim Clericos ita doctos, & omni sapientia instructos, vti fuere Hieronymus & Augustinus!* Cui subindignãs Albinus Flaccus Caroli magister: *Creator cæli & terræ*, inquit, *similes illis plures non habuit, & tu vis habere duodecim?* ita refert Sangallensis lib. 1. de Gestis Caroli Magni.

Porrò vox *sanitas* & *salus* significat sapientem esse medicum, qui curet aliorum infirmitates. Vnde S. Basil. regul. 30. inter fusiùs disputatas, cùm quæsisset, qua animi affectione superior aliorum curam suscipere debet? respõdet: *Vt qui sauciis multis ministrat, & saniem de singulis illorum vulneribus abstergit, & pro natura vniuscuiusq; mali remedia ei adhibet accommodata; munere illo neutiquam ad animarum elationem vti consueuit, sed ad demissionem potiùs & sollicitudinem, & maiorem quamdam curam: itidem, ac multò etiam magis, is, cuius totius fratrum societatis sanandæ prouincia est delegata, perinde vt qui omnium minister sit, & rationem de vnoquoque illorum redditurus, sic secum agitare animo, & contendere anxiè debet.* Cantacuzenus exemplum dat Mosen, qui stetit in confractione, & Deo volenti ob adoratum vitulum perdere populum restitit, eique veniam & salutem impetrauit, Exodi 32. & Zorobabel, qui populum è captiuitate Babylonica in patriam & libertatem reduxit.

Qualis debeat esse rector?

Audi S. Gregor. 9. Moral. c. 10. *Sub quo curuantur, qui portant orbem. Ipsi enim orbem portant, qui curam præsentis sæculi tolerant. Tantorum quippe pondera vnusquisque sustinere compellitur, quantus in hoc mundo principatur. Vnde & terræ princeps, non incongruè Græco eloquio βασιλεὺς dicitur; λαὸς enim populus interpretatur. βασιλεὺς igitur βάσις λαῦ vocatur, quod Latina videlicet lingua basis populi dicitur: quia videlicet ipse super se populum sustinet, qui motus illius potestatis pondere fixus regit. Quo enim subiectorum suorum onera tolerat, eo quasi superpositam columnam basis portat.*

Rex basis reip.

Talis fuit Amalasuentha (quæ vox gothicè & belgicè *cali filium* significat) Theodorici regis Gothorum Arriani & impij Catholica & pia filia; patri deficiente prole masculâ in regno Italiæ succedens, quæ mirâ sapientiâ & probitate illud administrauit, ac Symmachi & Boëtij (quos pater iniustè occiderat) liberis bona restituit, Athalaricum filium suum bonis ac doctis magistris instituendum tradidit: sed obstitere Gothi, qui Gothica barbaria iactabant litterariâ cultu-

Exempla.

râ effeminati animum, ad timorem traduci, abduci ab armis & bellandi audacia; quòd rex, qui ferulam magistri timere didicisset, multò magis gladios & tela hostium expaueſceret. Quibus illa licèt inuita cessit, sed magno filij & Gothorum malo, vti exitus declarauit. Ita Procopius lib. 1. Belli Gothici, & Baron. ad annum Domini 526. sub Iustiniano Imper. huic enim coæua & confœderata fuit Amalasuentha.

Ludouicus XI. Galliæ rex, Carolum filium omnium expertem artium voluit, ne esset in capiendis consiliis refractior, tenaciorque sensus sui: & sanè id accidit: nam iam regem vilissimi duo tresue homuli, huc illuc magna cum subditorum indignatione damnoque circumegerunt. Errauit ergo. Vera enim Philosophia, teste Platone, docilis est & sanis consiliis obsequens, adeoque acutè inter consilia & consiliarios discernere nouit, vt sciat quæ proba sint, quæ improba; quæ sana, quæ noxia; qui priuatum commodum spectent, qui publicum.

Rursum huius sententiæ clarissimum est exemplum in Sodomis, quibus pepercisset Deus, si in eis inuenisset decem iustos, Genes. 18. 32. Vide S. Ambrosium lib. 1. de Abraham c. 5. *Propter paucorum iustitiam, inquit, impunitatem toti populo promittit. Vnde discimus quantus murus sit patriæ vir iustus, quemadmodum non debeamus inuidere viris sanctis, nec temerè derogare. Illorum etenim nos fides seruat, illorum iustitia ab excidio defendit; Sodoma quoque si habuisset viros decem, potuit non perire.*

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd iusti sint membra reipublicæ, eaque nobilissima, quæ totam rempubl. sua iustitia quasi velant, imò ei suam iustitiam communicant, iuxta illud psal. 118. *Particeps ego sum omnium timentium te.* Quare Deus toti reipubl. parcit, quia videt in ea plures extare iustos: sicut enim membrum particeps est totius corporis, sic vicissim corpus participat membri bonitatem & sanctitatem. Adde quod ait S. Ambrosius in psal. 118. octon. 10. ad illa: *Qui timent te videbunt me, & lætabuntur: plerisq; iusti aspectus admonitio correctionis est, perfectioribus verò lætitia est. Quàm pulchrum ergo, vt videaris & profis? Bonum ergo vir iustus. Propterea denique Paulus Apostolus ascendit Hierosolymam, vt iustos videret; & cum Petro mansit diebus quindecim, vt ex eius aliquid cohabitatione proficeret.*

Probat idipsum similitudine auis quæ dicitur icterus, eò quòd ictericos sanet, de qua Plinius lib. 30. c. 11. *Auis icterus, ait, vocatur à colore, quæ si spectetur, sanari id malum tradunt, & auem mori.* Huc alludens S. Ambrosius ait: *Nam si est tanta vis in naturalibus, vt animal visum profit ictericis, ita vt mortui quoque corpus eius animantis prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis, qui in huiusmodi inciderint passionem; dubitare possumus, quòd iusti sanet aspectus? Ergo vile animal irrationabile tantam virtutem habet, vt sanare possit hominem momento exiguo quo videtur: homo iustus, si tamen cum fide ab eo conspiciatur, qui vtilitatem ab eo percipere desiderat, nihil conferet? Nónne vel ipsi oculorum radij virtutem quamdam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre desideram? Sed quemadmodum iustus lætificat cor innocentium cùm videtur, ita & improbi iustorum cognitione torquentur, quia vel tacitus Sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentiam, auaritiam liberalitas, impietatem fides.* Et nonnullis interiectis: *Ipse quoque serpens mori dicitur, si fuerit hominis præuentus aspectu. Ergo si tanta virtus, vel in oculis serpentis, vel in oculis est hominis, vt si alter alterum prior viderit, possit occidere: non est virtus in oculis iusti, qui repletus virtutis est gratia, cùm præsertim tantum operetur fides, vt & illa quæ fimbriam Domini tetigit, sanaretur; & ille, cui intendit Dominus Iesus, statim ex eius oculis gratiam sanitatis hauiret? Sed qui videt iustum, debet scire quid videat, non illum videt in corpore, non in vestimento, non in patrimonio, non in vultu; sed intus videt. Non inquam illum videt nisi eius viderit mentem, nisi eius sermonem intenderit, nisi sensum illius potuerit comprehendere, sapientiam de tractatu eius assumere. Tùc igitur latabitur, cùm ista perspexerit, cùm ista cognouerit. Ita ergo & nos sicubi audiuerimus iustum, festinemus videre, sicut illa mulier, quæ audiuit in domo Pharisæi discumbere Dominum Iesum, & ingressa est, & eius pedes perfudit vnguento. Illius imitatores simus: quia Ecclesiæ in illa muliere figuram esse quis dubitet? Sicubi ergo iustus sedeat, sicubi accumbat, festinemus videre eum. Pretiosum est videre virum iustum, vt videas eum secundùm imaginem Dei. Quod foris est, nihil prodest: quod intus est, sanat. Sanè & in eo qui foris est, illum qui intus est frequenter aspicimus.* Vnde tandem concludit: *Gentiles lignum adorant, quia Dei imaginem putant: sed inuisibilis Dei imago non in eo est quod videtur, sed in eo quod non videtur. Vides ergo, quia inter multas Christi imagines ambulamus? Caueamus ne coronam imagini detrahere videamur, quam vnicuique Christus imposuit.* Qui ergo iustum videt, amat, honorat, imitatur, in eo velut in imagine Christum videt, amat, honorat, imitatur, ideoque ab eo in mente, & sæpè in corpore, sanatur ab infirmitate, qua detinetur.

Multitudo igitur sapientum, id est iustorum virtute præditorum, præsertim eminentium, qui doctrina vel consilio pollent, vt alios doceant & regant, vel dirigant, est salus totius orbis.

ERGO ACCIPITE DISCIPLINAM PER SERMONES MEOS, ET PRODERIT VOBIS] Vers. 27.

imò multa & maxima dona, quæ recensет cap. sequ. conciliabit. Est miosis. Carneades philosophus ita se mirificè doctrinæ operibus addixerat, vt, cùm cibi capiendi causa recubuisset, cogitationibus inhærens manum ad mensam porrigere obliuisceretur, & Melissa vxor inediæ succurrendi officio, dexteram eius necessariis vsibus adaptaret. Cato iunior ne in curia quidem dum senatus cogitur, temperare sibi voluit, quo minùs Græcos libros lectitaret: qua quidem industria ostendit aliis tempora deesse, alios temporibus superesse. De Varrone scribitur, quòd in eodem lectulo & spiritus eius, & egregiorum operum cursus extinctus est. Cleanthis philosophi tam pertinax fuit discendi studium, vt, ne diurno tempore à Chrysippi lectionibus abesset, nocturnum extrahendæ aquæ ad inopiam suam sustentandam impenderet. Hæc horum hominum circa humanas disciplinas assequēdas industria & diligentia, nostram circa res diuinas & animæ salutem procurandam, supinam negligentiam & ignauiam, si non vehementer nunc excitat, posteà grauiter condemnabit.

Philosophi sapientiæ studiosi.

SECVN-

SECVNDA PARS LIBRI:

In qua post elogia & paræneſim ſapientiæ, eius originem oſtendit eſſe Deum.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AVctor in perſona Salomonis docet id, quod promiſit in fine cap. præced. ſcilicet originem ſapientiæ, modumq; eam aſſequendi per ſuum ipſius exemplum, qui licèt rex fuerit, tamen quoad naturam, vitam & mortem planè aliis hominibus ſit ſimilis, vt proinde, ſicut ipſe aſſecutus eſt ſapientiam, ſic cuilibet homini eam aſſequi liceat. Igitur Primò, narrat ſe editum in lucem vitam adeptum fragilem, miſeram, abiectam & morti obnoxiam, ideoq; à Deo enixè poſtulaſſe & impetraſſe culmen ſapientiæ, vt per eam vitæ ærumnis mederetur. Inde Secundò, v. 11. aſſerit ſe per eam adeptum omnia bona, quin & ſcientiam elementorum, cælorum, ſtellarum, ventorum, plantarum, omniumq; rerum naturalium, quæ ſunt in orbe. Mox v. 22. ſapientiæ dotes multiplices enumerat, eiúſque originem aſſignat. Deniq; v. 28, docet neminem à Deo diligi, niſi præditum ſapientia, vtpote quæ ſole ſit ſpecioſior. Ex hiſce omnibus colligendum reliquit, quid ſit homo per originem & naturam, quid verò per ſapientiam & gratiam.

1. SVM quidem & ego mortalis homo, ſimilis omnibus, & ex genere terreni illius, qui prior factus eſt, & in ventre matris figuratus ſum caro, 2. decem menſium tempore coagulatus ſum in ſanguine, ex ſemine hominis, & delectamento ſomni conueniente. 3. Et ego natus accepi communem aërem, & in ſimiliter factam decidi terram, & primam vocem ſimilem omnibus emiſi plorans. 4. In inuolumentis nutritus ſum, & curis magnis. 5. Nemo enim ex regibus aliud habuit natiuitatis initium. 6. Vnus ergo introitus eſt omnibus ad vitam, & ſimilis exitus. 7. Propter hoc optaui, & datus eſt mihi ſenſus: & inuocaui, & venit in me ſpiritus ſapientiæ: 8. & præpoſui illam regnis & ſedibus, & diuitias nihil eſſe duxi in comparatione illius. 9. nec comparaui illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius, arena eſt exigua, & tamquam lutum æſtimabitur argentum in conſpectu illius. 10. Super ſalutem & ſpeciem dilexi illam, & propoſui pro luce habere illam: quoniam inextinguibile eſt lumen illius. 11. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa, & innumerabilis honeſtas per manus illius, 12. & lætatus ſum in omnibus: quoniam antecedebat me iſta ſapientia, & ignorabam quoniam horum omnium mater eſt. 13. Quam ſine fictione didici, & ſine inuidia communico, & honeſtatem illius non abſcondo. 14. Infinitus enim theſaurus eſt hominibus: quo qui vſi ſunt, participes facti ſunt amicitiæ Dei, propter diſciplinæ dona commendati. 15. Mihi autem dedit Deus dicere ex ſententia, & præſumere digna horum quæ mihi dantur: quoniam ipſe ſapientiæ dux eſt, & ſapientium emendator: 16. in manu enim illius, & nos, & ſermones noſtri, & omnis ſapientia, & operum ſcientia & diſciplina. 17. Ipſe enim dedit mihi horum, quæ ſunt, ſcientiam veram: vt ſciam diſpoſitionem orbis terrarum, & virtutes elementorum, 18. initium, & conſummationem, & medietatem temporum, viciſſitudinum permutationes, & commutationes temporum, 19. anni curſus, & ſtellarum diſpoſitiones, 20. naturas animalium, & iras beſtiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias virgultorum,

& virtutes radicum, 21. & quæcumque sunt absconsa & improuisa, didici: omnium enim artifex docuit me sapientia. 22. est enim in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, vnicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suauis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens, 23. humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, & qui capiat omnes spiritus: intelligibilis, mundus, subtilis. 24. Omnibus enim mobilibus mobilior est sapientia: attingit autem vbique propter suam munditiam. 25. Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera: & ideò nihil inquinatum in eam incurrit. 26. candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius. 27. Et cùm sit vna, omnia potest: & in se permanens omnia innouat, & per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & prophetas constituit. 28. Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum sapientia inhabitat. 29. Est enim hæc speciosior sole, & super omnem dispositionem stellarum, luci comparata inuenitur prior. 30. Illi enim succedit nox, sapientiam autem non vincit malitia.

VERS. 1. SVM QVIDEM ET EGO MORTALIS HOMO, SIMILIS OMNIBVS, ET EX GENERE TERRENI ILLIVS hominis, QVI PRIOR FACTVS EST, ET IN VENTRE MATRIS FIGVRATVS SVM CARO] Arabicus. *filius sum genitus ex homine terreno, primò creato*; Syrus. *filius sum primogeniti terræ*. Sub carne, vtpote potiori hominis parte, intellige sanguinem, ossa, totumque hominem. Est synecdoche. Caro monet hominem suæ infirmitatis: quid enim hominis carne infirmius, vilius, spurcius? Vis nosse teipsum, ô homo? considera ærumnas, sordes, labores, & dolores innumeros & assiduos carnis tuæ, & scies quis & qualis sis. Hinc S. Ioannes c. 1. vt ostenderet summam in Verbi incarnatione dignationem & demissionem, non dixit, *Verbum homo*; sed *Verbum caro factum est*, id est, homo carneus. Sensus est q. d. Ego Salomon licèt sim rex, tamen sum mortalis, & *similis*; græcè, ἴσος, id est *æqualis*, ceteris hominibus. Sum enim filius Adæ & Euæ peccatorum, ad mortem cum tota progenie damnatorum, ideoque & ego in peccato originali cõceptus, priùs ad mortem damnatus, quàm natus sum: atque perinde vt Adam, sum adam formatus ex adama, id est homo ex humo, terrenus ex terra. Deniq; in ventre matris *figuratus sum*; græcè, ἐγλύφην, id est *sculptus* sum, caro. q. d. Mater nec potuit, nec sciuit modum me formandi in vtero, sed Deus velut artifex & sculptor ex informi vilique semine figurauit, imò sculpsit me carnem, id est hominem carneum, suis membris, ossibus, neruis, musculis, venis, &c. mira arte distinctum, & instar imaginis suæ expictum, figuratum & exsculptum. Vnde psal. 138. v. 15. *Et substantia mea in inferioribus terræ*, hebr. est רִקָּמְתִּי *ruckamti* (vnde Italicum *recamato*) id est acu pictus sum in vtero matris meæ: רִקֹּם *rokem* enim est phrygio, qui variè acu pingit arte & opere phrygionico. Pro *qui prior factus est*, græcè est, πρωτοπλάστης, id est qui primus ex luto fictus formatusque est: πλάσσω enim est instar figuli lutea vasa formo & fingo. Videtur ergo Deus primò ex limo finxisse hominis statuam in omnia hominis membra distinctam, deinde eam in carnem humanam conuertisse, ac denique in eam animam infudisse, itaque fecisse hominem in animam viuentem, vt scilicet esset animal viuens, vti dixi Genes. 2. v. 7. Vnde Esdræ lib. 4. c. 3. v. 5. dicitur: *Dedisti Adam corpus mortuum: sed & ipsum figmentum manuum tuarum erat, & insufflasti in eum spiritum vitæ, & factus est viuens coram te.*

Deus acupictor hominis.

Docet hîc Salomon reges & quoslibet homines, ne se ob regiam dignitatem, opes, scientiam, ingenium, artes aliasúe dotes extollant, ac dij quidam videri velint, vti voluit Alexander Magnus, Nabuchodonosor, Antiochus, & alij; sed memores suæ originis & naturæ ad ærumnas & mortem damnatæ cristas demittant, ac instar pauonis, non ocellatam suam caudam contemplantes intumescant, sed fœdos suos pedes intuentes fastum ponant, ac similes se ceteris mortalibus agnoscant, Deoque opifici suo humiliter se submittant, eumq; colant & inuocent. Hæc enim est vera sapientia, scilicet nosse seipsum, & nosse Deum, ac dicere cum S. Francisco: Quis tu Domine? quis ego? Tu abyssus sapientiæ, potentiæ, virtutis, omnisque boni: ego abyssus nihili, ignorantiæ, infirmitatis, peccatorum, omnisque mali.

Reges cogitent se mortales.

Idem hoc monitum teste S. Athanasio, dedit S. Antonius Constantino Magno, eiusque filiis Constanti & Constantio litteras suas exposcentibus: *Reges sæculi*, inquit, *ad nos miserunt epistolas; quæ hîc Christianis adhibenda miratio est? Licèt enim diuersa sit dignitas, attamen eadem nascendi moriendiq; conditio est. Illa sunt veneratione omni percolenda, illa toto animi affectu retinenda sunt, quòd hominibus Deus legem scripserit, quòd per filium suum propriis Ecclesias ditauerit eloquiis.* Et post nonnulla: *Laudauit primùm, quòd Christum colerent, deinde salutaria persuasit, ne magnam putarent regiam potestatem, ne præsentis carnis imperio tumentes, se homines esse nescirent, & iudicandos à Christo obliuiscerentur. Ad postremum clementia circa subiectos & iustitia, curæ quoque inopum admonuit, atque vnum sempiternum esse regem omnium sæculorum, Iesum Christum epistolis testatus est. His principes susceptis vehementissimè lætabantur.* Idem scripsit B. Petrus Damiani Agneti Augustæ lib. 2. epist. 5. ac citans totum hunc Salomonis locum, ex eo ita concludit: *Erubescant ergo cordis elata supercilia, & qui se considerat inter ortum & exitum communi cum ceteris naturæ lege constringi, desinat de sublimiori gloriæ singularitate iactari.* Deinde Agnetem laudans, quòd perspectâ hac regum miserâ conditione, relictis Imperij pompis

Exempla.

post

post mortem Henrici II. Imper. mariti sui, appetita à viris principibus ad secundas nuptias, eas refutasset, atque ex Augusta facta esset Sanctimonialis, eam hortatur, vt in sancto instituto perseueret, & perseuerantiæ pedem immobiliter figat: *Nam quæ dudum*, inquit, *terreni fueras vxor Imperatoris, nunc per sanctæ professionis dotem sponsa facta es Redemptoris. Sicigitur ei te in vera cordis humilitate substerne, sic illi glutino feruidæ charitatis vnire, vt cum mystica illa sponsa congruenti valeas voce cantare: Inueni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam.*

Quin & Alexander Magnus, qui Iouis Hammonij filius, Deusque credi volebat, vulneratus, ex vulnere se mortalem cognouit: *Omnes*, inquit, *iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem me esse clamat.* Ita Plutarch. in Apophtheg.

VERS. 2. DECEM MENSIVM TEMPORE COAGVLATVS SVM IN SANGVINE (materno: matris enim semen rubeum est, ac potiùs sanguis videtur, quàm semen, vt patet ex eius residuo sanguine menstruo) EX SEMINE HOMINIS (græcè, ἀνδρὸς, id est viri) ET DELECTAMENTO SOMNI CONVENIENTE] *Tò decem mensium tempore*, magis pertinet ad *tò figuratus sum caro*, quàm ad *coagulatus sum.* Nam hæc coagulatio breuiori fit tempore, figuratio verò & plena organizatio fit decem mensibus. Sub sanguine, non tantùm semen feminæ sanguineum, quod cum semine viri potiùs habet rationem agentis, quàm materiæ elaborandæ; sed & verum sanguinem ab vtroque semine attractum, & in prolem elaborandum accipe. Sanguis ergo maternus materiam formando prolis corpori, ac deinde alendo subministrat. Ita Galenus lib. 2. de Natur. facult. c. 3. Idem lib. 1. de Semine c. 9. quatuor formationis fœtus tempora recensет: primum, *cùm semen nihil aliud, quàm genitura est*: secundum, *cùm substantia factus carnea iam, & non amplius seminalis apparet, quem Hippocrates vocat fœtum*: tertium, *cùm iam trium principiorum, cordis, cerebri, iecoris distinctio & formatio euidentior conspici potest, reliquorum autem membrorum obscurior quædam delineatio*: quartum, *cùm brachia & crura distinctè absoluta cernuntur, neque amplius fœtum, sed infantem appellat Hippocrates, cùm eum palpitare & moueri, vt animal iam perfectum, inquiat.* Plura vide apud Galenum & Hippocratem libro de Formatione fœtus.

Fœtus in vtero est decem mensibus.

Communis sententia est, fœtum vtero matris gestari nouem dumtaxat mensibus, illudque assignatur 2. Machab. 7. 27. Sapiens tamen hîc decem menses assignat. Idem faciunt multi Auctores classici, vt Virgil. in Pollione:

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

Et illud Plautinum in Amphitryone: *Decimo pòst mense nascitur puer.* Quibus concinit Ouidius 1. Fastorum. Vbi locutus de Romulo, qui annum decem tantùm mensibus complebat, subdit rationem qua ducebatur:

Quod satis est vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.

Accedit Ius ciuile. Nam in 6. tit. 29. de posthumis hered. instit. legitimi heredes censentur filij posthumi, qui decimo mense à patris interitu nascuntur. Tertull. lib. de Anima cap. 37. *Legitima*, inquit, *natiuitas fermè decimimensis ingressus est.* Et

A rationem addit moralem: *Vt decem*, inquit, *menses decalogo magis inaugurent hominem, vt tanto temporis numero nascamur, quanto disciplinæ numero renascimur.* Consentit D. Ambrosius serm. 15. in psal. 111. vbi locutus de naturali amore erga parentes: *Non possum*, inquit, *salua pietatis iure odisse patrem, cui debeo, quòd creatus sum; nec matrem, longo decem mensium fastidio pij fœtus onera portantem.* Idem censet S. Augustin. lib. 3. de Trinit. c. 5. & epist. 3. ad Volusian. Denique B. Petrus Damiani lib. 2. epist. 21. est in ordine 42. refert, *plerosque Ecclesiæ Doctores* in ea esse sententia, vt asserant *decem mensibus hominem in materno vtero coalescere, nec intra nouem mensium spatium fateantur exire.* Quod tamen ipse interpretatur de decem mensibus triginta tantùm dierum, iisque non impletis, sed tantùm inchoatis. Sic enim & Christus Dominus, qui B conceptus 25. Martij, & natus 25. Decembris, nouem tantùm menses impleuisse videbatur: in decimum nihilominus dicendus est excurrisse, cùm ex illis nouem mensibus quinque vnum & triginta dies sortiantur, atque ideo vltra nouem menses quinque dies, qui decimum inchoant, supersint. Si igitur decimestre est spatium, quo vterus gestatur, seu fœtus maturescit, rectè 1. Reg. 1. 20. in natiuitate Samuelis vocatur *circulus dierum*: nam denarius à Mathematicis appellatur numerus sphæralis, seu circularis, vt Georgius Venetus de Harmonia mundi, cantic. 1. ton. 8. & c. 3. testatur. ita noster Alphons. Mendoza in lib. 1. Reg. c. 1. v. 20.

Adde, ex Aristot. lib. 7. Histor. animal. c. 4. ceteris animalibus certum & determinatum esse C conceptionis & pariendi tempus, homini verò incertum & varium. Nam & septimo mense, inquit, & octauo, & nono mater parere potest, &, quod plurimum accidit, decimo; nonnullæ etiam vndecimum attingunt, aliquæ etiam decimum tertium, ait Plinius lib. 7. c. 5. quin & subinde decimum quartum, ait Auicenna lib. de Anima. Verùm hi partus sunt monstruosi, ideoque eos Iura non admittunt. Optimi ergo & perfectissimi nascendi fines nouem vel decem mensibus terminatur. Adiungit Rabanus, quem citat Holcot, natos decimo mense esse perfectiores, magisque vitales, velut perfectissimo tempore genitos. Sic & Hippocrates lib. de Septimestri partu, & lib. de Natura fœtus præfert ceteris natos mense decimo, non completo, sed inchoato. Vnde Theocritus idyllio 24. Herculem virorũ fortissimum asserit mẽse decimo prognatum. Idem de ceteris heroibus docet Pineda lib. 1. de Rebus Salomonis c. 7. Hinc & S. Augustin. lib. 83. quæst. qu. 36. & lib. 4. de Trinit. c. 5. ait Christum natum post 276. à conceptione dies, id est post nouem menses exactos & decimum inchoatum per sex dies, si cuilibet mensi 30. dies assignes. Idem asserit S. Chrysost. serm. de S. Ioanne Baptista, etsi dies præcisè non numeret. Si tamen omnes dies anni in duodecim menses æqualiter partiaris, cuilibet mensi obuenient 30. dies & decem horæ cum dimidia: quo posito, decimus mẽsis Christi in vtero matris, erit inchoatus tantùm per vnum diem & sesquihoram circiter. Imò noster Pineda loco iam citato n. 20. naturalissimum & perfectissimum partum requirere à conceptione decem menses integros, probat ex partu Christi

Domini, qui fuit perfectissimus: ipse enim primo conceptionis suæ instanti fuit à Spiritu sancto perfectè formatus, organizatus & animatus, quod in ceteris feminis tantùm contingit die quadragesimo à conceptu: quòd si nouem mensibus, quibus Christus fuit in vtero, hosce 40. dies addas, vtique decem menses integros inuenias, quos partus perfectissimus exigere videtur. Addit Petrus Bongus in Myster. numeror. cap. 45. primogenitos decē mensibus saltem inchoatis vtero gestari. Ergo dum decem menses sibi attribuit Salomon, significat accidisse sibi, quod & primogenitis, vt quinque diebus supra nouem menses gestatus fuerit, atque adeò, vt in ipsa gestatione iam prænunciaret fore, vt primogeniti iure in regnum paternum successurus esset, quamuis minimè esset primogenitus.

A annos germinasse: hoc verò semen quasi momentaneū, post modicum temporis corruptionem subit, & in corruptelam pertransit. Quintò, tandem arborum semina semel putrefacta, & in arbusculam vel plantulam versa, purissimo terræ humore concrescunt: at semen hominis in corpus humanum coagulatum, cibo spurcissimo augetur. Sed attēde, inquit Innoc. lib. 1. de Contemptu mundi c. 4. quo cibo conceptus nutriatur in vtero. Profectò sanguine menstruo, qui cessat in femina post conceptum, vt ex eo conceptus nutriatur in femina: qui fertur esse tam detestabilis & immundus, vt ab eius contactu fruges non germinent, arescant arbusta, moriantur herbæ, & amittant arbores fœtus, & si canes inde comederint, in rabiem efferentur. Ecce homo parentes tuos, ex quorum dignitate glorieris, duo hæc semina viri & feminæ libidinosè commixta, in quibus nominandis iam modestiæ & pudicitiæ metas transilimus. ita noster Aluarez de Paz lib. 4. de Cognitione sui p. 2. c. 5.

Quintò.

Aliter hæc conciliat Franc. Valesius S. Philosoph. c. 83. vbi asserit maximè naturalē & communem nascendi periodum esse, nouem à conceptu menses: Sapientem ergo, cùm hîc decem menses assignat, non solares intelligere, sed lunares, quibus Hebræi vtebantur, eosque non integros, sed nouem integros & decimum currentem: nouem verò menses communes siue solares, quos assignat auctor Machab. lib. 2. c. 2. v. 27. faciunt nouem menses lunares, & totidem ferè dies, qui decimum mensem inchoant. Quare idem in re hîc præscribit nascendi tempus, quod 2. Machab. cap. 2. v. 27. Hæc ipse. Porrò hæc omnia ærumnosam hominis natiuitatem vitamque significant. Nónne enim ærumnosum est latuisse per decem menses in tenebroso & fœdo matris vtero, velut in carcere, vel sepulchro?

B

Audi B. Petrum Damiani lib. 7. epist. 5. ad Agnetem Augustam: *Decem mensium tempore coagulatus sum ex sanguine & semine hominis, & delectamento somnij conuenientis; si non pigeat vigilanter aduertere, quæ mens hæc audiens typho valeat arrogantiæ superbire? & quis continuò non compellatur sese nosse verecundiæ, dum tam obscenam ortus sui conspiciat fœditatem, dicens intra se: Quid superbis terra & cinis?*

C

Audi S. Bernard. in Medit. c. 2. *Quid ego sum? Homo de humore liquido. Fui enim in momento conceptionis de humano semine conceptus, deinde spuma illa coagulata modicum crescendo caro facta est.* Porrò materiæ huic humanæ multis nominibus arborum & plantarum semina præferuntur. Primò, quòd hæc munda sunt, & sine vllo horrore in sinum mittuntur, oculis videntur & manibus atteruntur: illa verò materia adeò impura est & fœtida, vt nec manu tangi, nec oculis sine rubore aspici possit. Secundò, arborum semina purissima quadam emanatione procedunt: sed materia hæc emanat, non sine pruritu carnis, feruore libidinis & fœtore luxuriæ. Ideo conceptio hominis tenebras amat, & tamquam res obscena, & quæ genitori ignominiæ est, lucem fugit, & aliorum etiam familiarissimorum aspectum exhorret. Tertiò, semina arborum atque etiam animalium nullo peccato, nullaq; iniquitate inficiuntur: at hæc materia eiusque emanatio sæpissimè aliquo peccato, saltem leui fœdatur, quod parentes ex nimia delectatione solent contrahere. Quartò, illa semina durabiliora sunt, ac multis diebus, & mensibus, & annis incorrupta seruantur: nam & vidimus aliqua post tres aut plures

Semina plantarum præstant humano. Primò.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

D

Et delectamento somni (græcè, ὕπνῳ, id est *somno*) conuenientis] Ita Rom. & Græca: minùs rectè ergo S. Ambrosius serm. 8. in psal. 118. & S. Bonauent. hîc legunt *somni* (alij *somnij*) *conuenientis*. Græcè est, ἡδονῆς ὕπνῳ συνελθούσης, id est, *ex voluptate* vel *delectatione, quæ venit cum somno*, siue quæ concurrit cum tempore somni, id est, quæ noctu peragitur. Honesta periphrasi circumscribit actum generationis. Addit S. Bonau. & Carthus. actum hunc vocari somnum, quia rationem ligat, & illico transit, sicut delectatio somni. Verùm prius dumtaxat significat Græcum συνελθούσης ὕπνῳ, id est *conuenientis somno*, id est venientis cum somno, comitantis somnum. Somnus enim post conceptionem, eam adiuuat & promouet, vti docent philosophi & medici. Vnde Iob cap. 3. v. 3. *Pereat*, inquit, *dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, Conceptus est homo.* Perperam ergo Lyranus, Clarius & Holcot, hæc accipiunt de dulci infantium somno, quo iugiter absorpti in vtero matris decem transigunt menses. Minùs quoque genuinè Iansen. delectationem somno conuenientem exponit eam, quæ decet somnum, quæque congruit nocti ob actus fœditatem & verecundiam. Positus est enim, inquit, genitiuus pro datiuo, pùtà *somni* pro *somno*. hæc ipse. Porrò quia Noster vertit, *somni* in genitiuo, qui referri debet ad τὸ *delectamento*, non ad *conueniente*, id est simul veniente, vt patet ex syntaxi: hinc Salomon ait se coagulatum ex sanguine feminæ & semine viri, *& delectamento*; & significat *id est* (est appositio) q.d. Quod est delectamentum somni, id est noctis, *conueniens*, id est simul in vnum veniens, & conueniens ad generandam & formandam prolem. Τὸ ergo *conueniens*, significat confluxum & concursum seminis virilis & feminei, qui fit per congressum viri & feminæ ad generandā prolem. Sic dicitur Matth. 1. 18. *Cùm esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam cōuenirent*: sic enim honestè vocatur congressus coniugum. Honesta ergo periphrasi circumscribit delectationem actus maritalis, quo fit, vt delectabiliter concurrat semen tam maris, quàm feminæ ad formandum embryonem, illamque vocat *somni*: tum quia noctu fit, cùm soleant homines somnum capere: tum quia somnus

multū

multùm iuuat conceptionem: somnus enim præcedens conceptionem in vtroq; parente semen concoquit, elaborat & maturat: subsequens verò in femina facit ad concepti seminis retentionem, digestionem & perfectionem, vti docent Galenus & medici. Sic cap. 4.6. ait: *Ex iniquis enim somnis filij qui nascuntur.*

Salomon fœditati materiæ, putà sanguinis & seminis, ex quo formatus est, addit fœditatem actus, quo conceptus est, vt originis suæ vilitatem & fœditatem ostendat: hic enim actus adeò fœdus est, vt lucem fugiat, ac somnum & noctem, id est tenebras & latebras, quibus se occultet, quærat. Ipse enim homini eripit vsum rationis (vnde philosophus eum definiuit esse modici temporis epilepsiam) eumque quasi in brutum & bestiam transformet. Nullus enim actus magis brutus & bestialis est, quàm venereus. Vnde Alexander Magnus duabus potissimùm rebus, quum Deus à multis prædicaretur, se quòd mortalis esset deprehendere dicebat, somno, & coitu: quòd hæc præcipuè proderent humani corporis imbecillitatem; ad cetera inuictus erat. Somnus enim mortis imago est, & coitus species est morbi comitialis. ita Plut. in Alexandro.

Porrò singula penè verba huius versus & præcedentis habent emphasim, nouasque & singulas hominis nascentis ærumnas continent, vt patet sigillatim ea expendenti.

VERS. 3. ET EGO NATVS ACCEPI (græcè, ἄνωθεν, *attraxi*; S. Ambrosius serm. 8. in psal. 118. *hausi*) COMMVNEM, non tantùm cum ceteris hominibus, sed etiam cum bestiis omnibus, AEREM, ET IN SIMILITER FACTAM DECIDI TERRAM, ET PRIMAM VOCEM SIMILEM OMNIBVS EMISI PLORANS] Syrus, *sicut quilibet homo cœpi plorare*; Arabicus, *& veni plorans.* Salomon tres hîc natiuitatis suæ ærumnas recensetⁱ: primam, quòd attraxerit aërem communem omnibus, etiam brutis, quasi ab aëre tenuissimo penderet eius vita, ac fugientem animam cogeretur respirando fouere & conseruare. Vide ergo, quàm caduca & occidua sit vita, quæ à re tenuissima & fugacissima, qualis est aër, dependet: pendet ergo ex aëre & flatu, quasi ex filo, qui si desit, animam efflari necesse est. Nam vt ait Galenus li. de Vtilitate respirationis c. 1. *Cùm ne momentum temporis sine respiratione sufficere possimus, manifestum est eam ad nullam particularem actionem, sed ad ipsam vitam pertinere.* Secunda, quòd in similem ceteris terram deciderit, quasi terræ filius ab ea alendus, & in eam ceu matrem post mortem rediturus. Tertia, quòd prima eius vox fuerit ploratus, quo vitæ ærumnas, quas naturæ instinctu sibi imminere augurabatur, deplorabat.

Rursum hisce tribus innuit se compositum è quatuor elementis: ideo enim aërem attrahit, quia eo constat: iisdem enim rebus res alitur, quibus constat, ait Aristot. Rursum sub aëre intellige ignem; ideo enim homo aërem frigidum attrahit, vt ignem, id est calorem cordis & sanguinis, refrigeret. Terra intelligitur in eo, quòd terrestris suo pondere in terram decidit: aqua in ploratu & imbre lacrymarum. Ex quibus colligendum relinquit hominem habere corpus, non cæleste, lucidum, simplex & incorruptibile, sed elementarium, opacum, mistum, corruptibile,

A quòd defectus & vitia omnia, quæ elementis insunt, ex iis sugat & hauriat. Vnde fit, vt homo ex igne trahat leuitatem, bilem & superbiam; ex aëre, inconstantiam & ostentationem; ex aqua, fluxum & defluxum; ex terra crassitiem & hebetudinem. *Homo elementorum trahit vitia.*

Porrò infans in vtero matris post formatum pulmonem respirat, aëremque internum attrahit, ait ex Hippocrate Galenus libr. *An animal sit id, quod in vtero est*, cap. 3. Sed id negat Aristot. lib. de Spiritu cap. 3. vbi docet fœtum in vtero mox formato corde habere pulsum, ac deinde ali & nutriri, vltimò respirare. *Nam tum primùm respirat*, inquit, *vbi in lucem editus fuerit partus.* Idem docent alij, quibus hîc fauet Salomon. Rursum Aristot. li. 2. de Generat. animal. c. 4. & eius asseclæ tradunt, puerum in vtero per vmbilicum attrahere alimentum & nutriri, licèt aliqui censeãt B per os nutriri, ideoque mox vt natus est, os mammæ matris admouere, vt lac sugat. ita Galenus loco citato, & Fortunius Lycetus lib. 1. de Ortu animæ humanæ cap. 44. Omittit hîc Salomon puerperæ fastidia, partus dolores, infantis pericula, infirmitatem, spurcitiem, de quibus Plutarch. lib. de Amore prolis: *Nihil*, inquit, *est ita imperfectum, inops, nudum, informe, spurcum, vt homo à partu statim conspectus, cui soli ferè ne exitum quidem in lucem mundum natura concesserit, sed sanguine inquinatus taboq; oppletus, & occiso magis, quàm nato similis, à nemine tangi, tolli, suauiari & amplexu foueri potest, nisi natura insitum gerente amorem.* *An embryo in vtero respiret?*

ET IN SIMILITER FACTAM (græcè ὁμοιοπαθῆ, id est *similiter* vel *similia passam*, vt vertit Pagnin. Arias, & Lorinus; hoc est, similibus passionibus, qualitatibus, incommodis, miseriis & C ærumnis obnoxiam, quales sunt calor, frigus, æstus, siccitas, fames, sitis, morbi, &c. DECIDI TERRAM] Vatabl. *& in eiusdem ingenij terram excidi.* q.d. Licèt nascerer filius regis Dauidis, tamen nascendo effusus sum in terram, non molliorem, neque meliorem, sed similem ceteris, more aliorum hominum & animantium: sicut enim cælum vnum est omnibus, sic & vna omnes excipit terra, iuxta illud Prudentij: *Vnâ omnes gradiuntur humo*, æquè ac vnius aëris haustu viuunt. Hinc in terra calorem, frigus, siccitatem, humiditatem, ceteras que qualitates, mutationes & perturbationes sensi & passus sum, æquè ac reliqui homines, & animalia.

Porrò, ne infans dum nascitur allisu ad terram lædatur, excipitur ab obstetricibus. Vnde S. Ambrosius epist. 64. quæ est ad Syagrium: *Obstetrices* D *dicuntur eò quòd obstant, ne fœtus laxatis vteri genitalibus in terram defluat.* Et Claud. lib. 10.

Quem prima meo de matre cadentem
Excepi gremio.

Et Iob cap. 3. *Cur exceptus genibus?*

Censet noster Pineda lib. 1. de Rebus Salom. cap. 12. nu. 4. hîc respici ad priscorum Romanorum ritum, qui pueros recèns natos deponebant in terra, ac Opem deam, vt ei opitularetur, inuocabant teste Festo. Idque Primo, inquit Varro lib. 2. de Vita pop. Rom. vt infans auspicaretur vitalis ac rectus esse. Secundò, vt velut filius terræ ac piæ matris opem & alimenta imploraret, ait Macrobius lib. 1. in Somn. Scipionis, & S. Augustinus lib. 4. de Ciuit. c. 11. quem audi: *Ipse* (Iu- *Romani recèns natos ponebant in terra quatuor de causis.*

piter siue Deus) *opem ferat nascentibus, excipiens eos sinu terræ, & vocetur Opis. Ipse in vagitu os aperiat, & vocetur deus Vagitanus. Ipse leuet de terra, & vocetur dea Leuana. Ipse cunas tueatur, & vocetur dea Cunina. Non sit alius, sed ipse in deabus illis, quæ facta nascentibus canunt, & vocantur Carmentes. Præsit fortuitis, voceturq; Fortuna. In dea Rumina mammam parulo immulgeat, quia rumam dixerunt veteres mammam. In dea Potina potionem ministret. In dea Edulica escam præbeat. De pauore infantium Pauentia nuncupetur.* Tertiò, vt terram omnium mortalium matrem esse profiteretur, de quo Philo lib. de Mundi opificio. Quartò, vt se in terram rediturum præsignificaret, iuxta illud Lucretij lib. 5.

Omniparens eadem rerum commune sepulchrum.

Hic Romanorum fuit ritus, verùm an idem fuerit Hebræorum, præsertim tempore Salomonis, difficile est credere, difficilius probare.

Nascens primò caput emittit.

Porrò homo nascens, primò caput emittit, vltimò pedes. Audi Plinium lib. 7. c. 8. *In pedes, inquit, procedere nascentem contra naturam est, quo argumento eos appellauere Agrippæ, vt ægrè partos, qualiter M. Agrippam ferunt genitum, vnico propè felicitatis exemplo in omnibus ad hunc modum genitis.* Et infrà: *Neronem quoque paulò antè principem, & toto principatu suo hostem generis humani, pedibus genitum parens eius scribit Agrippina: ritu naturæ capite hominem gigni mos est, pedibus efferri.*

Audi & Aristot. lib. 7. Histor. animal. c. 8. *Situs in vtero quadrupedum omnium extensus est: expedum autem obliquus, vt piscium: bipedum verò inflexus contractusq;, vt auium: homo etiam in semet conglobatus sic gestatur, vt nasum inter genua, oculos super genua, aures extra genua habeat. Omnibus æquè animalibus caput primùm superius est: sed cùm creuerint & iam exitum appetant, deorsum deducitur. Ita fit vt omnibus partus secundùm naturam in caput; contra naturam in pedes, aut inflexo circumactoq; corpore agatur.* Et c. 10. *Nascuntur secundùm naturam cetera etiam animalia, versa in caput, sed pueri manus quoque ad costas porrectas extensasq; habent. Qui cùm exierint, vocem statim emittunt, & manus in os admouent. Excrementum etiam reddunt, alij statim, alij breui, sed omnes intra diem; quod excrementum pluris quàm pro infantis magnitudine est. Papauerculum hoc mulieres vocant, colore cruentum atque admodum nigrum & piceum est, mox lacteum tam & albidum redditur; fugit etiam confestim vbera infans. Vocem antequam egrediatur numquam emittit, etiamsi cùm difficulter egreditur caput extet, corpus intus sit totum.*

ET PRIMAM VOCEM SIMILEM OMNIBVS EMISI (legit cum Complut. & S. Ambrosio ἦκα, id est *emisi*; iam Vatican. & ceteri legunt, ἴσα, id est *æquè*) PLORANS] Græcè κλαίων, id est *vagiēs* (quasi κλάων, id est *frangens*, inquit Eustath. in Odyss. 4. quia vagitus fit per quamdam membrorum violentam quasi effractionem, seu compressionem) & vt ait Tertull. libr. de Anima c. 9. *Vagitu vitam salutans.* Nam infantes primis ab ortu quadraginta diebus vigilantes non vident, nec lacrymantur, sed vagiunt: exactis verò 40. diebus lacrymas fundunt, vt docet Aristot. lib. 7. Histor. animal. c. 10. Idem 7. Polit. c. 17. quem sequitur Auicēna, causam physicam assignat, quòd vagitus hic & ploratus faciat ad vocis exercitium, & ad corpus roborandum. Verùm causa propria moralis est, scilicet peccatum originale, in quo nascuntur, cuius hic vagitus est index & pœna. Nam cetera animalia in ortu non vagiunt, imò nullam vocem emittunt.

Recèns nati vagiunt.

Vnde notat Lyran. Holcot, Lorinus, Pineda ceteriq; interpretes, mascalos dum nascuntur vagiendo vagitum auspicari ab A, quæ est prima littera nominis Adæ protoplasti: feminas ab E, quæ est prima nominis Euæ, quasi de eorum lapsu quiritentur. Hinc & Christus, vt per omnia nobis assimilaretur, nostramq; culpam lueret & expiaret, vagiendo natus est, iuxta illud Fortunati: *Vagit infans inter arcta conditus præsepia.*

Causa moralis.

Causa physica est, quòd infantes nascendo magnam sentiant mutationem: transeunt enim nudi ab vtero molli & calido ad terram duram, & aërem frigidum. Rursum, à tenebris & somno ad insolentem lucem & vigiliam, &c. quibus omnibus percelluntur, ac dolentes vagiunt. Ita Alexand. in Problem.

Causa physica.

Causa symbolica est, quòd infans præsentiat, præsagiat, & quasi *nesciens prophetet*, ait S. Augustin. 21. Ciuit. c. 14. mille vitæ ærumnas sibi subeundas, quas deplorat. Vnde Lucretius lib. 6. ait:

Symbolica.

Vagituq; locum lugubri complet, vt æquum est,
Cui tantum in vita restat transire malorum.

Hac de causa Thraces, Gadenses, Trausi & Causiani nascentes lacrymis, morientes gaudio & risu prosequebantur, teste Alex. ab Alex. lib. 2. Genial. c. 25.

Si cui homini Deus reuelaret omnes afflictiones corporis & animæ, illi subeundas per reliquum vitæ, horreret, ploraret, & penè desperaret; quid ni ergo eas omnes præsentiens infans eiulet? Audi S. Augustin. lib. 21. de Ciuit. c. 14. *Quis non exhorreat & mori eligat, si ei proponatur, aut mors perpetienda, aut rursus infantia? quæ quidem non à risu, sed à fletu orditur hanc lucem, quòd quid malorum ingressa sit nesciens prophetat quodammodo.* Vnde Plinius ignorans veram vagitus causam, scilicet peccatum originale, & naturæ per illud corruptionem, naturam ipsam velut nouercam accusans, in proœmio lib. 7. queritur: *Hominem tantùm nudum, inquit, & in nuda humo, natali die abiicit ad vagitus statim & ploratum, nullumq; tot animalium aliud, ad lacrymas, & has protinus vitæ principio, &c. flens, animal omnibus imperaturū.* Additq; *non fari, non ingredi, non vesci: breuiterq; hominem scire nihil sine doctrina, non aliud naturæ sponte, quàm flere.*

Priscis Latinis infantes vagiendo *va* sonare videbantur: vnde per onomatopœiam *vagire* dicti sunt, ac Vagitanus (qui & leui nominis flexu Vaticanus dictus est) deus, vt iis auxilio esset, implorabatur, ait Varro. Audi Gellium lib. 16. c. 17. *Vaticani origo.*

Vaticanus Deus nominatus, penes quem essent vocis humanæ initia, quòd pueri simul atque parti sunt eam primam vocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est. Idcirco vagire dicitur, exprimente verbo sonum vocis recentis. Romæ Deus hic colebatur in monte, qui ex eo etiamnum Vaticanus nuncupatur, quem nunc occupat corpus, sepulchrum & basilica S. Petri, qui omnes Christianos, quasi modò genitos infantes lacte suæ doctrinæ aluit & pauit, verus vtique eorum Vagitanus. Vnus hîc excipitur Zoroastres, qui in ortu suo non vagiit, sed risit, vt refert Solinus lib. 1. de Mirabil. mundi c. 3. & hoc fuit portentum malumq; omen: nam postea fuit artis magicæ inuentor. Cardanus lib. de Rerum

rum varietate, cùm de hominis natura agit, eum non nisi post aliquot dies ridere tradit, primumque risum, quem edit, non nisi in somnis existere: quo significari ait, nullum, nisi confecto huius vitæ curriculo verum ac certum gaudiũ esse. Nam vt ait S. Augustinus, omnino nihil aliud est tempus vitæ huius, quàm cursus ad mortem. Vnde Seneca libr. 4. epist. 24. vitam comparat clepsydræ, ex qua aqua vel arena sensim citoque tota defluit & deficit: simili enim modo defluunt dies vitæ, quibus mors succedit.

Denique infantes nati deponuntur in terram quasi matrem, vt eam velut mox futurum sibi sepulchrum salutent, & inter infantiles vagitus funebres monodias ac nænias modulentur, iuxta illud S. Bernardi serm. de Sancto Martino: *In terra, inquit, orimur, in terra morimur.* q.d. Prima viuendi sedes, est vltima moriendi: nec maiori discrimine ortus & interitus ab inuicem separantur, quàm hæc duo verba *Orimur* & *Morimur*, quę vna tantùm litterula distinguuntur.

VERS. 4. IN INVOLVMENTIS NVTRITVS SVM, ET CVRIS MAGNIS] Græcè, ἐν σπαργάνοις, id est, in fasciis & inuolucris infantilibus. Vnde & Christum, qui est verus Salomon, vt nobis esset similis, ἐσπαργάνωσε, id est, *pannis inuoluit*, id est fasciauit, Virgo Deipara, Lucę 2. 7. idque Primò, quia cùm cetera animalia pilis vestita nascantur, solus homo planè nudus nascitur, ideoq; fasciis, quasi vestibus inuoluendus est. Audi Plinium de natura quasi nouerca hominis quiritantem in proœmio lib. 7. *Ante omnia vnum animantium cunctorum alienis velat, ceteris varie tegumenta tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumas, pennas, squamas, vellera; truncos etiam arboresq; cortice, interdum gemino, à frigoribus & calore tutata est: hominem tantùm nudum & in nuda humo natali abiicit die,* &c. & Plutarch. lib. de Amore prolis: *Nihil*, ait, *est ita imperfectum, inops, nudum, informe & spurcum, vt homo à partu statim conspectus, sanguine inquinatus, taboq; oppletus, occiso magis quàm nato similis.* Hac sola purpura indutus prodit in lucem princeps equè ac plebeius homo; ex eadem quisque tela conspicitur vestitus.

Infans fasciatur: cur? Causa Prima.

Secunda. Secundò, fasciis eget infans, vt iis mollia eius membra stringantur, confirmentur & solidentur, ne ex vagitu & ineptis pueri motibus luxentur, labefactentur aut distorqueantur. Molestæ ergo sunt infanti fasciæ, ac quasi cõpedes eius & vincula quibus constringitur, sed necessariæ ad salutem. Vnde Galenus lib. 1. de Sanitate tuenda c. 7. & 2. de Motu musc. c. 7. & de Caus. morb. c. 7. docet, *conducere plurimũ tuendæ valetudini infantuli, vt fasciis deligetur infans, sed corpori priùs toti sale modicè insperso, vt membra meliùs consolidentur atque firmentur, & nisi commodè fascientur infantes, quorum sunt mollia peneq; fluxibilia corpora, facilè inuerti & corrumpi membri cuiusq; figuram.* Catoni propterea Censorino tantæ curæ fuit apud Plutarch. *Vt nisi se spectante liberos fasciari permiserit.*

Tertia. Tertiò, fasciæ iuuant, vt infans, qui quasi quadrupes nascitur, ac manibus pedibusque repit vt rana, citò consolidatis membris & pedibus, iis incedere valeat bipes vt homo. Quàm verò hoc sit miserum describit Plinius loco iam citato. *Ab hoc, inquit, lucis rudimento, quæ ne feras quidem inter nos genitas, vincula excipiunt, & omnium membrorum nexus; itaq; feliciter natus iacet manibus pedibusq; reuinctus, flens animal ceteris imperaturum, & à suppliciis vitam auspicatur, vnam tantùm ob culpam, quia natum est: heu dementiam, ab his initiis existimantium ad superbiam se genitos!* Hæc ille.

Vnde hæ fasciæ repræsentant instituas, ligamina, sindones & lintea, quibus puer post mortem inuoluẽdus est, vt inferatur in sepulchrum. Puer ergo in cunis fasciatus, speciem habet defuncti iacentis in sarcophago, quia nascitur moriturus, gignitur vt sepeliatur. Sub fasciis cunas ceteraque similia intellige. Accedunt varij dolores, quos ex nimia vel inconcinna fascinatione, multisque aliis incommodis patitur puer, & explicare nequit, sed vagiendo & plorando eos prodit: ad quos leniendos tria remedia suggessit natura. Audi Galenum lib. 1. de Sanitate tuenda c. 7. *Tria hæc doloris infantium remedia, nutricibus ipso vsu edoctis inuenta videamus, scilicet nutricis papillam ori inditam, motum mediocrem, vocis modulationem. Rursusq; triplicem excogitatam dimotionem infantium, in cunis, in lectulis pendentibus, in suis ipsarum nutricum vlnis.*

ET CVRIS MAGNIS] Tò *magnis* iam non est in Græco. Perperam P. Nannius pro *curis* legit, *cunis*: fortè in aliquo exemplari pro φροντίσι, id est *curis*, scriptum legit, φορτίσι, id est *nauiculis onerariis*, quæ cunarum speciem referunt: aut φορμοῖσι: φορμὸς enim est sporta, vas, corbis, quibus similes sunt cunæ. Porrò in cunis, magnis curis & sollicitudinibus parentum, obstetricum, nutricum, pædagogorum alitur & educatur infans: vnde varios morbos ac non ratò mortem subit: quocirca illi seruando Gentiles Cuninam deam præficiebant, ait Varro, & ex eo S. August. 4. de Ciuit. 11.

Porrò Gentiles heroum filios recèns natos ponebant in clypeo, vt ad bellum eos erudirent. Vnde positus est in scuto apud Theocritum Hercules, itidemque Iphiclus ab Alcmena parente.

Cùm ambos lauisset, & lacte repleuisset,
Posuit super scutum æreum, quod Pterelæ
Amphitryon, pulchram armaturam ademerat, interfecto.

Quin & Lacænæ in clypeo pariebant, auctore Nonno Dionys. 41. Denique curas has extimulat amor, præsertim matris erga prolem: quia enim impensè eam amat, hinc impensè eam curat. Mensura enim curæ est amor. Vnde Anacharsis rogatus, *cur coniugio abstineret?* respondit, *Quia nimis amarem prolem ex eo natam.*

VERS. 5. NEMO ENIM EX REGIBVS ALIVD HABVIT NATIVITATIS (græcè, γενέσεως, id est ortus) INITIVM] Sub ortu accipe conceptionem, natiuitatem, educationem: quæ omnia mille periculis & incommodis, ideoq; mille curis & anxietatibus sunt obnoxia in homine; non autem in ceteris animalibus, quibus proinde longè infelicior & ærumnosior est homo. Dicit hoc Salomon, non tam vt ceteris regibus, quàm vt reliquis hominibus plebeiis sese assimilet & adæquet.

VERS. 6. VNVS ERGO INTROITVS EST OMNIBVS AD VITAM, ET SIMILIS (græcè, ἴσην, id est æqualis) EXITVS] Idem ergo est hominis principium, idem finis, solis verò mediis vitæ itineribus discrepant; qui ergo sapit, ea præclarè obeat.

Pro *ergo* græcè est ὃ, id est *autem*, sed ὃ subinde est illatiuum, & æquipollet *ergo*, vt superiùs monui. Pro *introitus* græcè est εἴσοδος, quæ vox est theatralis, & adaptatur personis scenicis in theatrum prodeuntibus, vt in comœdia agant personam, hic regis, ille serui, iste militis. Vnde ἐξόδιον vocabatur carmen, quod in fine comœdiæ canebatur teste Polluce lib. 4. Similis *est introitus ad vitam*; per eam enim ingredimur in theatrum huius mundi, vt personam comicam agamus, hic sacerdotis, ille principis, iste plebeij. Vnde Augustus Cæsar, teste Sueton. moriturus ad amicos ait: *Satisne bellè personam nostram egimus?* Illis respondentibus, *bellè*, attrahens claudensq; lectuli cortinas: *Valete ergo*, inquit, *& plaudite*, vti dicunt scenici finitâ iam comœdiâ. Homo ergo in hac vita est mimus & histrio in tragœdia, quę coram Deo, angelis & hominibus exhibetur, iuxta illud Pauli: *Spectaculum* (græcè, θέατρον, id est *theatrum*) *facti sumus mundo, & angelis, & hominibus*, 1. Cor. 4. 9. Quisque ergo videat, vt decorè personam suam agat, vt Deo illius benè actæ rationem exposcenti exactam reddat.

Comœdia si vita.

Introitus, Primo.

Secundò.

Secundò, εἴσοδος conuenit nauigantibus, qui nauim ingrediũtur, vt in portum à se prætensum enauigent: sic ingredientes in vitam, ingredimur in mare mille tempestatibus & periculis piratarum obnoxium, vt per illud duce Deo, & afflante Spiritu sancto in portum salutis enauigemus.

Tertiò.

Tertiò, εἴσοδος conuenit ingredientibus nundinas & forum, vt in eo merces emant aut vendant. Sic vita nostra est mercatus & nundinæ, ait S. Gregor. Nazianz. in quem nascendo ingredimur, vt in eo merces virtutum, meritorum, & bonorum operum, quibus mereamur salutem & vitam æternam, comparemus.

Quartò.

Quartò, εἴσοδος & ἔξοδος, id est ingressus & egressus, competit soli orienti & occidenti, æquè ac lunæ & stellis. Manè enim sol oriens ingreditur in nostrum hemisphærium, vespere occidens egreditur. Sic homo celerrimè per vitã & mundum hunc pertransit, vt in natiuitate quasi manè oriri, in morte quasi vespere occidere videatur. Sicut ergo sol velocissimè eodem die transit ab ortu ad occasum, sic homo à vita celerrimè decurrit ad mortem, adeoque vita eius non est aliud, quàm transitus continuus ab ortu ad occasum & mortem.

Quintò.

Quintò, εἴσοδος conuenit athletis, cursoribus & curribus in stadium pro præmio ingredientibus, in eoque ad metam celerrimè decurrentibus. Sic enim vita nostra est stadium, in quo certamus & decurrimus ad metam & palmam cælestem. Quare mors sapiẽtibus & Sanctis, non tam est finis vitæ, quàm mortis, ac veræ vitæ initium, & æternitatis ianua, vti passim docent SS. Patres; quin & Philosophi. Audi paucos è multis. Maximus Tyrius Platonicus serm. 25. *Hoc*, ait, *quod mortem homines vocant, idipsum est immortalitatis initium, & futuræ vitæ procreatio.*

Mors ianua immortalitatis. Gnoma.

Indi Brachmanes apud Strabonem lib. 15. affirmant, *mortem esse natiuitatem ad illam veram atque felicem vitam.* Pallad. lib. 1. Florileg. *Anima è corpore tamquam è carceribus mortis fugit ad Deum immortalẽ.* Apollon. Tyaneus apud Philost. lib. 7. *Nos*, inquit, *homines in carcere sumus omni tempore, quod nos vitam appellamus, & qui primi domos inuenerunt, non animaduertisse videntur, quòd alio carcere seipsos circumdarent.* Cicero in Catone Maior. *Dum sumus in his concluſi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, & graui opere perfungimur: est enim animus cælestis ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum diuinæ naturæ æternitatiq; contrarium.* Idem in Somnio Scipionis agens de Heroibus Roman. *Qui*, inquit, *è corpore tamquam è carcere euolarunt.* Themistius apud Stob. serm. 121. *Videtur*, inquit, *ipsum τὸ θανατᾶν*, id est mortis, *nomen, hominem è vita migrantem, non ad locum aliquem sub terrã referre, sed extollere ἄνω εἰς θεὸν, hoc est, sursum ad diuinam sedem. Sic enim probabile est animã veluti à vinculo corporis, quod expirauit, solutam, tum demum verè respirantem, seq; recreantem, Deo sociari, & ab eo pendere.* Idem Themistius ibidem: *Mortis*, ait, *affectum subire, simile est initiationi in magnis aliquibus sacris, quocirca vt ipsa vocabula, sic etiam res inter se cõsimiles sunt: τελευτᾶν enim mori est; τελεῖσθαι, sacra; τελεῖσθαι, initiari. Nam post mortem mirabilis quædam lux occurrit, aut loci puri, aut amœna prata defunctos excipiunt, in quibus voces, chorea, & venerabiles de rebus sacris narrationes resonant: illic homo iam perfectus, initiatus, sui iuris factus & liber, coronatus obambulans sacra celebrat, & conuersatur cum viris sanctis purisq;, profanam in terra & impuram turbam inspiciens, quæ in profundo cœno & caligine à seipsa conculcatur & compellitur.*

Ex quibus omnibus rectè concludit S. Maximus Episcop. Taurin. in Cent. 5. c. 76. *Non puto finem vitæ huius iustum esse mortem appellare, sed recessum à morte, separationem à corruptione, tenebrarum subductionem, vt in summa dicam omnium consummationem malorum.*

PROPTER HOC OPTAVI, ET DATVS EST MIHI SENSVS: ET INVOCAVI, ET VENIT IN ME SPIRITVS SAPIENTIÆ] Subdifficilis est hoc loco nexus: non satis enim liquet quid referat τὸ *propter hoc*. Respondet Primò, noster à Castro, sicque explicat q. d. *Propter hoc*, id est propter ærumnas meas iam recensitas, quia scilicet vidi me natum in summa miseria, nec posse meis viribus ac industria sapientiam comparare, in hoc volui præferri aliis, quòd confugi ad sapientiæ auctorem & largitorem: cognita ergo infirmitate mea, & Dei summam potentiam & liberalitatem optaui. VERS. 7.

Secundò, magis genuinè noster Lorinus: Humanæ, inquit, imbecillitatis consideratio impulit eum ad concupiscendam, & poscendam à Deo sapientiam, respondit; voto ac precibus euentus, & animæ, quam sciebat esse immortalem, accommodatam perfectionem adeptus est: philosophia enim mortalitatis meditatione gignitur.

Tertiò, Iansen. quia commune est omnibus initium natiuitatis, & quia vidi me sicut reliquos homines natum in ignorantia; ideo optaui sensum & sapientiam, quæ hanc ignorantiam dirigeret, imò depelleret.

Quartò, noster Pineda libr. 1. de Rebus Salomonis c. 12. *Propter hoc*, inquit, quòd scilicet videre me ex naturæ primordiis ceteris nihilo meliorem, *optaui* (votum concepi qua me ratione excellentiorem efficerem) *& datus est mihi sensus* (intelligentia, scientia, prudentia.) Nam ea nomina, quæ discrimen aliquod inter homines efficiunt, non sunt naturæ, sed vel fortunæ, vt liberi & serui,

ſerui, regis & ſubditi, diuitis & pauperis: vel virtutis, laboris & induſtriæ, vt probi vel improbi, ſapientis vel ſtulti, digni indigniúe laude:

Viuere commune eſt, ſed non commune mereri, inquit Prudentius diſputans aduerſus Symmachum. Et Felix Minutius: *Generoſus es? Parentes tuos laudas: Omnes enim pari ſorte naſcimur, virtute diſtinguimur.* Idem Pineda lib. 6. cap. 9. Hinc illa, inquit, Salomonis in eam, quæ vera ex virtute laus & gloria eſt, animi accenſio & incitatio, verè regio & excelſo animo digna. nam cùm eadem eſſent omnibus vitæ primordia, & ſimiles progreſſiones & exitus: *Propter hoc* (vt aliis excelleret) *optauit, & datus eſt illi ſenſus: inuocauit, & venit in illum ſpiritus ſapientiæ, & præpoſuit illam regnis & ſedibus*, Sap. 7. 7. atque hæc eſt illa famæ & nominis immortalitas, quam ſibi proponebat & expetebat Sap. 8. 13. *Habebo immortalitatem, & memoriam æternam his, qui poſt me venturi ſunt, relinquam.*

Omnia hæc vera, & huic loco appoſita ſunt, & congrua. Salomon enim, quia duplicem perſonam ſuſtinebat, duplicem hîc poſtulat ſapientiam, ſcilicet vnam, quæ eum vt perſonam priuatam inſtrueret: alteram, quæ eum vt perſonam publicam dirigeret. Senſus ergo eſt q. d. Quia vidi me natum in tanta miſeria & ignorantia, optaui & poſtulaui ſenſum & prudentiam, quæ me doceret in vita tam miſera & cæca rectè ſapienterque viuere, ac miſerias vitæ vel prudenter curare, vel fortiter ſuſtinere: eius verò concupiſcentias inordinatas & noxias generosè cohibere & frænare; denique à voluptate huius vitæ, vtpote breuis & caducæ, mentem auocare, eamque ad futuram vitam in cælis beatam & æternam ambiendam, totisque viribus proſequendam traducere.

Rurſum, quia rex ſum (hæc enim oratio videtur eſſe illa, qua initio regni poſtulauit à Deo ſapientiam ad regendum, 3. Reg. 3.) poſtulaui ſapientiam non plebeiis communem, ſed regalem, omnibus ſuperiorem & excellétiorem, quâ ſubditis antecellerem, eosque ſapienter regerem & dirigerem ad pacem & felicitatem tum præſentem, tum æternam. Rex enim æmulari debet Dei ſapientiam & ſanctitatem. Nam, vt ait Polybius apud Stobæum ſerm. 6. *Honeſtum, deorum eſt, aut eorum qui diis proximi cenſentur.* Et Iamblichus epiſt. ad Agrippam: *Oportet*, inquit, *legibus præfectum ſummè purgatum eſſe, iuxta ſummam legum rectitudinem, ac neque ſeductione, neque fraude falli per ignorantiam, neque vim inferioribus inferre, nec vlla occaſione iniuſta allici; nam ſeruatorem & cuſtodem legum, tam incorruptum oportet eſſe, quàm ſummè fieri poteſt in humana natura.*

OPTAVI] Græcè, ἠυξάμην, id eſt optaui, oraui, ſupplicaui, votum concepi. Optare enim facit orare & poſtulare; imò deſiderium ſuum patefacere Superiori, præſertim Deo, eſt orare: iuxta illud pſal. 10. 17. *Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua.* Hinc ſolerter Noſter vertit, *optaui* potiùs quàm *orani*, vt orationis fontem indicaret, ſcilicet optationem & vehemens ſapientiæ deſiderium; præſertim quia orationem mox exprimit, dum ſubdit: *Et inuocaui.*

Moraliter docet hîc, initium ſapientiæ & ſanctitatis eſſe ingens eius votum & deſiderium, A iuxta illud Chriſti: *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat*, Ioan. 7. 37. Hinc Chriſtus à Iacob Patriarcha vocatur *deſiderium collium æternorum*, Geneſ. 49. & Apoſtoli in Pentecoſte per decem dies deſiderantes, & inuocantes receperunt Spiritum ſanctum. Idem fac & tu, ac cum Eccleſia ardenti affectu, magnaque obtinendi fiducia ſuſpira & ſupplica: *Veni ſancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium.* Ita S. Thomas Aquinas profitebatur ſe ſapientiam ſuam magis oratione, quàm ſtudio impetraſſe. Nam *omnis ſapientia à Domino Deo eſt*, Eccli. 1. 1.

SENSVS] Græcè, φρόνησις, id eſt prudentia, ſcientia, intelligentia; Noſter vertere ſolet, *ſenſu*, vt ſcilicet in omnibus ſenſatè, ſapienter & honeſtè me gererem.

B ET PRÆPOSVI ILLAM REGNIS ET SEDIBVS (græcè, *ſceptris & thronis*, quæ regis & regni ſunt inſignia) ET DIVITIAS NIHIL ESSE DVXI IN COMPARATIONE ILLIVS] Græcè, ἐν συγκρίσει, id eſt *in diiudicatione illius*, ſi cum ſapientia diiudicentur, & in iudicio certent vtra alteri præſtet. Rationem à priori dat ipſa ſapientia Prouerb. 8. 14. dicens: *Meum eſt conſilium, & æquitas: mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo: per me reges regnant, & legum conditores iuſta decernunt.* Et v. 18. *Mecum ſunt diuitiæ & gloria, opes ſuperbæ & iuſtitia. Melior eſt enim fructus meus auro & lapide pretioſo, & gemmina mea argento electo.* Vide ibi dicta. VERS. 8.

Hinc multi fideles, quin & philoſophi (vt Crates, Democritus, Anaxagoras) abiecerunt opes, & abdicarũt regna, vt vacarent ſapiẽtiæ & ſanctitati, quorum nonnullos ſuperiùs recenſui. C Nam opes & regna ſæpè inuitis eripiuntur, ſapientia & ſanctitas inuito eripi nequit. Sic Apoſtoli dixerunt Chriſto, qui eſt dux ſapientiæ: *Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te*, Matth. 19.

NEC COMPARAVI ILLI LAPIDEM PRETIOSVM: QVONIAM OMNE AVRVM IN COMPARATIONE ILLIVS, ARENA EST EXIGVA, ET TAMQVAM LVTVM ÆSTIMABITVR ARGENTVM IN CONSPECTV ILLIVS] q. d. Sapientia longè præſtantior eſt omni auro & gemmis: ſapientiæ aſpectu obſcuratur auri fulgor, infuſcatur argenti candor, hebeſcit margaritarum nitor, & quidquid illuſtre & pretioſum eſt ſordeſcit & vileſcit, adeoque ipſe Plutus (græcè enim eſt πλοῦτον) quem Gentiles vt opum Deum adorant. Quid enim eſt argentum & aurum, niſi terra alba & rubra, ait S. Bernard. ſerm. 4. de Aduentu. Pro *in comparatione* græcè eſt, ἐν ὄψει, id eſt in viſione, in conſpectu. Hinc Plato lib. 3. de Republ. ſapientes & virtute eximia præditos ait conflatos ex auro & argento, ſed cæleſti, quod terreno præſtet, ceteros ex ære & ferro. Audi eum: *Deus effector hominum principibus reipublicæ, qui ceteros præcedebant, miſcuit pectori aurum cæleſte, id eſt virtutes diuinas, vt altâ quadam & excelſâ mente eſſent: illis autem, qui hos adiuuarent in gubernãdo rempubl. cæleſte pectoribus indidit argentum, id eſt præclarum virtutum ornamentum, etiamſi ſubſtiterint infra dignitatem priorum, vt & ferrum & æs miſcuit agricolis & aliis opificibus, qui reipublicæ ſeruiunt.* Addit tamen: *Eos quibus Dominus aurum & argentum cæleſte pectoribus miſcuit, contemnere debere terrenum aurum & argentum, neque loculos habere oportere, neque ſequi opes.* VERS. 9.

Alludit

Alludit ad Iob 28.15. *Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius*, nec sapphirus, nec topazius, nec Indiæ colores ceteraque, quæ subdit. Quare stultorum vox est illa apud Horatium lib.1. epist.1.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primùm,
Virtus post nummos.

Pro *pretiosum* græcè est, τίμιον, nonnulli legũt, τιμητὸν, id est *honorarium*. Sunt qui legant, ἀτίμητον, id est vilem, inhonorabilem, despectum, quo velit significare quemuis lapidem pretiosum sine honore, ac sine pretio esse si cum sapientia comparetur. Vnde sic legunt, *non comparaui ei lapidem, tamquam despectui habitum præ sapientia*; sed communis lectio habet, τίμιον, id est *pretiosum*. Huc faciunt duæ Christi parabolæ, prior de thesauro abscondito in agro Matth.13.44. *quem qui inuenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit & vendit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum*. Et de pretiosa margarita inuẽta ibidem v.46. quam vt compararet industrius negotiator, *abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam*. Nam sapientia thesaurus est & margarita vnica. Quòd si *in Christo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi*, Coloss.2.3. iure optimo Apost. ad Philip.3.8. *Existimo*, ait, *omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam*.

VERS.10. SVPER SALVTEM ET SPECIEM (græcè, *super sanitatem & formam*, siue *pulchritudinem*) DILEXI ILLAM, ET PROPOSVI PRO LVCE HABERE ILLAM: QVONIAM INEXTINGVIBILE EST LVMEN ILLIVS] *Proposui pro luce habere illam*, alij vertũt, *præluce*. q.d. Anteposui illam luci. Hinc græcè est προεκλάμην, id est *elegi*. Vnde Vatabl. *vsum q. eius luci præoptaui*, vel *prælegi, vt cuius splendor supprimi non posset*.

Noster aptiùs vertit, *proposui pro luce*: Græcum enim ἀντὶ φωτὸς Primò, verti potest, *pro luce*, vice lucis, instar lucis; Secundò, *super lucem*, præ luce. Duo enim significat Salomon: Primò, sapientiam se præposuisse luci: Secundò, se vice lucis non alio lumine vsurum, quàm ipsa sapientia. Sapientia enim est lux lucidissima, quæ mentem illuminat ad omnia cognoscenda, & ritè peragenda. *Lucem* hîc tum externam solis, tum internam, putà lumen oculorum, accipe. q.d. Sapientiam chariorem habui, non tantùm luce solis, sed & meis oculis, & luce visuque oculorũ, adeoque sepositio visu oculorum, in rebus agendis statui non alio vti visu, non aliis oculis, nisi ipsius sapientiæ: hæc enim per omnes rerum tenebras viam ostendit, secureque deducit ad metam vitæ æternæ.

Huc vsque sapientiam præposuit bonis externis, siue fortunæ, vti sunt aurum & argentum; nunc præponit eamdem bonis internis, vti sunt sanitas siue valetudo, forma siue pulchritudo, visus & intuitus lucis: quibus tantum sapientia præstat, quantum corpori animus, cuius ipsa est sanitas, pulchritudo & visus.

SVPER SALVTEM ET SPECIEM DILEXI ILLAM] Primò planè, q.d. Magis amaui & optaui sapiẽtiam, quàm corporis sanitatem, robur & decorem, quia sapientia, vtpote spiritalis & dos nobilissima, præstat omni rei & doti corporeæ. Innuit sapientes sæpè minùs pollere robore corporis, & robustos admodum minùs pollere sapientia. Sic enim Deus dona sua distribuere & partiri solet. Adde, corpus alias dispositiones exigere ad robur, & subinde contrarias ad sapientiam requiri. Vnde illud:

Ingenio pollet, cui vim natura negauit.

Secundò, Petrus Blesensis epist. 81. censet hîc sapientiæ studiosos inuitari ad laborem & studium sapientiæ, etiam cum iactura sanitatis & formæ, quòd par sit rem tantam, quanta est sapientia, quauis corporis iactura emi. Hinc videmus studiosos laborare stomacho, capite, phlegmate, fierique macilentos, valetudinarios & decolores, ideoque breuis esse æui: studendo enim exhauriunt optimos spiritus, & calorem à stomacho auocant ad cerebrum, ex quo oritur stomachi indigestio, cruditas, flatus, phlegmata, vertigines, hemicrania, &c. Sic Aristoteles naturali stomachi infirmitate laborabat, eamque calidi olei vtriculo ventri admoto leuare solebat, ait Ammianus lib. 16. vt mirum sit eum ad ætatem 63. annorum peruenisse, & assiduos dolores tamdiu tantâ animi virtute sustentasse: *Fuit enim in lucubrando studio infatigabilis*, ait Laërt. in eius vita, *qui cùm cubitum se conferret, in manus globum æneum capiebat, vt cadentis in peluim globi sono excitaretur. Aristotelem*, inquit Censorinus de Die natali, *ferũt naturalem stomachi infirmitatem, crebrasque morbidi corporis offensiones virtute animi diu sustẽtasse, vt magis mirum sit ad annos sexaginta tres eum vitam pertulisse, quàm vltrà non protulisse*. Blesensẽ sequitur Pineda lib.3. de Reb. Salomonis c.3.n.8. Sapientia, inquit, est mortis & mortalitatis antidotum, Sapient.8. v.17. Quare quamuis corporis vires sapientiæ studio atque vigiliis extenuentur, & ad mortem celeri gradu sapiens cõtendat; ex altera tamen parte nominis immortalitate, quæ sapienti debetur, vitæ breuioris iactura abundè compensatur: propterea enim addidit: *Super salutem & speciem dilexi illam*, Sap.7.10. Idem lib.3.cap. 10.n.5. Salomon, ait, exercuit cum labore, attentione, & mentis intentione scientias sine labore acceptas: aliquando etiam cum defatigatione quadam virium corporis, stomachi languore, capitisque lassitudine aliqua. Præteruehuntur aliquando vltra modum sapientum vigiliæ & lucubrationes, vt cum ipso Salomone cogantur dicere, *Super salutem & speciem dilexi sapientiam*: & ne sapientiæ desint, desunt valetudini curandæ, desunt sibi ipsis, ac vitæ necessariis desunt. Verumenimuerò moderatio adhibenda est studio, quam ipsa sapientia præscribit, ne vires corporis lædantur, itaque vsus & exercitium sapientiæ intercidatur, iuxta illud:

Studiosi minùs sani: cur?

Omnibus in rebus modus est pulcherrima virtus.

Et illud:

Omnis satietas mala; studiorum autem pessima.

Tertiò, idem Pineda lib.3. c.3. n.5. censet hîc respici ad orationem Salomonis, qua à Deo non postulauit sanitatem, nec pulchritudinem aut pulchras vxores, sed sapientiam, 3.Reg.3.11.

Huc facit illustre exemplum in Hermanno, cui à cõtractis membris cognomen fuit Contracti, qui cùm esset filius Comitis, monasticen professus in Ordine S. Benedicti, enixè petiit à B. Virgine, cui erat addictissimus, sanitatem sibi restitui.

UNIVERSIDAD DE MURCIA

Hermanni Contracti votum sapientia.

stitui. quæ per visum apparens illi hoc responsum dedit: *Fili charissime, tuis precibus sedulis inuitata duorum tibi optionem impetrauit; elige quod volueris. Contractus permanebis, & omnium Scripturarū scientiam accipies, tam diuinarum, quàm humanarum: vel sanitatem corporis accipiens, idiota permanebis, & Ecclesiasticam cathedram ascendes. Iam alterum ex iis, quod volueris elige, quoniam ambo habere non poteris.* Hermannus autem considerans quod Regina cæli singulariter suadebat, elegit remanere contractus, & scientiam Scripturarum accipere, magis quàm corporis sanitatem absque doctrina possidere. Erat enim iam tunc, licèt rudis & idiota, deuotus tamen & Scripturarū amore accensus. Ex illo tempore in omni doctrina vltra omnes contemporaneos suos proficiens, excellentissimæ opinionis vir factus est: trium linguarum, Latinæ scilicet, Græcæ & Arabicæ, ita B peritus extitit, ac si natus in eis fuisset: floruit anno Domini 1060. auctorque fuit hymni *Salue regina*, & aliorum plurium. Porrò ægritudo illi patientiæ & sanctitatis fuit materia & stimulus. Ita Trithemius de Viris illustribus Ordinis S. Benedicti lib. 2. c. 84.

Porrò quàm paruifacienda sit sanitas & forma præ sapientia, docet S. Augustin. serm. 42. de verbis Domini: *Nam salus hominis, quæ reddita est corpori, quanti temporis fuit? Quæ est enim vita vestra, dicit Scriptura? Vapor, inquit, ad modicum apparens, deinceps exterminabitur. Quòd ergo illius hominis corpori reddita est sanitas, reddita est nonnulla diuturnitas vapori. Non itaq; pro magno illud habendum est: vana salus hominis. Et recolite fratres illud propheticum & euangelicum: Omnis caro fœnum, & omnis honor carnis vt flos fœni: fœnum aruit, flos decidit: verbum* C *Domini manet in æternum.* Et post pauca: *Tota quippe ista vita intelligentibus tribulatio est. Sunt enim duo tortores animæ non simul torquentes, sed cruciatus alternantes. Horum duorum tortorum nomina sunt timor & dolor. Quando tibi bene est, times; quando male, doles. Sæculi huius quem non decipit prosperitas, non frangit aduersitas.* Vtrumque docet & præstat sapientia. Sic Gentiles Palladem deam sapientiæ præferebant Veneri deæ pulchritudinis, & Hygiiæ, siue Valentiæ, deæ sanitatis.

Et proposvi (græcè, προεθέμην, id est iudicaui, decreui) pro lvce habere illam] Iam dedi huius loci sensum, dixique præferri hîc sapientiam luci, tum solis, tum oculorum. Quid charius & lucidius oculis? quid sole, qui est cor, mens & oculus mundi? vtique sapientia, cuius aureum iubar solari antecellit: illam ergo prædilexi D & prætuli rebus omnibus, quæ lucent & radiant oculis mortalium. Addit Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 4. n. 12. & ex eo Ceruantius, per *lucem* accipi ipsos sapientiæ oculos pulcherrimos. Salomon, inquiunt, sapientiam quærit sibi sponsam, asserens, *Amator factus sum formæ illius*, sed illius luminibus potissimùm captus; nam proposuit pro luce habere illam, quoniam inextinguibile est lumen eius. Illius lumina mirabiliter radiant, imò tota ipsa candor, radius est æternæ lucis, Sap. 7. 26. imò lumen iucundissimum & vtilissimum: nam & illa est speciosior sole, & super omnem dispositionem stellarum, quæ pœtis cæli ac Iouis oculi dicuntur, lucique comparata inuenitur prior; illi enim succedit nox; sapiētiam A autem non vincit malitia. Huius rei symbolo legimus Genes. 29. 17. captum Iacob non tantùm decora facie, sed venusto aspectu Rachelis, quā non solùm commendabat pulchritudo eximia, sed lumina oculorum, quorum maxima ratio ad speciei illustrationem accidit ex oppositione, velut vmbræ Liæ lippientibus oculis. Illorum maxima est vis. Cant. 6. 4. *Auerte, ait, oculos tuos à me, quia ipsi me auolare;* Hebr. *extolli, superbire, fecerunt.* Sapientia ergo est Lucina & lampas, in cursu huius vitæ illuminatrix, viuificatrix, & victrix.

Symbol. idem Pineda ibidem c. 3. n. 8. per *lucem* accipit regnum: huius enim symbolum est lucerna & lux, quia olim regibus præferebatur ignis lucidus, vti ostendi Ierem. 1. 13. q. d. Proposui *pro luce*, id est pro regno, habere illam; *quoniam inextinguibile*, id est perpetuum, *est lumen*, id est regnum, & regius splendor, *illius.* *Lux typus regni.*

Qvoniam inextingvibile est lvmen illivs] Græcè, ὅτι ἀκοίμητόν τὸ τοῦ λόγου φέγγος, id est *quia insomnis, peruigil, irrequietus est fulgor siue splendor, qui ex ea*, scilicet procedit & profluit: Ceruantes, *immortale, quod ex hac, est iubar*; Vatabl. *splendor eius supprimi non potest*; alij, *effulgentia eius nullam subit tenebrarum vicissitudinem.* Sensus est q. d. Proposui sapientiam habere pro luce, quia omnis alia lux solis, lunæ, diei, fundit lumen, sed quod vespere extinguitur, deficit, & quasi dormit per noctem vsque ad manè, quo rursum sol & dies oritur: at sapientiæ lux fundit lumen, quod numquam extinguitur, deficit aut dormit; sed peruigil & luminosum semper perdurat: cùm ex aduerso lux oculorum pariter cum homine noctu sopiatur & dormiat, lux quoque solis vespere occidat, &, vt vulgus loquitur, eat cubitum & dormitum. Occubitus enim solis plebeiis videtur esse eiusdem decubitus, quies & somnus, iuxta illud Virgilij 4. Æneid. *Lux sapientiæ inextinguibilis.*

Tithoni croceum linquens aurora cubile.

ita à Castro. Huic luci, inquit, ex sole mananti noctium successione accidit quies & nox, vt ait versu vltimo huius capitis, in qua nocte quiescit homo à labore & somnum capit: at lumen sapientiæ nullo somno intermittitur, numquam quiescit, semper in vigilia est, & in continuum laborem inducit: nam diu noctuque per somnium & per vigiliam ita affulget homini, vt eum ad laborandum in animi cultura excitet & accendat. Et hac ratione lumen sapientiæ dicitur inextinguibile, quia vbi est, numquam non illuminat, quemadmodum de amore dixit S. Gregor. hom. 30. in Euang. quòd numquam sit otiosus, sed magna operetur si est, quia semper vrget ad operandum.

Causa à priori est, quòd sapientia sit radius diuinæ lucis, oriaturque & manet à Deo, *apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*, Iacobi 1. 17. Vide ibi dicta.

Igitur lumen sapientiæ est inextinguibile. Primò, quia in se numquam extinguitur, deficit aut variatur; sed idem semper & æquale suique simile perseuerat. Secundò, quia semper hominem illuminat & inflammat, instigatque ad bona opera, vt etiam noctu legem Dei & verba sacrę Scripturæ ruminet, meditetur, ac de Deo cogitet, eumque adoret & inuocet, iuxta illud S. Hieronymi ad Eustochium: *Esto cicada noctium.*

Et

Et illud Psaltis: *In lege eius meditabitur die ac nocte*, psal. 1.2. Et illud Moſis: *Meditaberis in eis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens*, Deuter. 6.7. Vide ibi dicta. Et illud de muliere ſapienti & forti: *Non extinguetur in nocte lucerna eius*, Prouerb. 31.18. Tales fuere Eſſæi ſub S. Marco, de quibus Philo libr. de Therapeutis: *Nullæ penè*, inquit, *aliæ inter dormiendum offerebant ſe illis imagines, niſi rerum cælestium. Quorum & elapſa in ſomnis verba iuniores vigilantes attentißimi, ſcriptis, vtpote pretioſißima, excipiebant.*

Acœmetæ qui? Tales quoque fuere Acœmetæ, id eſt Religioſi non dormientes, ſed iugiter pſallentes & meditantes: quales fuere Studitæ, quorum præſes fuit magnus ille Theodorus Studita, à iugi meditatione & ſtudio ita cognominati, de quibus alibi dixi. Apud Græcos certamen erat curſus, in quo qui decurrendo lumen lampadis accenſum ſeruabat, vincebat; qui verò extinguebat, vincebatur. Audi Pauſaniam in Atticis: *Ara eſt, in qua homines in vrbem accenſas lampades præferentes decurrunt. In eo autem certamen eſt, vt in curſu accenſæ conſeruentur; cuius enim fax extincta fuerit, palma in medio relinquitur.*

Pari modo Chriſtianus lampadem fidei & charitatis, oleo bonorum operum foueat, & accenſam teneat oportet vſque ad vltimum vitæ diem. Nam virgines ſapientes oleum habentes, eoque lampades accenſas fouentes, admiſſæ ſunt ad nuptias cæleſtes; eo verò carentes, & lampades habentes extinctas, ab iis excluſæ fuerunt, Matth. 25.7.

VERS. II. VENERVNT AVTEM MIHI OMNIA BONA PARITER CVM ILLA, ET INNVMERABILIS HONESTAS PER MANVS ILLIVS] *Omnia bona* ſunt opes, fama, gloria, regnum, victoria, &c. *innumerabilis*, id eſt plurima. Eſt hyperbole: nam omnes opes Salomonis, licet plurimæ, abſolutè tamen numerari poterant, vtpote finitæ.

Ne quis Salomonē temeritatis accuſet, quòd ſapientiam ceteris bonis prætulerit, eamque in ſponſam ſibi delegerit, oſtendit eam non indotatam ad ſe veniſſe, ſed pro dote attuliſſe bona omnia. Id ita reipſa accidiſſe patet 3. Reg. 3. 11. vbi Deus ait Salomoni: *Quia poſtulaſti verbum hoc, & non petiſti tibi dies multos, nec diuitias, aut animas inimicorum tuorum; ſed poſtulaſti tibi ſapientiam ad diſcernendum iudicium: ecce feci tibi ſecundùm ſermones tuos, & dedi tibi cor ſapiens & intelligens; in tantum, vt nullus ante te ſimilis tui fuerit, nec poſt te ſurrecturus ſit. Sed & hæc, quæ non poſtulaſti, dedi tibi, diuitias, ſcilicet & gloriam, vt nemo fuerit ſimilis tui in regibus cunctis retrò diebus.* Vnde Chriſtus Matth. 6. adducto exemplo ex gloria Salomonis, concluſit verſu 33. *Quærite ergo primùm regnum Dei, & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Adiicientur* dixit, non ſine emphaſi, quia exteriora bona, etiam non petentibus, & ſuis quoque inimicis largitur, quaſi adiectanea, imò reiectanea. Sic cum Sapientia increata, putà cum Filio ſuo, Deus nobis omnia donauit, Rom. 8. 32. cum ſapientia verò creata, id eſt cum gratia & charitate, reliquę nobis proueniunt virtutes, velut propriietates ex eſſentia & natura gratiæ promanantes: externa quoque bona, quatenus proſunt ad gratiam & ſalutem.

HONESTAS] Id eſt virtus, quę ſpectat bonum honeſtum, ac præſertim modeſtia, ait S. Bonauent. & Dionyſ. Verùm græcè eſt πλοῦτος, id eſt opes, diuitiæ: hæ enim in Script. vocantur *honeſtas*; quia poſſidentem faciunt honeſtum & honorabilem, vt ab omnibus colatur: ſic *honorare* vel *honeſtari*, ſignificat ditare, vt 1. Timoth. 5. 17. *Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore*, id eſt ſtipendio, *digni habeantur*. Et v. 3. *Viduas honora* (ſuſtenta) *quæ verè viduæ ſunt*. Sic *honeſtas* pro opibus, & *honeſtare* pro diuitem facere, ſumitur hoc cap. v. 13. & c. 8. v. 18. & c. 10. 10. & Eccl. 11. v. 14. & 23. Eſt ergo metalepſis: diuitias enim conſequitur honeſtas victus, veſtitus & familiæ. Vnde & priſci Latini *honeſtum* ſumebant pro diuite, vt docet Aſconius in Verrinam 3. & Vlpianus l. 52. D. de furtis, Titium honeſtum opponit Titio egeno. *Cùm*, ait, *Titio honeſto pecuniam credere vellem, ſubieciſti mihi alium Titium egēnum, quaſi ille eſſet locuples.*

PER MANVS ILLIVS] Græcè, *in manibus illius*, id eſt Primò, in eius arbitrio & poteſtate, quaſi ab ea manans & pendens; Secundò, q. d. Liberaliter per manus illius erogabatur. Manus enim ſymbolū ſunt Primò, poteſtatis & dominij; Secundò, liberalitatis & beneficentiæ. Vnde *donum*, græcè dicitur δῶρον, quæ vox palmam ſignificat, ſiue manum explicatam & extentam, qua dona erogamus. Vnde Plinius lib. 35. c. 14. *Graciantiqui*, ait, *doron palmum vocabant, & ideo dora munera, quia manu darentur.* Tertiò, laboris & operationis: vnde per manus ſapientiæ innuit eam, non eſſe otioſam, ſed operoſam; nec otioſis, ſed operoſis ſuas opes conferre. Quartò inſuper, contentionis & pugnæ, vt notet ſapientiam magnam debere cum inſipientia & concupiſcentia ſubire luctam, cum eaque crebrò manus conſerere, vt eam ſubigat & obſequentem reddat. Hinc Plutus, id eſt deus diuitiarum præſes, pingebatur cum ſigno Fortunæ & Mineruæ (quę dea erat ſapientiæ) Erganes, id eſt operatricis, inquit Plutarch. Heſiodus, Ariſtoph. & alij. Vnde Pauſan. lib. 1. & 6. qui eſt Eliac. ait: *In arce Mineruæ fanum eſt, ſignumq; auro & ebore fabricatum. Phidiæ aiunt opus fuiſſe: inſiſtit deæ caſſidi gallus gallinaceus, quod opinor, hæc eſt auis omnium pugnaciſſima, vel fortaſſe, quòd Mineruæ cognomento Erganæ ſacra eſt.* Gallus pugnax & peruigil inſiſtit capiti Mineruæ, vt notet ſapientiam & opes, non otio, ſed aſſiduâ vigiliâ, labore & contentione comparari. Mineruæ ergo, ſiue Palladi, armatæ cæli terræque bona, perinde ac duci milites ſubduntur. Huc facit illud Horatij lib. 1. epiſt. 1.

Ad ſummam ſapiens vno minor eſt Ioue, diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Hinc Salomon poſt collatam ſibi ſapientiam mirabiliter cœpit diteſcere: per eā enim naues miſit in Ophir, quæ auri copiam ei afferebant, multaque alia ſolerter adinuenit, quibus immenſas opes & gloriam ſibi comparauit, vti oſtendit Pineda lib. 4. de Rebus Salom. c. 4.

Manus ſymbola quatuor. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Sapientia laboriosa.

ET LÆTATVS SVM IN OMNIBVS: QVONIAM ANTECEDEBAT ME ISTA SAPIENTIA] VERS. 12. quaſi dux deducens me ad omnia bona iam dicta. Vnde græcè eſt ἡγεῖτο, id eſt dux eſt ſapientia, q. d. Quoniam ſapientia dux eſt, auctor, caput, fons & mater omnium bonorum: quia Deus ſcilicet, auctor & amator ſapientiæ,

eā

ea omnia largè elargitur sapientiæ studiosis.

Igitur minùs aptè ad hunc locum Holcot exponit, q. d. Sapientia quasi dux mihi præibat in omni negotio per sapiens prouidumque consilium, vt omnia prudenter agerem & trâsigerem: quia hac de re hîc nõ agitur. Sensus ergo est quem dedi: sic enim se explicat hemistichio sequenti, dicens: *Et ignorabam quoniam horum omnium mater est.* Perperam Complut. pro *horum* legunt, *bonorum*; & alij, *honorum*. Pro *mater* græcè est γενέτις, id est *genitrix*: alij legunt, γένεσις, id est *generatio*, id est generatrix. Sic Philo lib. de Profugis asserit, sapientiam esse filiam Dei, sed meritò patrem dici posse (symbolicè scilicet & emblematicè) & esto nomen habeat femininum, habere tamen virtutem masculam, imò vires & actiones virorum perfectissimorum. Sic sapientia de se ait: *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & sanctæ spei*, Eccli. 24. 24. Vide ibi dicta. Porrò quod ait *ignorabam*, intellige antequam eam eiusque dotes planè perspectas haberem, & experientia cognouissem: at vbi ea perspexi & expertus didici, planè agnoui omnium bonorum matrem esse sapientiam.

VERS. 13. QVAM SINE FICTIONE (græcè, ἀδόλως, id est, *sine dolo*) DIDICI, ET SINE INVIDIA (græcè, ἀφθόνως, quod per homioptoton pulchrè respondet τῷ ἀδόλως) COMMVNICO, ET HONESTATEM ILLIVS NON ABSCONDO.] Fictio hæc, siue dolus consistit in eo, quòd quis sapientiam non sincerè propter ipsam, putà ex amore sapientiæ, sed propter aliud quærat & discat, putà vt per eam opes, honores, status adipiscatur. Sicut Simon Magus fictè & dolosè voluit emere Spiritum sanctum, qui est auctor sapientiæ, non vt eo sanctificaretur, sed vt per eum acciperet potestatem faciendi miracula, ex eaque Magni nomen apud homines consequeretur, Actor. 8. 19. Sensus ergo est, q. d. Ego Salomon quæsiui & didici sapientiam, tum à matre & patre meo, tum à Nathan Propheta, tum maximè à Deo, qui mihi illam infudit; quæsiui eam, inquam, non fictè, sed sincerè puraque intentione, & recto fine, quem ipsa poscit, scilicet vt per eam rectè & sanctè viuerem, vtque eãdem alios docerem: vnde sine inuidia largè & liberaliter eam quibuslibet communico, tum per vocem, tum per hæc scripta mea: & *honestatem*, græcè πλοῦτον, id est diuitias eius à me per experientiam compertas, ac paulò antè à me recensitas *non abscondo*, sed vbique prædico & propalo. Nam, vt dixit c. 1. 5. *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum.* Vide ibi dicta.

Nonnulli non incongruè τὸ ἀδόλως, id est sine fictione, sine dolo & fraude, passiuè accipiũt. q. d. Non sum fraudatus opinione, quam de sapientia conceperam, quòd bona omnia, quæ mihi promittebat reipsa præstaret. Vnde Vatabl. vertit, *hanc citra frustrationem didici.*

Denique ex hoc loco demonstrat noster Pineda lib. 3. de Salomone c. 27. Salomonem fuisse publicum sapientiæ professorem.

Sapientia sua communicat. Moraliter hinc disce, verè sapientem non esse inuidum, nec arctum, sed liberaliter se suaque communicare & impendere in aliorum commodum & salutem, perinde ac Deus sua largè omnibus impertit, ac sicut sol radios lucis suæ

Cornel. in Sapient.

A omnibus immittit. Sic Apostoli, ait *S. Iren. lib. 3. c. 14.* nulli inuidentes, quæ didicerant ipsi à Domino, vltrò omnibus communicabant. Sapienter S. Basil. orat. 6. de Institut. & admon. *Discendum est*, inquit, *absque vllo pudore, & docendum absque inuidia; & si quid ab altero hauserimus, idipsum non est celandum, sicut improbæ mulieres solent dum spurios partus supponunt, sed grato animo dicti auctor prædicandus atque aperiendus est.* Rabanus Maurus, & Alcuinus Flaccus magister Caroli Magni, Bedæ discipuli, cùm scholas Parisiis aperirent, omnes gratis docebant; itaque Academiæ nobilissimæ & antiquissimæ initium dederunt, vti habet eorum Vita. Idem facit Societas nostra, quæ vltrò & gratis omnes docet omnia, quæ ad liberales artes & Theologiam pertinent. Galenus lib. 1. Methodi cap. 1. asserit se vel vnius studiosi gratiâ B omnia dicturum scripturumque. Plato vno Aristotele discipulo contentus alacriter docebat, illoque præsente etiamsi ceteri abessent, dicebat *Auditorium est*, teste Laërtio, Plutarch. & aliis. Plinius lib. 25. cap. 1. & 2. laudat veteres, vt M. Catonem omnium bonarum artium magistrum, Orpheum, Musæum, Hesiodum, &c. qui ea, quæ norant de viribus herbarum scripto vulgarunt. *Nihil ergo*, inquit, *intentatum inexpertumq; illis fuit: nihil deinde occultatum, quod non prodesse posteris vellent. At nos elaborata iis abscondere atque supprimere cupimus, & fraudare vitam etiam alienis bonis. Ita certè recondunt, qui pauca aliqua nouere inuidentes aliis, & neminem docere in auctoritatem scientiæ est.* *Exempla.*

Ratio à priori est, quam dat S. Thomas in illud 1. Corinth. 3. *Cùm sit inter vos zelus & contentio, nónne carnales estis? Zelus*, inquit, *& contentio non habet locum, nisi in carnalibus hominibus, quia ipsi ad bona corporalia afficiuntur, quæ simul à pluribus integrè possideri nõ possunt: & ideo propter hoc, quòd aliquis bonum aliquod corporale possidet, alius impeditur à plena possessione illius: & ex hoc sequitur inuidia, & per consequens contentio. Sed spiritualia bona, quibus spirituales afficiuntur, simul à pluribus possideri possunt, & ideo bonum illius non est alterius impedimentum, & propter hoc in talibus, nec inuidia, nec contentio locum habet.* Vnde Sapiẽs cap. 7. ait, *Sine inuidia communico*: quòd Deus iis, qui libenter alios docent, doctrinam largiter communicet & adaugeat, iuxta illud Christi: *Qui enim habet* (qui dato & habito vtitur ad aliorum commodum) *dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet* (non vtitur,) *& quod habet auferetur ab eo*, Matth. 13. 12. Vide parabolam talentorum, ac præmia eorum qui ea erogarunt, Matth. 25. 21. Hinc sapienter R. Ismael in *Pirke auoth*, id est in Sententiis patrum c. 4. *Qui eo fine discit*, inquit, *vt alios postmodum doceat, illi Deus & discendi gratiam confert & docendi: & qui hoc animo discit, vt suos ipsius mores instruat, dat illi Deus vnde discat & doceat, & quod alios docuit, in opus & praxim redigat.* *Ratio à priori.*

Illustre exemplum est in S. Augustino, qui Florentinæ offerens suam docendi operam epist. 132. *Superest*, inquit, *vt promas ipsa, si quid ex me quærendum putas. Aut enim scio, quod inquisieris, & non negabo: aut ita nescio, vt nullo fidei salutisq; detrimento nesciam, & hoc etiam teipsam, si potuero, faciam reddita ratione securam: aut certè si nescio, & tamẽ sciendum est, vel impetrabo à Domino, ne tibi desim: nam sæpè officium impertiendi meritum est accipiendi. vel ita tibi respondebo, vt noueris pro hac ipsa re, quam pariter* *Exempla.*

neſcimus, ad quem pulſare debeamus. Et poſt nonnulla: *Equidem etiam iis rebus, quas vtcumque ſcio, magis te cupio eſſe ſcientem, quàm ſcientiæ noſtræ indigentem. Neque enim, vt quod ſcimus doceamus, aliorum ignorantiam optare debemus. Multò quippe meliùs omnes ſumus dociles Deo, quod vtique in illa ſuperna patria, cùm in nobis completum fuerit quod promiſſum eſt, perficietur, vt non dicat homo proximo ſuo: Cognoſce Dominum. Omnes enim cognoſcent eum, ſicut ſcriptum eſt, à minore vſque ad maiorem eorum.*

Excellens hac in re fuit Coſmas Scholaſticus, de quo ita ſcribit Ioannes Moſchus oculatus teſtis in Prato ſpirit. cap. 172. *Erat*, inquit, *vir iſte humilis, miſericors, abſtinens, virgo, quietus, ſine ira, ſocialis, peregrinorum ſuſceptor, amator pauperum. Plurimum itaque nobis vtilitatis contulit vir iſte mirabilis, non ſolùm ex aſpectu, ſed etiam ex doctrina ſua, & quòd magnam haberet librorum copiam ſuper omnes qui erãt in Alexandria, eosq; promptè ac libenter volentibus accommodaret.* Subdit deinde eiuſdem vitam & virtutes: *Erat autem & nihil poſſidens. In tota namque domo eius nihil vidiſſes aliud, quàm libros, & ſcabella, & lectulum, & menſam. Licebat verò omnibus ingredi, & interrogare, quæ ad vtilitatem pertinerent, & legere. Diebus autem ſingulis intrabam ad eum ipſe, & teſte veritate, numquam ad illum ingreſſus ſum, quin ipſum aut legentem, aut ſcribentem contra Iudæos inuenirem. Magno enim feruebat zelo conuertendi gentem illam ad veritatem.* Additq; eum talem vitam conſtanter egiſſe per 33. annos.

B. Philippus Nerius dictitabat, ſeruum Dei ſalutis proximorum ſtudioſum, debere omnium horarum eſſe virum, vt quolibet tempore cuilibet ſui facultatem præbeat: idq; ipſe factitabat, eaq; de cauſa aduẽtantibus clauẽ cubiculi ſui tradebat, vt ſine pulſu ad ſe ingredi poſſent, opis vel cõſilij petendi causâ, quando & quoties luberet.

Denique primos doctores ſapientiæ, qui eam ſtudioſè poſteris tradiderunt, & per multa ſæcula propagarunt, fuiſſe Adam, Noë, Abraham, Ioſeph, Moſen, Dauidem oſtendit Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 27.

VERS. 14. INFINITVS (græcè, ἀνεκλειπὴς, id eſt indeficiens, inexhauſtus) ENIM THESAVRVS EST HOMINIBVS] Dat causã, cur ſine inuidia ſapientiam vltrò communicet, quòd ſcilicet eius theſaurus ſit indeficiens, inſtar fontis vel putei perennis, vnde quo plus aquę exhauritur vel effluit, eo plus ſuccedit rurſusque affluit. Quare ne verearis, ô doctor, alios docere; metuendo ne tua doctrina deficiat, vel tibi ipſi non ſufficiat, quia docendo creſcet tibi doctrina, tum ex ipſo eius vſu & exercitio, tum ex Dei remuneratione & dono: ſicut lux candelæ, ſi aliam & aliam accendat, non minuitur, ſed augetur: & ſicut oleum Eliæ, quo in plura vaſa effuſum fuit, eo pariter magis fuit multiplicatum, 3. Reg. 17. 12.

QVO QVI VSI SVNT, PARTICIPES FACTI SVNT AMICITIÆ DEI] Græcè πρὸς θεὸν ἐξείλαντο φιλίαν, id eſt *contraxerunt* vel *ſtrinxerunt ad Deum*, vel *cum Deo, amicitiam*, arctam ſcilicet & ſtrictam; Vatabl. *amicitiam cum Deo iunxerunt*; Pagnin. *ſeposuerunt ad Deum amicitiam*. Alia eſt hæc ratio, cur ſuum ſapientiæ theſaurum aliis libenter communicet, quòd ſcilicet, qui eo vtuntur in aliorum bonum docendo, conſulendo, &c. propter inſignem hanc charitatem, ſtrictam A cum Deo amicitiam ineant: Deus enim eſt primus ſapientiæ doctor, qui alios doctores ſibi ſocios quærit, vt eam in omnes diſpergat: quare eos in ſuum conſortium & amicitiam, imò in ſuum doctoratus officium gradumque aſſociat: *Diuinorum enim operum diuiniſſimum eſt, Deo in ſalute animarum cooperari*, ait S. Dionyſ. Atque angelorum munus eſt alios illuminare, pũrgare & perficere. Hinc patet, quòd vera inter Deum & iuſtũ intercedat amicitia, quæ ſita eſt in charitate. Nam Primò, per hanc fimus *diuinæ conſortes naturæ*, ideoque quodammodo æquales Deo. Secundò, per hanc fit mutuus amor, & mutua communicatio bonorum inter Deum & iuſtum. Tertiò, per hanc ſingulariter iuſtus amat Deum & amatur à Deo, idque purè propter Deum, non propter vtilitatem propriam. Quartò, per hanc B anima intimè vnitur Deo, iuxta illud: *Qui autem adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.* Ad veram enim amicitiam requiruntur & ſufficiũt hæc quatuor, ſcilicet æqualitas, mutua beneuolentia, ſingularitas, & vnio. Ita D. Thomas 2. 2. q. 23. art. 1. & ibidem fuſiùs Franc. Suarez, Gregorius de Valentia, & alij.

Charitas eſt amicitia hominis cum Deo: cur?

PROPTER DISCIPLINÆ (tradendæ & docendæ) DONA COMMENDATI] Græcè διὰ τὰς ἐκ παιδείας δωρεὰς συναθέντες, id eſt, *propter ea, quæ ex diſciplina promanant dona conſtituti, compoſiti*, vel *commendati*. Per doctrinam enim & diſciplinam auditorum ignorãtia diſpellitur, errores abiguntur, veritate mens imbuitur, vitia caſtigantur, virtutes inſeruntur, gratia & ſalus ęterna procuratur. quæ omnia doctores Deo, angelis & hominibus mirificè commendant. Quocirca viri ſapientes, amici, imò conſultores & C magiſtri fuere Regum & Imperatorum, vt Seneca Neronis, Apollonius Auguſti, Ariſtoteles Alexandri Magni, Ariſtæas Ptolemæi Philadelphi, Lactantius Conſtantini, Alcuinus Caroli Magni. Alij per *dona diſciplinæ* accipiunt bona omnia, quæ paulò antè ſapientiam comitari & ab ea profluere aſſeruit: hæc enim ſapientem apud omnes commendant, atque amabilem pariter & admirabilem efficiunt.

Propriè συναθέντες, quod Noſter vertit, *commendati*, idem eſt, inquit Ceruantius, quod cum Deo ſibi amiciſſimo ſtantes, conſiſtentes, excitati, erecti ex terræ ſcilicet puluere, collocati, conſtituti ſecundùm Deum, ſtabiliti, firmati, aliàs ex ſeſe ruituri in barathra errorum. Sic Plato in Timæo, & Polyb. lib. 2. Præterea ſtudioſè excepti, culti, in cœtum, congreſſum, colloquium & D contubernium admiſſi, nempe ipſius Dei, quo cum amoris vinculo adſtricti. Quæ officia præſtamus iis, quos habemus commendatos.

Denique συναθέντες ſunt cohærentes, conſpirantes, concordes & conſonantes, certè vnà cum Deo Deique gratia, atque dono ipſius, eos in tantum faſtigium dignitatis euehentis, reddentisque conſortes diuinæ naturæ, & pulcherrima bonorum harmonia ſuauiſſimos. Nam *ſyſtema* apud muſicos eſt conſtitutio & plenum modulationis corpus, ex conſonantiarum coniunctione conſiſtens, quale eſt diapaſon, diapente, &c. apud Boëtium lib. 4. de Muſic. c. 14.

Moraliter diſce hîc dignitatem doctorum ſapientiæ, quòd ſcilicet præ ceteris iuſtis & doctis

ſint

sint amici Dei, quia plurimos doctos, id est probos, sanctos, Deique amicos, efficiunt. Hi enim sine fictione docent quod à Deo didicerũt, quia non alio fine docent, quàm quem Deus & sapientia ipsa requirit, scilicet ad Dei notitiam cultumque propagandum, & ad animas saluandas: qui enim alio fine docet, v.g. ad ambitionem vel lucrum proprium, fictè & dolosè sapientiâ vtitur, imò abutitur. Hinc rursum verus doctor sapientiæ sine inuidia sua communicat, quia nil tam alienum à sapientia, quàm inuidia: sapientiæ enim spiritus *suauis est, amans bonum, benefaciens, humanus, benignus*, &c. vt audiemus v. 22. Vnde Ecclesiast. c. 20. 32. *Sapientia absconsa*, inquit, *& thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisq;? Melior est qui celat insipientiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam.* Et Apostol. Ephes. 4. 11. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores* (non propter se, vt sibi soli sapiant, sed vt alios doceant, nimirum) *ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in edificationem corporis Christi.* Vnde Paulus, *Væ mihi est*, inquit, *si non euangelizauero*, 1. Corinth. 9. 16.

VERS. 15. MIHI AVTEM DEDIT DEVS DICERE EX SENTENTIA, ET PRÆSVMERE DIGNA HORVM QVÆ MIHI DANTVR: QVONIAM IPSE SAPIENTIÆ DVX EST, ET SAPIENTIVM EMENDATOR] Pro *dedit* S. Gregor. & Cantacuzenus legũt, *det*, quod est optantis, cùm prius sit asserentis. Declarat quomodo sapientiam sine fictione didicerit, & sine inuidia communicet, quòd scilicet Deus ei dederit facultatem & donum loquendi ex sententia, vt nimirum animi sui sensa, & quæcumque mente concepit, liberè, facilè, methodicè, clarè, gratiosè, neruosè eloqui valeat, vt auditores ea facilè intelligant, capiant, retineant & exequãtur. Multi enim sunt viri docti in seipsis, sed sua sensa eloqui non valent: vnde inepti sunt ad docendum. Docti ergo, vt fiant doctores congrui, egent gratia & facilitate se explicandi, influendique in animos auditorum, vt iis illa perspicuè ostendant & efficaciter persuadeant. Ita hodie videmus nonnullos doctores, sed muros & elingues; alios verò disertos & facundos, qualis fuit Salomon. Pergit hîc enarrare Salomon quæ & quanta per sapientiam cognouerit, vt deinde v. 22. in eius laudes & elogia sese effundat. Porrò id facit non ex fastu, sed ex gratitudine: omnia enim refert in Deum, quasi sapientiæ omnisque boni fontem. Nam vt ait S. Augustin. in psalm. 85. 2. cùm Psaltes ibidem ait: *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum: Non est ista superbia elati, sed confessio non ingrati; imò & habere te cognosce*, inquit, *& nihil ex te habere, vt nec superbus sis, nec ingratus: dic Deo tuo, Sanctus sum, quoniam sanctificasti me, quia accepi, non quia habui; quia tu dedisti, non quia merui.*

Gnome multa significat.

DICERE EX SENTENTIA] Græcè, εἰπεῖν κατὰ γνώμην. Porrò γνώμη multa significat: Primò, sententiam: nam gnomæ vocantur sententiæ graues, parabolæ & prouerbia. Hoc secutus Vatabl. vertit, *Deus dedit mihi sentẽtiosè loqui.* Secundò, voluntatem, qua quis aliquid in mẽte statuit & decreuit. Vnde Budæus, & ex eo Iansen. κατὰ γνώμην, inquit, est propria sponte, liberè & lubenter loqui. Hoc secutus S. Bonauent. explicat q.d.

Cornel. in Sapient.

A Vt firmus certusque pronuntiem de rebus, non hæsitans, non cunctabundus, sed quasi potestatem habens. Tertiò, ingenium, iudicium, consilium. Vnde aliqui explicant q.d. Deus dedit mihi gratiam loquendi ingeniosè, subtiliter & eruditè, sed simul cum iudicio & consilio vtili prudentique, quod auditoribus vbiq; suggero; quo fit, vt vbique proferam ea, quæ congrua sunt ingenio, consilio & iudicio prudentiæ. Vnde Clarius vertit, *Dei dono habeo, vt loquar eruditè quæ sentio.* Quartò, opinionem & existimationem, q.d. Deus dedit mihi ita sapienter loqui sicut congruum est opinioni, quam de me homines conceperunt. Quintò, nonnulli censent gnomen subinde significare gnomonem, indicem & regulam, qualis est stylus in horologio, qui per vmbram horas singulas notat & indicat. q.d. Ego B in omnibus dictis sequor lucem ductumque rationis & Dei, instar vmbræ & styli in horologio. Verùm hoc alienius videtur. Sextò & genuinè, γνώμη significat sensum. Vnde Petrus Nannius vertit, *Deus dedit mihi, vt secundùm mentem eloquar, & animi sententiam exprimere valeam*, vt scilicet quę sapienter mente concepi, sapienter ore eloquar, non tantùm quoad rem, sed etiam quoad methodum & modum, quo ea in animo & cogitatione mea depinxi. Vnde viri sapientes, & egregij oratores apud principes vel populum peroraturi, non tantùm puncta dicenda, sed etiam ordinem & modum, quo singula dicturi sunt, mente præconcipiunt, vt vnum ex alio dependeat, sicut annuli in catena; ac vnum ex alio fluat, sicut latices ex fonte. Porrò sapiẽter dicere tria requirit. Primò, vt quis ea priùs præmeditetur, vti iam C dixi: Secundò, vt ea proferat sapidè, iucundè, hilariter, gratiosè: Tertiò, vt ea promat cum pondere, neruosè, efficaciter & appositè ad persuadendum. Tota enim vis fructusque oratoris & orationis consistit in persuadendo, ait Tullius.

Sapiens oratio tria poscit.

Porrò quàm fatua sit eloquentia sine sapientia, demonstrat apologus ranæ & anguillæ, appositis epithetis venustus, apud Cyrill. lib. 2. Apolog. moral. ca. 16. cui titulus: Contra arrogantes ex eloquentia. *Ranuncula in fonte genita*, inquit, *sine voce cum cauda, procedente die dum crescceret, ac mutatâ formâ, perditâ caudulâ, loquacitatis inquietissimæ ampullas accepisset; natantem ibidem aspiciens sine sono caudatam anguillam, mox eloquij vento tumens coram illa, naturæ cœpit arrogantiæ suæ grates referre, dicens: Gratias tibi ago, quòd non solùm subtraxisti mihi caudam beſtialitatis opprobrium, sed etiam rationalis gloriæ facundiam tribuisti. Hoc autem cùm audisset anguilla, & tumorem fastus eius ex ampullosa fabulatione notasset, vt superbam confunderet, è contra subiunxit: Ego sanè soror naturæ gratias offero, quòd acutissimum iactantiæ sonitum à me abstulit, & mihi in effugium salutare, longiorem astutiæ caudam dedit. Vt quid charissima pestifero vento loquacitatis inflaris? Non attendis, quòd inflata lingua dum eructat facundiam, bullit stultitiam? quia flatu superbiæ venenata, mox à mente sapientiam fugat. Verùm quid est eloquentia sine sapientia, nisi incondita lingua, furiosa potentia, bucca sine fronte, equina dementia, ars incomposita, & dulcedo non modicum venenosa?* Ex quibus concludit, & hoc epimythium colligit: *Malo igitur sine vocis artificio cum formica gaudere prudentia, quàm vocis tonitruo insanire cum asino, vel etiã cum inbilo captiua vernare*

Apologus ventosæ eloquentiæ.

cum philomela. Malo certè in æternum non loqui, quàm locutione sempiternùm captiuanda in superbiam erigi. Quo dicto sub limo se abscondit.

Salomon ergo eloquentia æquè ac sapientia excelluit: & tam illa, quàm hæc insigne est regum & principum decus, vti hîc ipse insinuat. Vnde de Calliope, quæ eloquentiæ erat dea, sic canit Hesiodus in Theogonia,

Quæ reges etiam comitatur ritè verendos.

Eloquentes fuere Iulius Cæsar, Augustus, Tiberius, Claudius Imp. teste Tacito lib. 13. Annal. sub initium, item Diomedes, Vlysses, Nestor, Pericles & Alexander Magnus, quem Dio lib. 2. de Regno ita patri Philippo loquentem inducit: *Rhetorica quidem opus est regi: nam tu frequenter rescribere cogeris, & contradicere Demostheni rhetori valdè vehementi & impostori, atque aliis quoque, qui Athenis rempubl. administrant.* Hæc est illa Gallici B Herculis imago apud Lucianum, *catenulis aureis confertissimam hominum multitudinem trahens, omnes auribus vinctos, & quidem neque de fuga cogitantes, neque omnino restitantes, aut pedibus in diuersum renitentes, sed sponte festinantes, innexis tamen catenulis summæ Dei linguæ perterebratæ, &,*

Quamuis durissima corda,
Eloquio pollens ad sua vota trahit.

Pyrrhus Epiri rex dictitabat, plures se vrbes subiecisse eloquentia Cyneæ oratoris sui, quàm armis, teste Valerio Maximo.

Mysticè S. Gregor. 23. Moral. c. 10. vel 17. *Fit plerumque*, inquit, *vt fortiter dicant, sed tamen iuxta ea quæ dicunt viuere nesciant. Vnde bene quidam sapiens dixit: Mihi autem Deus det hæc dicere ex sententia. Sententia quippe à sensu vocata est. Et recta, quæ intelligit, non ex sola scientia, sed ex sententia dicere appetit; qui nequaquam tantummodò sciendo dicere, sed sentiendo desiderat experiri quod dicit.* C

Et præsvmere] Græcè ἐνθυμηθῆναι, id est cogitare & mente concipere ea, quæ digna sunt donis, quæ mihi à Deo data sunt & indies dantur, siue quemadmodum decet dona mea. *Præsumere* ergo est præconcipere, siue mente priùs comprehendere & complecti ea, quæ pro dignitate rei eloquenda sunt. Qui enim rectè vult dicere, priùs quid & qualiter dicendum sit præmeditetur oportet.

Aliter Hugo: Cogitare, inquit, dignè de datis, est pro donis acceptis gratias agere. Nihil enim dono ita dignum est, ac gratiarũ actio. Alij: Cogitare, inquiunt, dignè de datis, est cogitare quomodo ea, quæ nobis data sunt ad aliorum commodum, aptè in eos dispensemus. Melius noster à Castro: Præsumere, inquit, est præconcipere digna datis. Hoc pertinet ad grauitatem sententiarum, cui illa orationis facultas respõdet: Nam sunt, vt ait Cicero de Oratore, qui rectè sentiãt, cùm tamen id, quod sentiunt, non possint ornatè distincteque dicere. Duo ergo sibi à Deo data gratulatur Salomon, & in loquendo facundiam; & præeligere, quod Vulgatus dixit, *præsumere* ex cogitatis, ea, quæ dicturus esset grauia & digna tantis donis, id est talia, qualia decet dona à Deo data, & datorem eorum Deum, non leuia ac ludicra & inutilia; sed grauia, seria & multæ vtilitatis, vtpote ex sapientia profecta.

Cantacuzenus pro διδομένων, id est, *quæ dantur*, legit, λεγομένων, id est, *quæ dicuntur*: vt enim A oratio sit congrua, debet esse digna rebus quæ dicuntur.

Qvoniam ipse sapientiæ dvx est] Græcè ὁδηγὸς, id est dux viæ, siue itineris, quo scilicet è terra ad cælũ cæleste q; vitam contendimus; sicut columna ignis per noctem, & nubis per diem præiens castra Hebræorum, eis erat ὁδηγὸς, id est dux viæ per desertum in terrã promissam, Exodi 13. 21. Deus ergo est noster ὁδηγὸς, *Deus dux.* id est viæ in cælum dux, monstrator, inquit Cer- *ctor.* uantes, præceptor, coryphæus, princeps, auspex suauiter pelliciens, & potentia fortiter impellẽs, æstimator omnia suis momentis librans æqua lance, ac magni æstimans eos, quos instituendos atque regendos habet, moderator, rector, auriga, & gubernator, institutor formatorque eorum, quos sapientia imbuendos suscepit; vti dicitur magister Rhetorices, Philosophiæ, Theologiæ, imò dux & princeps, v. g. Medicinæ Galenus, Philosophię Aristoteles, Theologiæ S. Aug. & S. Thomas, qui vt dux ceteris quos ducit præstat, præitque in via, sicut magister puero, dux militi, strategus exercitui, stella Magis, doctrina & exemplo prælucens. Nam rectè dux dicitur sapientiæ, qui discipulorum agmina sicut acies militum ductat, item imperator, primipilus in gymnastica gymnasiorum exercitatione, quasi militari. Gentilibus viæ, æquè ac sapientiæ & sermonis, præses & dux erat Mercurius, græcè ἑρμῆς, id est interpres & nuncius, ita dictus, quasi medicurrius, inquit Arnobius, & ex eo Giraldus syntag. 9. hoc est medius currens, quòd sermo medius inter homines sit: ideoque & Nuncius dictus, quia per sermonem omnia enunciantur, ait S. Augustinus lib. 7. de Ciuit. 14. Vnde Iulianus Apostata, teste Ammiano, nocte dimidiata semper exurgens occultè Mercurio supplicabat, quem in mundo velociorem sensum esse motum mentium suscitantem, Gentiles tradidere. Verùm verus fidelium Mercurius non est alius, quàm Deus & Christus.

Et sapientivm emendator] Græcè διορθωτὴς, id est moderator, director, erector, corrector, rectificator, bene dispositor, qui scilicet hærentem & incertum quid agat dicatque moderatur & dirigit, labentem erigit, errantem corrigit, curuum rectificat: διορθόω enim idem est, quod moderor, dispono, dirigo, erigo, corrigo, reparo, rectum facio: sicut pædagogus puerum incongruè loquentem, scribentem vel ambulantem emendat, hoc est, corrigit, erigit, dirigit. Nam Deus tribuit hominibus & sapientiam cordis, qua cogitent & eligant quæ sint dicturi; & eloquentiam siue moderationem orationis. nam corrigit, disponit & moderatur, quę dicenda sunt. Vnde subdit, quòd in manu eius sunt tum nos, tum sermones nostri. Rursum διορθόω est moueo, ceu ventus naues, vt rectâ in portum tendant, teste Athenęo lib. 13. Item prospero, in meliorem statum restituo, & felici successu vti facio. Vnde Orthosia dicitur Diana, (cuius meminit Pindarus in Olymp. Lycophron & Phauor. teste Giraldo syntag. 12. de Diis Gentium) quòd vitam hominis erigat, statuat, dirigat, secundet, & parientes, non solùm natos, subleuet, expertes dolorum faciat, alleuatos dirigat & felices reddat: & Iupiter Orthosios ab eisdem effectibus, erigendis

UNIVERSIDAD DE MURCIA

Deus emendator sapientum. Primò. dis scilicet excitandisque labescentibus. Deus ergo dicitur σοφῶν διορθωτὴς, id est Primò, *sapientum Stator*, perinde ac recèns natorum infãtium, ait Ceruantius, qui constituit, seruat & format

Secundò. stantes & rectos. Secundò, erector eorum, qui eos, si in via cespitent, nutent, labascant, corruant, erigit subleuatque, & in locum suum re-

Tertiò. ducit. Tertiò, qui illos, qui aduersis flatibus à tramite & via sapientiæ deflectere faciles sunt aut amãt, spiritu suo velut nauim in portũ salutis

Quartò. dirigit. Quartò, qui eosdẽ deprehensos & reprehensos corrigit & emẽdat, & sic pristino statui, integritati & incolumitati, instar medici & chirurgi restituit, restitutos instituit, & cõfirmat omni labe purgatos, quibus omnia prospera & votis annuentia contingunt; & sic prosperum iter eis facit Deus salutarium ipsorum, psal. 67. 20. Ita Deus correxit, vel per Aaronem direxit, vitium linguæ Mosis, quem legatum destinabat ad Pharaonem pro liberatione Hebræorum, Exod. 4. Sic Christus correxit ignorantiam Nicodemi, Ioannis 3. & Samaritanæ, Ioan. 4. Scribarum & Pharisæorum, S. Petri, S. Ioannis & Iacobi, ceterorumque Apostolorum & discipulorum,

Quintò. vt patet passim in Euangeliis. Denique Deus est sapientum emendator, cùm eos de sapientia, vel bonis operibus præsumentes, & vanè gloriantes arguit, castigat, humiliat. ita Lyranus, Hugo & Dionys. Verè Ethicus: *Supra modum si quis sapit, bis desipit. Nemo sapit minùs quàm qui nimis. Intra modum quisquis sapit, verè sapit.* Hoc est, quod Ecclesia & fidelis quisque implorando opem Spiritus sancti, qui verus & summus est sapientiæ doctor, obsecrat: *Veni creator Spiritus*, &c.

Accende lumen sensibus,
Infunde amorem cordibus,
Infirma nostri corporis
Virtute firmans perpeti.
Et: *Flecte quod est rigidum,*
Fone quod est frigidum,
Rege quod est deuium.

VERS. 16. IN MANV ENIM ILLIVS, ET NOS, ET SERMONES NOSTRI] q.d. In Dei arbitrio, potestate & prouidentia (horum enim symbolum est manus) est regere & moderari, tam nos, quàm sermones nostros. Pro *sermones* græcè est λόγοι, quod tam sermones, quàm rationes, cogitationes, ratiocinationes, discursus significat: hos enim omnes dirigit Deus. Sed melius hoc loco Noster vertit, *sermones*: quia agitur de eloquẽtia. Hinc S. Augustl. 4. de Doctrina Christiana c. 6. prædicatorem monet, *vt sit prius orator Dei, quàm dictor: quia vt dicatur à nobis, quod oportet & vt oportet, non facit nisi ille, in cuius manu sumus, & nos & sermones nostri*, &c. Et Bernard. epist. 87. ad Ogerium: *Si aliquid fortè à me audiuisti, quod possit prodesse tibi, gratias Deo age, in cuius manu sunt, & nos & sermones nostri.* Nam in manu Dei est vita & flatus noster, Daniel. 5. 23. ipseque omnia opera, tum naturalia, tum potius supernaturalia operatur in nobis, Isaiæ 26. 12. Omnis enim nostra sufficientia ex Deo est, 2. Corinth. 3. 5. Denique *hominis est animam præparare, & Domini gubernare linguam*, Prouer. 16. 1. Quare initio sermonis cuiuslibet orandum cum Dauide: *Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam*, psal. 50. 17.

ET OMNIS SAPIENTIA] Græcè, φρόνησις, id est intelligentia, prudentia, scientia. Significat ergo scientiam speculatiuam, vel potius prudentiam sibi à Deo infusam.

ET OPERVM SCIENTIA, ET DISCIPLINA] ita Rom. græcè dumtaxat est, ἐργαλιῶν ἐπιστήμην, id est *opificiorum scientia*; Prosper lib. 1. de Vocatione Gentium c. 9. legit, *& operum scientia & disciplina*; Complut. *& operum scientia disciplina*. Omnia hæc eòdem redeunt & idem significant, scilicet *opificiorum scientiam*, vt habent Græca, id est peritiam artium mechanicarum & agriculturæ. Idem ergo est *disciplina*, quod *scientia*, putà cognitio siue peritia. Significat Salomon cum sapientia speculatiua sibi inditam à Deo scientiam factiuam siue practicam, putà artium mechanicarum, vti architectonicæ, mathematicæ practicæ, fabrilis, agriculturæ, nauticæ, &c. Has enim exercuit in fabrica templi, in cultura agrorum, in missione nauium in Ophir. Sic Cato exercitus Romani dux peritus erat rei rusticæ, de eaque libros conscripsit, adeoque nulla ars neque priuatæ, neque publicæ rei gerendæ ei defuit, ait Liuius lib. 43. 34. Hinc Vitruuius dedicat Augusto Imp. sua scripta de Architectura: *Vt maiestas, inquit, imperij publicorum adificiorum per se nota haberet opera, & egregias auctoritates.*

Tropol. *operum scientia* est, quæ non tam verbo, quàm opere & exemplo docet sapientiam & virtutem, ideoque efficacissima est, de qua S. Hieron. ad Nepotian. epist. 2. *Non confundant opera tua sermonem tuum, ne cùm in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat: Cur ergo hæc, quæ dicis, ipse non facis? delicatus magister est, qui pleno ventre de ieiuniis disputat.* S. Ambros. serm. 76. de sanctis Martyribus: *Benefacere, prima doctrina est. Cessantibus enim verbis, hoc ipsum docet hominem opus optimum, quod videtur: quòd etsi voce aures non excitet, virtute tamen corda compungat. Quis enim bonum factum videns non gaudeat, miretur, imitetur, ac veluti tacito magistro vtens eius exemplo doceatur? Dictis igitur facta præcedunt; imò sine factis dicta nihil prosunt.* Plura ibi de eadem re. S. Augustl. serm. 3. de Verbis Domini: *In doctore molesta est causa dicere, nec facere.* S. Gregor. Pastoral. par. 2. cap. 3. *Illa vox libentiùs auditorum corda penetrat, quam dicentis vita commendat.* Tertull. initio libr. de Patientia: *Dicta factis desicientibus erubescunt.* S. Leo Pont. serm. in natiuit. S. Laurentij: *Validiora sunt exempla, quàm verba; & plenius est opere docere, quàm voce.* S. Bernard. serm. 76. in Cantic. *Si pastor doctus quidem fuerit, non sit autem bonus; verendum ne non tam nutriat doctrina vberi, quàm sterili vita noceat.* B. Petrus Damiani serm. de sanctis Apost. Petro & Paulo: *Bonus & perfectus magister* (Paulus,) *qui fidem facit verbis opere meliore.* Guaricus Abbas Igniacensis serm. 2. de Pentecoste: *Suspecta mihi hæc est consolatio, si dicam, & non faciam, si suppetant suffragia linguæ, cùm desint merita vitæ.* Ennodius ad Maximum Episcopum in oratione ei dicenda: *Plus agendo populum instituis, quàm loquendo. Illa monita discipulorum conscientiam eruderant, quæ præbentur exemplo.*

Operum scientia efficax.

Gnoma.

IPSE ENIM DEDIT MIHI HORVM, QVÆ SVNT (græcè, τῶν ὄντων, id est *entium* vel *existentium*) SCIENTIAM VERAM] Græcè ἀψευδῆ, id est non falsam, non mendacem; sed veram & genuinam. Hinc Primò, aliqui docent, Salomoni

VERS. 17.

inditam à Deo fuisse scientiam omnium entium, A id est Metaphysicam, quę pro obiecto habet ens, ac considerat latitudinem entis. Secundò, alij scientiam entium realium, etiam quæ actu non existunt, sed tantùm sunt possibilia. ita S. Bonau. Tertiò, alij omnium entium, quæ in rerum natura existunt, putà Physicam. ita Iansen. De iis enim se explicat in sequent. Vnde Salomon vocatur, *summus physiologus* ab Euseb. lib. 11. Præpar. cap. 6. Quartò, scientiam omnium entium, tam naturalium, quàm supernaturalium, putà Theologiam, quam proinde tempore Salomonis floruisse ex hoc loco docet Melchior Canus l. 12. de Locis cap. 2.

Verius est omnium entium, non possibilium, sed existentium scientiam Salomoni inditam, idque quoad speciem, non quoad indiuidua. Nam indiuiduorum omnium nec ipse Adam habuit, B vt sciret quot lapilli iaceant in flumine, quot in indiuiduo nascantur muscæ, apes, culices, quot volatus, gyros & bombos edant, &c. vti docet S. Thomas 1. p. q. 94. art. 3. Idem de Christo sentit Franc. Suarez 3. p. quæst. 12. sub finē: Quia, inquit, hoc nec ad perfectionem scientiæ, nec naturalis prudentiæ videtur necessarium. Idem docet Scotus, Gabriel, Almainus & alij.

VT SCIAM DISPOSITIONEM ORBIS TERRARVM] Græcè σύστασιν κόσμου, id est, vt Anastas. Nicen. quæst. 39. & Iansen. *mundi constitutionem*; alij, *cōstructionem*, vt scilicet cognoscam, qua ratione constructus & constitutus sit mundus, quibus partibus constet, & quo ordine nexuque dispositis. S. Ambros. lib. de Fide resurr. legit, *compositionem*; Orig. hom. 21. in Lucam, *rationem mundi*; noster Lorinus, *constitutionem ex partibus* C *suis, & secundùm variam collocationem rerum, quæ in mundo sunt, earumq; coagmentationem*, præsertim quoad primarias & præcipuas mundi partes: hāc enim plenè cognouit Salomon ex primis principiis & causis, quibus res constitutæ sunt. Id enim innuit vox σύστασις. Rursum S. Ambros. lib. de Salomone tom. 2. c. 1. *Nouerat* (Salomon) inquit, *mundana dispositionis introitum, qualiter esset hoc cælum omne, quod cernimus, ardua sublimitate suspensum; quemadmodum fieret aëris istius circumiectus, & fusus æquo moderamine, libratus in medio; quibus modis pigro ad imum dilapsa pondere terra subsisteret; qua ratione intra certas littorum metas liquidi elementi impatiens fluctus lapsus exæstuet*, &c. ita ipse, paraphrasticè exponens locum Sapientiæ, de quo agimus: alludens, vt apparet, ad illud Poëtæ 1. Metam.

Ignea conuexi vis, & sine pondere cæli
Emicuit, summaq; locum sibi legit in arce,
Proximus est aër illi leuitate locoq;.
Densior his tellus, elementaq; grandia traxit,
Et pressa est grauitate sui: circumfluus humor
Vltima possedit, solidumq; coërcuit orbem.

Hinc patet Salomonem, non tantùm fuisse cosmographum, sed etiam geographum, qualem debere esse principem docet Lipsius Exempl. Polit. c. 8. ac talem fuisse Adamum & Noë docet Arias in Apparatu. Denique Abulens. in lib. 3. Reg. c. 3. v. 11. docet scientiam Salomonis fuisse indelebilem, eò quòd non per actus & species obiectorum esset acquisita, sed à Deo infusa, idq; in gradu perfecto; quare nec per cessationem ab actu, nec per actus contrarios, aut deceptionem potuisse deleri.

ET VIRTVTES (græcè ἐνέργειαν, id est energiā, vim, efficacitatem) ELEMENTORVM] quam scilicet vim habeant in agendo singula elementa. Repete ad omnia, *vt sciam*. Primus *Salomon doctrinam calidorum & frigidorum, siccorum & humidorum tradidit*, ait Anastas. Nicenus.

INITIVM ET CONSVMMATIONEM (Anast. Nicen. qu. 39. legit, *finem*) ET MEDIETATEM TEMPORVM] Origen. hom. 21. in Lucam pro *temporum* legit, *sæculorum*: hæc enim è temporibus conflantur; S. Ambros. lib. 2. de Abraham c. 7. legit, *principium rerum*: *Quod principium rerum*, inquit, *quis finis, quæ sunt media*. Sensus est q. d. Deus dedit mihi, vt cognoscerem totum decursum temporis à principio vsq; ad finem, & omnium, quæ in tempore naturaliter accidunt, vt scilicet VERS. 18. nossem quomodo quisque dies, mensis, annus, sæculum incipiat, progrediatur & desinat. Philosophi enim est rerum principia, progressus & exitus perspicere. Caue ergo hinc inferas, Salomonem cognouisse, quo die finiendus sit mundus, & quo die futurum sit iudicium. Hoc enim negat Christus Marci 13. 32.

VICISSITVDINVM PERMVTATIONES, ET COMMVTATIONES TEMPORVM] Ita Græca & Roman. perperam ergo aliqui legunt, *consummationes temporum* (alij *omnium*) adduntque *morum mutationes, & diuisiones temporum*: quæ duo verisimile est ex alia versione, vel alicuius interpretatione in margine priùs asscripta, posteà relata in textum: S. Ambros. lib. 2. de Abraham cap. 7. pro his omnibus tantùm legit, *diuisiones temporum*; lib. verò de Salomone c. 1. legit, *diuisiones & mutationes temporum*; Origen. hom. 21. in Lucam, *temporum varietates, & translationes mensium*. Pro *vicissitudinum* græcè est, τροπῶν, id est conuersionum: perperam aliqui vertunt, *morum*: sic enim scribendum esset accentu acuto τρόπων: τρόπος enim sunt mores, qui huc non pertinent: iam verò scribitur τροπῶν per accentum circumflexum, à τροπαὶ, id est conuersiones, item solstitia, quòd in eis sol cursum mutet & conuertat. Nam in solstitio æstiuo à Tropico Cancri cursum reflectit ad Tropicum Capricorni: in solstitio verò hiemali à Tropico Capricorni redit ad Tropicum Cancri: nec enim vltra duos hos Tropicos sol progreditur. Vnde Vatabl. vertit, *solstitiorum vicissitudines*. ita Cantacuz. Clarius, Lorinus, à Castro. Hinc & τροπαὶ vocantur venti solstitiales. Gaza exponit *flatus tropæos*, id est quos versarios D seu reciprocos nuncupamus. Per *commutationes temporum* intellige ceteras temporum vicissitudines, quales sunt dierum ac noctium, ait S. Bonauent. æstatis & hiemis, veris & autumni (quas pariter Cicero Tuscul. 1. vocat commutationes temporum quadripartitas ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas) item mensium successiones, lunationes, lunæque incrementa & decrementa.

ANNI CVRSVS, ET STELLARVM DISPOSITIONES] Pro *cursus* græcè est κύκλους, id est circuitus vel circulos: anni enim in orbem eunt & redeunt. Vnde annus hebr. dicitur שָׁנָה *Schana* à reuolutione; græcè ἐνιαυτὸς, quòd in se redeat; Latinè *annus*, quasi *anus*, id est annulus, quòd in se reuertatur: vnde illud, VERS. 19.

Atque in se sua per vestigia voluitur annus.

Pro

Pro *dispositiones* græcè est, θέσεις, id est theses, positiones & situs stellarum seu siderum, eorumque motus, ortus, occasus, concursus, eclipses, &c. quæ naturaliter certò sciri possunt ex astronomia. Fuit ergo Salomon astronomus, at non astrologus iudiciarius, vt ex astris & horoscopo diuinaret de futuris contingentibus, & actionibus liberis. Hoc enim temerarium est, stultum & impossibile.

VERS. 20. NATVRAS ANIMALIVM (tam cicurum & domesticorum, quàm ferorum & agrestium) ET IRAS BESTIARVM, VIM VENTORVM, ET COGITATIONES HOMINVM, DIFFERENTIAS VIRGVLTORVM, ET VIRTVTES RADICVM] *Iras*, græcè θυμούς, id est animos, iras, furores, qualis scilicet cuiusque feræ sit ira, quibusque rebus iritetur, vti elephanti iritantur viso sanguine, bubali viso colore rubro & purpura. Vnde nuper bubalus Romæ furibundus incurrit in Pontificem purpuratum, eumque confecisset, nisi aulicus quidam medium se interiecisset, suaque morte mortem Pontificis redemisset.

Minùs rectè Vatabl. cum Cantacuzeno vertit, *affectus*, exponitque de cicuratione ferarum: esto Salomon ex plena cognitione naturæ iræ ferarum, potuerit quoque nosse modum eas placandi & cicurandi. Sicut elephanti bilem infringi hausto hordei sicco, scribit Plinius lib. 8. c. 7. hordeum enim refrigerat: vnde medici febricitantibus hordeatum præscribunt. Hinc morale hoc dogma elicit Seneca epist. 85. *Sapiens est artifex domandi mala: dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda, cùm ad hunc peruenere, mansueta sunt.*

Denique per φύσεις, id est naturas animalium, intellige naturales differentias singulorum, proprietates, qualitates, indoles, instinctus, opportunitates ad hominum vsus, aliaque; id genus. Nam vt ait S. Basil. hom. 9. Hexam. *Animalia singula diuersis proprietatibus inter sese variisque non mediocriter distinguuntur. Est enim bos quidem constans strenuusque: asinus autem piger: equus libidine incenditur, petitque impetuosè femellam: lupus mitescere nequit: vulpes insidiosa est, & ad dolos natura concinnandos sagax: ceruus timidus, laboriosa formica: canis gratiosus est, & inita semel amicitia tenax ac memor: simul enim animalia singula cum sua peculiari natura creata sunt. Vnà cum leone animositas, & ad incandescentiam ira propensio illi assignata est, vita solitaria, expers societatis ad ea, quæ genus subeunt idem.*

VIM VENTORVM] Græcè πνευμάτων βίας, id est *spirituum violentias*, impetusque violentos, quod tam de ventis, quàm de dæmonibus accipi potest. Dæmonum enim maior est vis & impetus, quàm ventorum; ideoque nisi Deus eos infringeret, nullus hominum eorum tentationi & impulsui resistere posset. Vnde Salomon dicitur scripsisse exorcismos ad reprimendos & expellendos dæmones: multò magis cognouit Salomon ventorum vim & indolem, vnde scilicet eorum sit ortus, motus & violentia, occasus, frigus, calor, humor, siccitas, salubritas vel morbida qualitas, quæ tanto studio rimantur Physici, & probabilia dumtaxat afferunt. Porrò quanta sit ventorum vis, liquet ex tempestatibus, quas in mari; & terræ motibus, quos in orbe cient. Vnde Poëta:

A *Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.*

Hinc à priscis sapientibus Dei maiestas occulta hoc hieroglyphico repræsentabatur. Exhibebatur in tabula vir poplitibus se excipiens, erectis in cælum oculis, vel pronus in faciem, adspirantium ventorum strepitum perhorrescens, cum hoc versiculo:

Ἀνέμων πνεόντων τὴν ἠχὼ προσκύνει, hoc est, *Flantium ventorum sonum adora.*

Iamblichus interpretatur q. d. Deum cùm minimè videre possis, at certè per res creatas sparsum, & in iis tacito quodam horrore spirantem debes venerari. Porrò D. Dionysius Cælestis hierarch. c. 15. Deum venti nomine commodè designari ostendit, propter naturalem vim mouendi atque animandi, & celerem insuperabilem discessum, & nobiliorum principiorum atque finium B incognitas atque inuisibiles latebras. Ita noster Causin. lib. 1. Parab. histor. cap. 24. Vide dicta Amos 4. 13.

COGITATIONES HOMINVM] Solus Deus certò cognoscit & peruidet secretas cordis cogitationes & volitiones. Angeli ergo & homines sapientes eas tantùm coniectant ex signis physiognomicis similibusque coniecturis, iuxta illud: *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus*, Prou. 27. 19. Et illud: *Ex visu cognoscitur vir, & ab occursu faciei cognoscitur sensatus*, Eccli. 19. 26. Vide vtrobique dicta, & Aristot. in Physiognomia. Sic litigantibus de prole meretricibus Salomon solerter coniecit ex amore materno, quænam esset vera prolis mater, 3. Reg. 3. 16. & ex postulatione C Adoniæ petentis sibi dari vxorem Abisag, quæ Dauidem senem calefecerat, coniecit Adoniam affectare Dauidis regnum, 3. Reg. 3. v. 22. Noster à Castro per *cogitationes*, græcè διαλογισμούς, accipit non singulorum hominum mentis cogitata, sed vniuersim communes dialogismos, discursus, siue ratiocinationes hominum.

DIFFERENTIAS VIRGVLTORVM (græcè, φυλῶν, id est *plantarum*; S. Ambros. lib. 2. de Abraham c. 7. legit, *herbarum*; lib. verò de Salom. c. 1. legit, *arborum*) ET VIRTVTES RADICVM] Salomon enim *disputauit super lignis, à cedro quæ est in Libano, vsque ad hyssopum quæ egreditur de pariete: & disseruit de iumentis, & volucribus, & reptilibus, & piscibus*, 3. Reg. 4. 33. Vide Pinedam li. 3. de Rebus Salomonis c. 23. vbi docet Salomonem medicinæ & magiæ naturalis fuisse peritissimum, id est D exactissimè rerum naturas, vires, proprietates, sympathias, antipathias calluisse, prætereaque; diuinare atque efficere potuisse mirifica quædam, quæ rerum causas ignorantibus, aut præstigiosa, aut miraculo proxima viderentur: quæ est ipsa magiæ naturalis propria ratio; & quæ nomine absconditorum & improuisorum rectè possumus interpretari. Vide de his Euseb. 4. de Præpar. cap. 1.

ET QVÆCVMQVE SVNT ABSCONSA ET IMPROVISA, DIDICI: OMNIVM ENIM ARTIFEX DOCVIT ME SAPIENTIA] Videtur Noster legisse, ἀφανῆ, id est *obscura, improuisa*: iam contrariè legunt ἐμφανῆ, id est *manifesta & perspicua*, vt vertit Cantacuzenus, Vatabl. & Iansen. Aut potiùs ἐμφανῆ vocantur ea, quæ subitò vel inopinatò incidunt, & ex improuiso apparent, VERS. 21.

vt præuideri ac prouideri nequiuerint, ac proinde causas habent occultas, vt opponantur abscōsis, quæ tam quoad substantiā, quàm quoad causam latent & sunt abscondita. Talia ἐμφανῆ sunt fulgur illicò apparens & disparens, pareli, hiatus, ceteraque aëris phænomena: item terræ motus, maris exundationes, procellæ, tempestates, turbines, &c. Huc pertinet vis magnetis (licèt id neget Guilielm. Gilbertus Angliæ medicus lib. 1. de Magnete ca. 1. eiusque cognitionem sibi velut primo inuentori vanè arroget) virtutes gemmarum, lapidum, herbarum, ambræ, succinorum, &c. quas cognitas fuisse Salomoni non est dubium. ita Lyran. Ceruantius & alij. Abulensis verò in lib. 3. Reg. c. 3. quæst. 9. per *improuisa* accipit somnia, ex quibus medicus & physicus coniicere potest, qualis sit complexio & humorum temperies in corpore.

Ex dictis rectè colligit noster à Castro, Deum bonorum largitorem affluentiùs & abundantiùs donare, quàm postuletur: siquidem Salomoni sapientiam ad gubernandum postulanti, adiecit scientiam omnium rerum naturaliū tam affluenter, vt solo primo parente fuerit hac in parte inferior. Nam in primis largitus est summam eloquentiam, scientiam de moribus, omnes artes, philosophiam naturalem, astrologiam, chronologiam, historiam naturalem, logicā, & demum alia quæcumque nosci possunt. Audi S. Ambros. in c. 30. Prouerb. sub initium: *Tam locuples possessor sapientiæ Salomon, cùm omnia cognouisset, quæ in arcanis abditarum dispositionum tenebantur absconsa, nouerat mundanæ dispositionis introitum, qualiter esset hoc cælum omne quod cernimus abdita sublimitate suspensum*, & cetera de elementis, quæ superiùs recitaui. ac subdit: *Quod principium rerum, quis finis, & quæ sunt media. Quem iterum diuisiones & mutationes temporum non latebant, qui comprehenderat qualiter sibi annorum mutua vicissitudo redeunte orbe succederet: quæ causa varios stellarum ageret cursus, præcedendo se nonnumquam, aut subitò subsequendo: vnde earum esset ortus, aut obitus: & alia multa, quæ sapientia docente cognouerat.*

OMNIVM ENIM ARTIFEX DOCVIT ME SAPIENTIA] Per artem enim, ideam & industriam sapientiæ diuinæ creata sunt omnia, æquè ac conseruantur & gubernantur, iuxta illud Prouerb. 8. 30. *Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens*, &c.

Porrò *sapientia* hæc, tam creata & Salomoni infusa accipi potest, quàm increata, quæ est in Deo, siue ea sit essentialis, & tribus personis Sanctæ Trinitatis communis, siue notionalis & soli Verbo, siue Filio, propria, de qua intellexit S. Augustl. lib. 4. de Trinit. cap. 20. & S. Ambros. lib. de Incarnat. Domin. Sacram. in fine, Gregorius Bæticus lib. de Fide contra Arrianos, Origen. lib. 1. Periarchon c. 2. & alij veteres, qui hinc probant Filium non esse creaturam, sed creatorem, ideoque Deum. imò sic explicat Concil. Sardicense Epistola ad omnes Episcopos, dicens: *Nullus nostrùm negat Filium genitum ante omnia, opificem Archangelorum, & mundi, & humani generis; quoniam ait, Omnium artifex sapientia docuit me*, iuxta illud Ioan. 1. *Omnia per ipsum facta sunt.* Quia enim Filius à Patre generatur & procedit per intellectum, vt verbum mentis; hinc ei appropriatur ars, idea, scientia, sapientia, quodque ipse sit artifex & principium creaturarum, vt docet D. Thom. 1. p. q. 45. art. 8.

Igitur *sapiētia* hîc generalissimè accipitur abstrahitque, & communis est creatæ & increatæ, ideoq; hæc applicari possunt, tum increatæ, siue essentiali, siue nationali; tum creatæ, siue participatæ. Vnde subinde Sapiens ab increata ad creatam transit, idque maximè facit initio cap. 9. vbi eam sibi à Deo communicari & infundi efflagitat: hæc enim nequit alia esse, quàm donum creatum.

Hinc rursum *sapientia* hîc amplissimè sumitur pro quauis cognitione rerum, tam cælestium & diuinarum, quàm agendarum ex virtute & præscripto prudentiæ, atque efficiendarum per artem. Inducitur enim hîc sapientia, vt idea, ars & artifex omnium rerum naturalium, attificialium, & moralium: quare non solùm omnem scientiam, omnem ethicam, sed & artem quamlibet complectitur. Vnde v. 24. ait: *Omnibus enim mobilibus mobilior est sapientia: attingit autem vbique propter suam munditiam.* Sic quoque sapientia sumitur Prouerb. 8. 22. & seqq. vbi dicitur per sapientiam creatos esse cælos, elementa, ceteraque omnia, ac per eamdem regi. *Sapientia hîc artem complectitur.*

Denique hæc sapientia v. 23. dicitur habere *omnem virtutem*, id est vim & potentiam, quòd scilicet omnia possit, sitque omnipotens, item quòd omnes spiritus capiat, & omnia prospiciat & attingat vbique. quæ propriè competunt sapientiæ increatę; participatiuè tamen tribuuntur creatæ: hæc enim potest dici omnipotens, quia hanc Deus creationi & creaturis omnibus applicat, indit & communicat. Omnia enim in sapientia fecit, & nihil est in cuius sapienti creatione, ordine, & dispositione non reluceat mira Dei sapientia.

Verùm enimuerò propriè & genuinè loquitur hîc Salomon de sapientia increata & essentiali, quæ commune est attributum diuinitatis, siue Dei, ac proinde commune tribus personis SS. Trinitatis: huic enim propriè competūt dotes iam recensitæ, de quo S. Augustl. lib. 7. de Trinitate cap. 2. & 3. per hanc enim Deus & creauit mundum, & eum conseruat, & prouidet ac prospicit omnibus rebus, dum diuinis sedibus assistit. in hac est spiritus intelligens. hoc est, hæc diuina sapiētia spiritum cęlitus demittit in sui amatores, qui mentem eorum excitat ad intelligendum, sanctitate dedicat, atque cetera donat ac præstat, quæ hominum saluti & diuinæ gloriæ conducentia sunt. Hæc autem omnia cùm Deus homini tribuat, & non tantùm Filius, aut Spiritus sanctus, cumque aptiùs de diuino sapientiæ attributo exponantur, quę artifex omnium est & sedium diuinarum assistrix, quæ Filio & Spiritui sancto non aptè conueniūt; meritò de ea hęc explicanda sunt, ex qua omnia ornamēta & charismata sibi tribui postulabat Salomon, ac suo exemplo nos postulare docet. Ita à Castro, imò S. Augustl. lib. 4. de Genesi ad litt. c. 12. & lib. de Natura boni cap. 28. & lib. 1. de Incarn. Verbi c. 13.

Pulchram & piam de artifice omnium sapientia contemplationem habet noster Aluarez de Paz tom. 3 l. 3. p. 3. decade 3. contempl. 22.

EST ENIM IN ILLA SPIRITVS INTELLIGENTIÆ, VERS. 22.

GENTIÆ, SANCTVS, VNICVS, MVLTIPLEX, SVBTILIS, DISERTVS, MOBILIS, INCOINQVINATVS, CERTVS, SVAVIS, AMANS BONVM, ACVTVS, QVEM NIHIL VETAT, BENEFACIENS] Effundit se hîc Sapiés in sapientiæ laudes per 26. epitheta & elogia, vt cunctis hominibus eius desiderium & studium excitet, vtque ostendat meritò eam esse omnium artificem, meritoque se ab ea potuisse omnia doceri.

Multi hæc intelligunt de Spiritu sancto, qui est tertia in SS. Trinitate persona, voluntque hîc Spiritus sancti proprietates & attributa recenseri. Hic enim est in Sapientia increata & genita, putà in Verbo & Filio, vt in sui origine: procedit enim & spiratur à Filio, ac sapientiam suis amicis affluenter largitur, 1. Corinth. 12. 11. Ioan. 14. 26. & c. 16. 13. Nam veteres per sapientiam hîc accipiunt Filium, vt dixi: & rectè. Ita S. Ambros. lib. 3. de Spiritu S. cap. 19. & 23. S. Gregor. hom. 5. in Ezech. S. August. epist. 102. S. Bernard. serm. 3. de Pentecoste, qui hinc probant Spiritus sancti diuinitatem, dotesque diuinas, S. Bonauent. Cantacuz. Lyran. Hugo, Holcot, Dionys. & alij multi. Imò Cantacuzenus asserit auctorem clariùs multò, quàm ceteros omnes Prophetas, qui ipsum vel præcesserunt, vel consecuti sunt, de Spiritu sancto verba fecisse: Lyranus & Holcot addunt exponi modum, quo directus sit auctor in supernaturali contemplatione, nempe per Spiritum sanctum à sapientia communicatum.

Spiritus sanctus enim indit suis spiritum, id est impulsum, ad amandum verum & summum bonum, quod est ipse Deus, idque per multiplicia officia & varias virtutes, quæ sequentibus epithetis designantur. Denique Nazianz. orat. 44. similia, imò eadem epitheta dat Spiritui sancto: *Erat igitur*, inquit, *semper perceptibilis, non particeps; perficiens, non ab alio perfectus; explens, non expletus; sanctificans, non sanctificatus; deificans, non deificatus, ipse semper & secum & cum iis, quibus adiunctus est, idem & æqualis: inuisibilis, temporis expers, nullo loco inclusus, immutabilis qualitate, quantitate, forma & tactu carens, seipsum mouens, ac sempiternum motum habens, arbitrij sui per se potens, omnipotens (tametsi ad primam causam, vt omnia ea, quæ vnigeniti sunt, ita etiam, quæ Spiritus sancti sunt, referantur) vita & viuificus, lux & lucis largitor, bonitas ipsa & fons bonitatis, Spiritus rectus, principalis, dominus, mittens, segregans, templum sibi extruens, viam prænonstrans, arbitratu suo operans, gratiasq; diuidens, spiritus adoptionis, veritatis, sapientiæ, prudentiæ, scientiæ, pietatis, consilij, fortitudinis, timoris.*

Spiritus S. dotes.

Secundò, si sapientiam creatam hîc accipias (vti posse accipi paulò antè dixi) pariter hæc epitheta competunt spiritui eius creato: in sapientia enim creata est spiritus intelligentiæ, id est intelligentia creata, hoc est, aspirata vel inspirata à Deo: hoc enim significat τὸ *spiritus*, cùm dicitur spiritus intelligentiæ, spiritus sapientiæ, spiritus consilij, spiritus pietatis, spiritus timoris Domini: nimirum hæc dona & virtutes à Deo aspiratas esse Christo & Sanctis, quæ eos instar spiritus & venti impellunt ad timorem, consilium, intelligentiam, & per hæc ad ipsum Deum (ad Deum enim impellit sapientia, omnisque sapientiæ vis & spiritus) vt patet Isaiæ 11. & Exodi 28 3. & c. 31. v. 3. Vide ibi dicta.

Tertiò planè, propriè & genuinè: sicut sapientia hîc increata essentialis intelligitur propria Deo, & cõmunis tribus personis SS. Trinitatis; sic & spiritus: ipsa enim est spiritus, id est spiritalis dos & attributum Dei, hominemque vt spiritus impellit ad sui, id est ad Dei, cognitionem & amorem. Ita S. August. lib. 4. de Genesi ad litt. c. 12. & lib. de Natura boni c. 28. & lib. 1. de Incarn. Verbi c. 13.

EST ENIM IN ILLA SPIRITVS INTELLIGENTIÆ] Græcè πνεῦμα νοερὸν, id est *spiritus intelligens*. Vnde à S. Dionys. Areop. & à S. Gregor. Nazianz. angeli vocantur νοεραὶ Φύσεις, id est intellectuales naturæ, quæ videlicet sunt intelligentiæ abstractæ, hoc est, à materia seiunctæ, & incorporeæ, puræque mentes & spiritus intelligentes. Et sic nonnulli censent sapientiam, quæ est attributum Dei, æquè ac Spiritum sanctum, hîc vocari *spiritum intelligentiæ*, eò quòd sit immaterialis, incorporeus, spiritalis & intelligens.

Meliùs S. Greg. Nazianz. orat. 5. de Theolog. *Spiritum intellectilem*, vt ipse vocat, interpretatur spiritum sapientissimum. Vnde Vatabl. vertit, *est enim in illa spiritus sagax*; S. Ambros. in Symbol. c. 7. *spiritus Domini intelligens*; S. Gregor. hom. 5. in Ezech. *spiritus intellectus*.

Tertiò & plenissimè, sapientia Dei vocatur *spiritus intelligentiæ*, vel *intelligens*, tum quia intelligit cuncta, ac magna vi intelligendi & penetrandi omnia vsque ad fundum, prædita est; tum quia angelis & hominibus tribuit vim intelligendi, juxta illud Iob 32. 8. *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam*. Ita S. August. locis iam citatis. Nam vt ait Plinius libr. 2. c. 7. *Deus totus est oculus, totus visus, totus auditus*. Igitur per *spiritum intelligentiæ*, quem sapientia Dei increata intelligentissima, imò ipsa intelligentia in abstracto nobis aspirat, accipias impulsum & amorem intelligendi & cognoscendi ea quæ salutis sunt, quæ scilicet Deo placita sunt, & spirituali profectui necessaria vel vtilia. Nam diligere, & sollicitum esse vt intelligas, quæ Dei & virtutis sunt, initium est salutis, quo qui caret, incapax est gratiæ & gloriæ. Hoc est quod Salomonem secutus Siracides ait Eccli. 4. 12. *Sapientia filiis suis vitam inspirat*, siue insufflat. Simile est illud Virgilij 6. Æneid.

Magnam cui mentem animumq;
Delius inspirat vates.

Symbol. S. Bonauent. *Spiritus intelligentiæ*, inquit, *est in sapientia*, id est in Christo, secundùm humanitatem in eo habitando, secundùm diuinitatem ab illo emanando.

Tropol. hæc omnia sapientiæ attributa charitati & perfectioni virtutum (quæ summa est sapientia) accommodat noster Aluarez de Paz lib. 4. de Dignit. perfect. p. 1. cap. 1. & 4.

SANCTVS] Hinc multi, vti dixi, hæc accipiunt de Spiritu sancto, qui in se per essentiam & originem, siue vim processionis (procedit enim vt amor Patris & Filij, qui est purissimus & sanctissimus) sanctus est, & sanctificat angelos æquè ac homines. Verùm cùm cetera omnia propriè accipiantur de ipsa sapientia, quæ propria est Deo, & cõmunis tribus personis SS. Trinitatis, hoc quoque *sancti* epitheton Deo diuinæque sapientiæ attribuendum est. q. d. Sapientia diuina, ipseque Deus, est spiritus summè intelligens

UNIVERSIDAD DE MURCIA

telligens & perspicax, sed ita, vt simul sit sanctus. Vana enim est sapientia & intelligentia, quæ sanctitate destituitur : finis enim intelligentiæ est sanctitas, vt bonum virtutis, quod intelligis, sanctè ames, & pia voluntate complectaris, operéque exequaris.

Sanctitas quis?

Porrò *sanctitas*, inquit S. Dionysius de Diuin. nomin. c. 12. *est ab omni scelere libera, & omninò perfecta, & omni ex parte immaculata puritas.* Sanctitas ergo est amor Dei: Deus enim est summa puritas ; ipse enim est lex æterna rerum agendarum, quæ est obiectum & regula sanctitatis, idque non per qualitatem aliquam aduenientem, sed per ipsam suam essentiam & substantiam. Vnde Seraphini ei iugiter acclamant : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth : plena est omnis terra gloria eius*, Isaiæ 6. & Psaltes psal. 144. *Iustus Dominus*, inquit, *in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.* Hinc sequitur, vt, si creatura fieri velit sancta, debeat per amorem iungi Deo; ac quo magis illi iungitur, eo magis sanctificari: sic enim magis recedit & separatur à rebus & affectibus terrenis, quæ eam inquinant, iuxta illud Leuit. 11. 44. *Sancti estote, quia ego sanctus sum.* Qui ergo sanctitatem optat, à creaturis se sequestrer, & in fundum animæ, vbi Deus quasi in templo suo habitat, se recipiat, vt ibi procul à rerum externarum strepitu, in silentio cum Deo suo versetur, ipsum amet, colat & adoret.

Simili modo sapientia & doctrina creata, si vera sit & diuinæ imitatrix, omnem suam speculationem & intelligentiam ad sanctitatem suam, æquè ac alienam, velut ad scopum & finem referat oportet ; quare ipsa doctos facit sanctos. Quocirca Deus hunc suum sapientiæ spiritum intelligentem & sanctum, communicauit S. Patribus & Ecclesiæ Doctoribus, vti S. Athanasio, S. Basilio, S. Nazianzeno, S. Chrysostomo, S. Hieronymo, S. Ambrosio, S. Gregorio, S. Bernardo, ac deinde S. Thomę Aquinati, qui tam sanctus fuit, quàm doctus & intelligens, indeque dictus est Doctor Angelicus; & S. Bonauenturæ, qui charitatis ardorem sapientiæ coniunxit, ac lectorem tam amore Dei accendit, quàm cognitione rerum diuinarum illuminat, indeque dictus est Doctor Seraphicus. Hi duo sui æui fuere quasi oculi, imò soles. Verè Picus Mirandul. in Apol. post initium : Est, inquit, in Ioanne Scoto ingenium vegetum atque discussum; in S. Thoma solidum & æquale, ideoque moderatum, compositum, ad omnemque honestatem, virtutem & sanctitatem comparatum.

A creaturarum, etiam possibilium perfectiones, quæ numero sunt infinitæ, ideoque ad multas imò innumeras species, actus & opera se extendit, & quasi partitur ipsum genus sapientiæ. Omnes enim species & effectus sapientiæ, in vno genere & ratione communi sapientiæ conueniũt, atque in vniuersali dictamine ac legibus communibus sapientiæ coeunt, iuxta illud 1. Corint. 12. v. 4. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus. Et diuisiones ministrationũ sunt, idem autem Dominus. Et diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Vide ibi dicta. Si daretur vna gemma purissima atque pulcherrima, quæ simul esset adamas, & carbunculus, & smaragdus, & sapphirus, & topazius, & cetera quæ in opibus computantur, quàm pretiosa esset & admiranda? O igitur substantia simplicissima, quæ omnia es, quàm nobis diligenda, & super omnia æstimanda existis! Tu es sapientia, tu bonitas, tu iustitia, tu omnis alia vera perfectio.

Idem imitatur sapientia creata, infusa & participata. Nam, vt ait noster à Castro, sicut diuina sapientia vna cùm sit, tam diuersas virtutes & opera ad vnam Dei gloriam omnia in mundo operatur ac refert : ita hic spiritus ex illa profectus, omnia hominis munia & omnia officia vnius generis efficit, dum vnum omnibus finem præstituit, ad hoc ea omnia dirigens, vt voluntati diuinæ subseruiant, eamque tamquam regulam sequãtur ; & vno amoris vinculo omnia colligantur, & tamquam pretioso auro exornantur; atque ex hac parte habet spiritus sapientiæ, vt sit pacificus: nam ita S. Iacobus cap. 3. v. 17. vocauit sapientiam, quæ de sursum est, pacificam ; & S. Paulus ad Ephes. 4. 3. scribit : *Solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis : vnum corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ: vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma: vnus Deus & pater omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.* Sic quoque S. Bonauent. Glossa, Lyran. & Hugo.

Tropol. Richard. de S. Victor. in Cant. ca. 33. Spiritus Dei, inquit, vnicus est & multiplex, quia cùm vnus sit, diuersis tamen modis mentes visitat & afficit. Nunc animam timoribus & desideriis præparat, nunc iam paratam suis donis promouere non cessat. Non semper vno affectu, sed diuersis animam tangit, prout secundùm statum & dispositionem suam necesse est. Vnde nunc ad salutarem compunctionem, nunc ad amorem, nunc ad gratiarum actionem, nunc ad desideria & exercitationem alicuius virtutis accendit; modò cor tangit, modò semetipsum abscondit, & iterum vt opus perficiat adinuenit. Si non aperiamus, ad ianuam expectat; & aliquando quidem efficaciùs pulsat, aliquando verò ob culpam nostram iusto iudicio cessat.

Vnicvs] μονογενὴς, id est *vnigenitus*, vt vertit S. Hieron. in ca. 16. Ezech. quod propriè Verbo siue Filio, qui est Sapientia à Deo Patre genita, competit: vel *vnigenus*, siue vnius generis, qualis est sapiẽtia diuina communis toti SS. Trinitati. q. d. Sapiẽtia increata Dei est vnius generis, tum quia in se vnica est & simplicissima, vtpote eadem cum diuinitate. ita Lyran. tum quia in suis actibus & operationibus vnum eumdemque tenorem, normam & regulam communem seruat, nimirum legem æternam; atque vnum eumdemque finem spectat, scilicet Dei honorem & gloriam. Eadem tamen est multiplex ob immensitatem perfectionis, quæ in se licèt vna & simplex, virtute tamen continet omnes omnium

Mvltiplex] Græcè πολυμερὴς, id est multimembris, multarum partium, multis constans partibus, vt mundum vocat Aristot. Gregor. Nazianz. orat. 5. de Theologia hunc locum referens de Spiritu sancto, *multiplex* explicat, *agendi facultate varius* ac multiplex, vel quòd, vnus cùm sit, per singulas mundi partes se quasi per ramos diffundat & multiplicet, ac varios sapientię modos in eis efficiendis ac conseruandis operetur ; vel potiùs propter varias gratias diuersaque dona,

&

& multiplicia officia, quæ vnus cùm sit, exercet, siue in Ecclesia vniuersa, siue in hominibus singulis.

Hac de causa Spiritus sanctus descendens in Apostolos in Pentecoste, apparuit supra eos in specie linguarum dispertitarum, siue flammæ dissectæ, vt multiplicitatem donorum, quam eis indebat, repræsentaret. *Multiplex*, ait S. Ambros. in Symbol. cap. 7. *appellatur, eò quòd multa in se habeat, & per ea omnia vnus est, nec in aliquid eorum, quæ operatur ipse mutatur, sicut imago ex annulo, quæ in ceram transit, & annulum non relinquit.* Audi & S. August. epist. 102. ad Euodium: *Legitur quidem & Spiritus sapientiæ multiplex, sed rectè dicitur etiam simplex. Multiplex enim, quoniam multa sunt, quæ habet: simplex autem, quia non aliud quàm quod habet, est.* B *Sicut dictus est Filius habere vitam in semetipso, & eadem vita ipse est: homo autem Verbo accessit, non Verbum in hominem conuertibiliter accessit: atque ita & Filius Dei simul cum homine susceptо dicitur: vnde idem Filius Dei incommutabilis est atque coæternus Patri, sed in Verbo solo: & sepultus est Filius Dei, sed in carne sola.* q. d. Christus, quà Deus, vnicus est & immutabilis; quà homo, multiplex, mutabilis & passibilis.

Audi & S. Bernardū serm. 3. de Pentecoste hęc adaptantē Spiritui sancto: *Verè multiplex Spiritus, qui tam multipliciter filiis hominum inspiratur, vt non sit qui se absondat à calore eius. Siquidem conceditur eis ad vsum, ad miraculum, ad salutem, ad auxilium, ad solatium, ad feruorem. Ad vsum quidem vitæ, bonis & malis, dignis pariter & indignis communia bona abundantissimè tribuens; ita vt videatur hîc discretionis limitem non tenere. Ingratus, qui in his quoque beneficium Spiritus non agnoscit. Ad miraculum, in signis & prodigiis, in variis virtutibus, quas per quorumlibet manus operetur: ipse est antiqua miracula suscitans, vt ex præsentibus fidem astruat præteritorum. Sed quia nonnullis hanc quoque gratiam sine propria vtilitate largitur, tertia infunditur ad salutem, cùm in toto corde nostro reuertimur ad Dominum Deum nostrum. Porrò ad auxilium datur, cùm in omni colluctatione adiuuat infirmitatem nostram. Nam cùm testimonium perhibet spiritui nostro, quòd filij Dei sumus, ea inspiratio est ad consolationem. Datur etiam ad feruorem, cùm in cordibus perfectorum vehementius spirans validum ignem caritatis accendit, vt non solùm in spe filiorum Dei, sed etiam in tribulationibus glorientur, contumeliam gloriam reputantes, opprobrium gaudium, despectionem exaltationem.*

Denique B. Petrus Damiani libr. de *Dominus vobiscum*, ca. 6. *Vnus est Spiritus*, inquit, *in maiestatis essentia, multiplex per diuersa charismatum dona, quæ* D *dat Ecclesiæ sanctæ, quam replet, vt & in vniuersitate sit vna, & in suis partibus sit tota.* Vnde colligit, licèt Ecclesia personarum sit multiplicitate (adde quoque, rituum nonnullorum) diuersa; in vnum tamen esse sancti Spiritus igne conflatam, atque ideo etsi per corporalem situm partibus videatur diuidi, vnitatis tamen intimæ sacramentum nullatenus à sua valere integritate corrumpi.

SVBTILIS] Græcè λεπτὸν, id est tenuis, gracilis, macilentus, rarus & extenuatus, quia omnia peruadit & penetrat (vnde S. Ambros. lib. 3. de Spiritu S. c. 7. legit *penetrabilis*) etiā profunda Dei, 1. Corinth. 2. 10. Hoc est, quod ait Apost. Heb. 4. 12. *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsquè ad diuisionem* A *animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis.*

Appositè post *sanctus* subiungit, *subtilis*: quia sicut aër purus, æquè ac cibus leuis & subtilis generat ingenium subtile, vt docent medici: sic pariter sanctitas, id est secretio à rebus terrenis, facit hominem subtilem, spiritalem & diuinum. Nam vt vulgò dicitur: *Pinguis venter non gignit sensum tenuem.* Tritum est illud Horatij libr. 2. Serm. satyra 2. *Subtilitatis origo.*

Corpus onustum
Hesternis vitiis, animum quoque prægrauat ipsum;
Atque affigit humo diuinæ particulam aurę.

Sic Gellius lib. 4. cap. 19. ex Medicis docet pueros cibo somnoque largiore vtentes, fieri crassos & obtusos.

Hunc subtilitatis spiritum in speculatiuis, sapientia præ aliis communicauit Ioanni Scoto Ordinis S. Francisci, qui illum vt suum in Theologia & Philosophia magistrum colit & sequitur. Vnde vulgò vocatur *Doctor subtilis*; à Scaligero exercit. 324. vocatur *lima veritatis*; ab aliis, *cos ingeniorum, philosophorum phœnix, & inter philosophos quidam Deus*; ab aliis, *subtilitatis miraculum, arcanorum Apollo, Seraphicæ Religionis columen, Sorbonæ gloria.* Dubitat Cardanus lib. 16. de Subtilit. Quis subtilior, an Aristoteles, an Euclides, an Scotus? Porrò hæc subtilitas partim ei naturalis fuit à subtilitate ingenij, quâ excelluit; partim supernaturalis, opusque gratiæ & Spiritus sancti, cuius ipse, vtpote Religiosus, fuit instrumentum & organum. Vnde Ioannes Maior in 4. distinct. C 38. q. 10. eum vocat humillimum, Apostolicum, pauperrimum, imò Summo Pontificatu dignum. Et D. Bernard. de Soria in report. impressa Parisiis anno 1517. ita de eo canit: *Scoti elogia.*

Scotus adest fidei lampas, Christiq; Sibylla,
Interpresq; Dei, castrum insuperabile veri;
Scriba Iouis, mundiq; oculus, conuiua Tonantis,
Ingenij claro penetrauit acumine cuncta.

Porrò subtilitas hæc rebus intenta verborum elegantiam respuit. Vnde Picus Mirandul. epist. ad Hermolaum, Scotum cum Lucretio comparans: *Est*, inquit, *huic* (Scoto) *os insipidum, illi* (Lucretio) *mens desipiens: hic infantissimus dicendo, sentit ea quæ laudari dicendo satis non possunt: ille fando eloquentissimus loquitur nefanda.* Cùm argueretur à quodam de studio contradicendi, quòd vbique sese opponeret D. Thomæ Doctori sancto, subtiliter respondit: si Doctor est, disputet mecum; si sanctus est, oret pro me. Ego enim studio veritatis, non contradictionis, cum illo disputo. Sicut enim ex collisione lapidum exilit ignis, sic ex confricatione ingeniorum per disputationes subtiles, elicitur & emicat veritas. Cos ergo subtilis ingenij, est contradicentis argumentatio.

Sanctior est subtilitas in practicis, quæ mille modos & praxes virtutum, quibus indies magis placeat Deo, magnosque meritorum cumulos coaceruet, subtiliter excogitat & adinuenit: qualem videre est in Vitis Sanctorum, vt qui eas legit, facilè eamdem addiscat & vsurpet. Hæc maximè sita est in subtili intentione cuiusque operis, vt scilicet quodque opus optimo fine, putà propter amorem & honorem Dei, fiat: cui si addas alias aliarum virtutum intentiones & fines, v. g. si comedas, studeas, labores, ambules, ores, *Subtilitas sanctæ actionis est intentio.*

vt

vt honores & ames Deum, insuper vt abstinentiam, patientiam & pœnitentiam exerceas, vt proximo prodesse valeas, similesque ob fines, subtiliter & facillimè virtutes, earumque merita mirè adaugebis. Summa subtilitas sanctitatis est, multa magnaque agere & pati pro amore Dei.

Hîc multi interserũt aliud epitheton Spiritus sapientiæ, scil. *modestus*. Ita S. Bonauent. Hugo, Glossa & Holcot. Verùm hoc non habent Græca, nec Romana, nec cetera Latina correctiora.

DISERTVS] Græcè τεχνὸν, id est Primò, clarus, planus, perspicuus & disertus; Vatabl. *illustris*. Ratio à priori est, quòd qui bene res intelligit & comprehendit, facilè & copiosè eas eloqui potest, itaque est disertus: sapientia enim parit eloquentiam. Vnde sapientia *linguas infantium facit* τεχνὰς, id est *disertas*, vt dicitur cap. 10. v. 21. iuxta illud psal. 44. *Diffusa est gratia in labiis tuis*. Et illud psal. 8. *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem*, vti fecit in ore S. Agnetis, S. Priscæ, S. Viti, S. Celsi, aliorumque puerorum & puellarum, qui tyrannis pro castitate & fide restiterunt vsque ad mortem & martyrium; itaque sapienter & disertè eis responderunt, vt fecerint eos obmutescere. Hoc est, quod suis promisit Christus dicens: *Cùm autẽ tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*, Matth. 10. 19. Sic Nazianz. orat. 2. huc alludens Spiritum sanctum vocat τεχνὸν, id est perspicuum & disertum, imò τεχνωτικὸν πάντων, id est illustrãtem omnia: quia quidquid in nobis est luminis, id habemus ex illustratione Spiritus sancti; & quia omnia nobis explicat & illustrat, vt eadem alios clarè docere & efficaciter persuadere valeamus, iuxta illud quod Isaias c. 35. 6. prædixit, quòd *aperta erit lingua mutorum*, vt Apostolorum, qui Actuum 2. 4. Spiritu sancto edocti *cœperunt loqui variis linguis magnalia Dei, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis*. Et Actuum 6. 10. Iudæi disputantes cum Stephano non poterant resistere sapientiæ, & Spiritui qui loquebatur.

Secundò, τεχνὸν verti potest, *integer*, *solidus*, *adultus*, *verus*. ita Complut. & Cantacuzenus, qui idipsum sic exponit, q. d. Spiritus sanctus est indissolubiliter magnus, integer, perfectus, atque omnis magnitudinis, amplitudinis, integritatis & perfectionis effector, omnem rerum earumdem coagmentationem continendi vim habens, & magnarum rerum efficacissimarum causa. Igitur Spiritus sanctus est integer, solidus, adultus, id est viuidus, vegetus, vigorosus & efficax in operando.

MOBILIS] Græcè εὐκίνητον (quæ vox in Græco præponitur τῷ τεχνὸν, id est *disertus*) id est *bene mobilis*, vti vertit S. Ambros. lib. 3. de Spiritu sancto ca. 19. (licèt nonnulli codices S. Ambros. habeant, *bonus mobilis*, sed perperam) Vatabl. vertit, *vegetus*.

Spiritus est mobilis. Primò. Iam Primò, noster Lorinus opinatur, sapientiam & Spiritum sanctum dici mobilem, eò quòd facilè à nobis moueri, id est precibus flecti & persuaderi, potest.

Secundò. Secundò, alij τὸ *mobilis* referunt ad τὸ *disertus*, quod præcessit. q. d. Sapientia & Spiritus sanctus faciunt sui compotes disertos, vt linguam habeãt mobilem & volubilem ad disertè loquendum & disserendum; at non ita, vt properando verba præcipitent, sicut faciunt nonnulli concionatores populares, vt sui admirationem concitent: in quos acriter inuehitur Seneca epist. 40. *Hæc popularis oratio*, inquit, *nihil habet veri, mouere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere, tractandam se non præbet, aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid? quòd hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet. Remedia non prosunt nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis & vani: plus sonat, quàm valet. Lenienda sunt, quæ me exterrent; compescenda, quæ me iritant; discutienda, quæ fallunt; inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? Quid? quòd ne voluptatem quidem vllam habet talis verborum sinè delectu ruentium strepitus.*

Tertiò & genuinè q. d. Sapientia & Spiritus sanctus est mobilis, id est agilis, motiuus & efficax, tum in se, quia scilicet in omnes partes facilè se mouet, atque ad omnia negotia facilè occurrit ac præstò adest, vt ritè gerantur. Sapientia enim citò suggerit sana consilia, præsertim vbi periculum, vel opus difficile ingruit, iuxta illud Boëtij de Deo lib. 3. de Consol. metro 9. *Tertiò.*

Stabiliq; manens dat cuncta moueri.

Tum quia sui cõpotes facit agiles, alacres & expeditos ad omne bonũ, iuxta illud Ezech. 1. 20. *Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rota pariter eleuabantur, sequentes eum: spiritus enim vitæ erat in rotis*. Et illud Pauli Rom. 8. 14. *Quicumque spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei*. Hinc Spiritus sanctus descendit in Apostolos specie spiritus, id est venti vehementis, vt significaret se eos impellere ad opera heroica, & ad vehementiam efficaciamque concionandi, cui nemo resistere posset. *Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia*, ait S. Ambros. in illud cap. 1. S. Lucæ: *Abiit* (Maria) *in montana cum festinatione*.

Denique S. Gregor. hom. 5. in Ezech. stabilem cum mobili conciliat. *Omnipotentis ergo Spiritus*, inquit, *vt vbique præsentia signaretur, simul & mobilis & stabilis dicitur, quia vbique etiam nescientibus occurrit. Tenens ergo omnia stabilis; præsentem se omnibus exhibens, mobilis appellatur.*

Rursum stabilis est in promissis, vt sit impossibile mentiri eum; mobilis in iis præstandis: stabilis, nos contra mala stabiliendo; mobilis, bona communicando: stabilis, in contemplatione; mobilis, in actione: mobilis, in via; stabilis, in patria.

INCOINQVINATVS] ἀμόλυντον, id est incontaminatus, immaculatus, impollutus, vti legit S. Ambrosius, carens omni labe & macula, omnibus sordibus & tenebris. Deus enim est mera ac pura lux, & tenebræ in eo nõ sunt vllæ, 1. Ioan. 1. 5. Nam, vt ait S. Ambros. lib. de Spiritu sancto cap. 19. & in Symbol. c. 7. *Sicut lumen tenebras non recipit, sic & Spiritus sanctus per naturam habet, vt omnium sordium incapax sit: sed & omnium sordium*, vt ait Cantacuz. *expiandarum vim habet, nihilq; vel esse, vel permanere inquinatum patitur, ac sine vlla inuidentia cunctis rebus illucescit, cunctasq; maculas delet.*

Hinc symbolum sapiẽtiæ & sapientis est apis, quæ purissima est, puros amat, impuros fugit, adeoque feminas veneri operam dantes inuadit & aculeis configit, vti dixi Prouerb. 6. 6. Præclarè

rè S. Gregor. Nazianz. in Carmin. *Pro viribus tuis, inquit, teipsum lustrato, vita splendida renouato. Sic enim Deum mentis intelligentiâ comprehensum percipies. Nec frustra vulgò dicitur, Deum ad templum suum accurrere. Quippe purus cùm sit, non nisi purus homo potest ipsius habitaculum esse.* Hinc illud Cant. 4. 11. *Fauus distillans labia tua*, quia, vt explicat Richard. Victor. *Labia deuotæ animæ spiritalis dulcedinis liquore fluunt, & aliis ad ædificationem hunc fundunt. Hunc fauum congerunt de diuersis Script. floribus: hos perquirit, his insidet, de his suauitatem spiritualis dulcedinis extrahit, scientiam inflantem segregat & contemnit, ædificationem potiùs perquirit, suaueolentes sententias, non pomposam eloquentiam eligit.* Et Petrus Cellensis li. 1. epist. 12. *Discurre*, ait, *per amœnissimos Script. campos, lege quasi apis, & reconde in alueolo memoriæ suauissimi odoris flores, castitatis lilium, oliuam charitatis, patientiæ rosam, vuas spiritualium charismatum.* Vide quæ de ape dixi Prouerb. 6. 6.

CERTVS] Græcè, σαφὲς, id est *manifestus*, ait S. Ambros. perspicuus, indubitatus; Vatabl. *euidens*; Noster, *certus*, vt nec ipse erret, nec in errorē inducat sese habentem. Differt ergo à τεχνὸν, quòd σαφὲς sit certus de veritate, vt in sentiendo non erret; τεχνὸν verò sit conspicuus & disertus in eloquendo, vt alios edoceat. Hinc Philoponus lib. 1. Poster. sub finem, à σαφὲς cēsēt dici σοφίαν, id est sapientiam, quasi σαφίαν, quia res diuinæ circa quas versatur, per se ac natura sua sunt certissimę & manifestę. Hinc S. Ludouicus rex Franciæ moriturus inter alia documenta, quæ Philippo filio reliquit, hoc interserit: *Si quid possideas rei alienæ, etiamsi id acceperis à maioribus tuis, incunctanter restituas iusto possessori, vbi certò id tibi constiterit. Sin autem dubia res est, cura vt viri sapientes accuratè & sine morâ inquirant.* Ita Gaguinus lib. 7. de Gestis Francorum.

Et S. Thomas Aquinas in epist. qua cuidam petenti præscribit modum acquirendi scientiam & sapientiam: *Tardiloquum*, inquit, *te esse iubeo: conscientiæ puritatem amplectere: orationi vacare ne desinas: omnibus amabilem te exhibe: nihil penitus quære de factis aliorum, &c. ea quæ agis & audis, fac vt intelligas, de dubiis te certifices.* Intellige quoad fieri potest. Nam multa in hac vita sunt obscura & probabilia dumtaxat, in quibus certitudo & euidentia haberi nequit. Quare sæpè in agibilibus probabilem dumtaxat opinionem sequi debemus: sed hæc in praxi certa est. Cùm enim nequimus habere euidentiam, certum est in praxi licere sequi sententiam probabilem dumtaxat. Addit Ceruantius: Sepia, inquit, dicebatur Arist. philosophorum princeps & coryphæus, qui velut affuso atramento celabat aliquando veritatem, de quo Sap. 1. 11. est illud, *sermo obscurus*. at Spiritus hic sanctus, & qui eo edocti sunt, vti doctrinam certam absque errorum aut dubitationum nebulis; veram, absque falsitatis tenebris; sinceram, absque hypocrisis dolis; claram, absque caligine ignorationis, hauriūt; ita ex participatione huius spiritus docentis, certi, veri, sinceri & perclari sunt. Hinc à Christo Spiritus sanctus vocatur Spiritus veritatis, Ioan. 14. 17.

Aliqui *certus* exponunt firmus, fidelis, constans in promissis, propositis, dictis & factis.

SVAVIS] Græcè, ἀπήμαντον, id est *illæsus*; S. Ambrosius, *inuiolabilis*; alij, *incolumis & incolumes reddens*; alij, *prosper*; Vatabl. *innocuus*, qui nocere nequit, & cui noceri non potest. Sic & Cantacuzenus: quod Noster profundè vertit, *suauis*. q. d. Adeò bonus & benignus est spiritus sapientiæ, ipseque Spiritus sanctus, vt non tantùm nemini noceat, sed & omnibus prodesse studeat. Adeò enim suauis est, vt omnes incolumes seruare, fouere, solari, erigere & promouere satagat. Vnde vocatur *Paracletus*, id est consolator, talesque efficit Sanctos, præsertim qui animarum lucro student. Sic ab Ethnicis suis Iupiter dicebatur Apemius (quæ vox alludit ad ἀπήμαντον) qui tristes noxas pellit à foribus, seu qui damna & calamitates auertit: de quo Pausan. in Attic. dicens: *In Hymeto Pluuij Iouis ara, in Parthenete Iupiter exare; est etiam ara ibidem alia, ad quam Ioui, quem modò Pluuium, modò Apemion, id est innoxium, appellant, rem diuinam faciunt*, &c. Atque huius suauitatis specie, colore & imitatione induti visuntur hoc Spiritu præditi. Est enim, ait hoc loco Holcot, *facies domini, famulus; magistri speculum, discipulus, regni moderator, rex*: ita & suaues de familia sunt Spiritus sancti, qui & ipse suauissimus est, ac suorum ingenia, mores, sermones suauitate condit eximia, vt non nisi mel & nectar vultu & ore spirare ac fundere videantur, iuxta illud Pauli: *Exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, &c. in longanimitate, in suauitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta*, 2. Corinth. 6. 6. Et: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi*, Galat. 6. 1. Hinc Spiritus sanctus dicitur osculum & suauium Dei, & vt S. Bernard. ait serm. 1. de Spiritu sancto. *Dulcissimum quod est in Deo*, iuxta illud Cant. 1. *Osculetur me osculo oris sui.* Hinc & sapientia de se dicit: *Spiritus meus super mel dulcis*, Eccli. 24. 27. Et Sap. c. 12. 1. *O quàm bonus & suauis est Domine spiritus tuus in omnibus!* Nimirum

Omne tulit punctum qui miscuit vtile dulci.

Hinc Deus apparuit Eliæ in spiritu leni: *Non*, inquit, *in spiritu Dominus, non in commotione Dominus, non in igne Dominus*, sed in sibilo auræ tenuis. 3. Reg. 19. 11.

Spiritus sanctus. *Sanctus osculum Dei.*

AMANS BONVM] Græcè, φιλάγαθον; Vatabl. *boni studiosus*, vt scilicet hominem in virtute omnique bono promoueat. *Charitas* enim (quæ est comes sapientiæ & Spiritus sancti) *non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati: omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet*, 1. Corinth. 13.

Porrò φίλος in φιλάγαθον, inquit Ceruantius, Primò, est studiosus boni; Secundò, amicitiæ fœdere sociatus cum bono; Tertiò, placitus, gratus, familiaris, charus; Quartò, osculans & suauians; Quintò, philtro amoris ad se rapiens.

ACVTVS] ὀξὺ. quod nonnulli accipiunt pro ὠκὺ, id est velox: quod secutus Canacuzenus explicat q. d. Sapientia & Spiritus sanctus vbique præstò est, velociter inuocantibus se sistit, imò eorum orationem præuenit & præuertit, vti dixit cap. 6. 14. Perperam Glossa, Hugo & Bonau. pro *acutus* legunt, *actum*, nectuntque præcedenti epitheto, hoc modo: *Amans bonum actum*, vel *actus*, vti alij legunt, in genitiuo.

Dicitur Spiritus sapientiæ *acutus*, non hebes vel obtusus. Primò, quòd instar acus habeat acumen Primò,

Spiritus sapientiæ acutus.

men intelligendi & penetrandi omnia, etiam occulta, arcana & obscura, sitque perspicacissimus.

Secundò. Secundò, quòd intellectus apicem exacuat, faciatque de qualibet re acutè disserere, atque in dicendo & disserendo æquè ac in agendo sit argutus, solers, callidus & vafer. Addit Cantacuzenus, quòd in rebus minimis, quæ ob exiguitatem diuidi nequeunt, totus perfectè ac penitus adsit.

Tertiò. Tertiò, quòd instar gladij acuti resecet malum à bono, vitium à virtute, fucum à veritate, imperfectum à perfecto, amorem proprium ab amore diuino, vt mentis intentionem acuat & rectificet.

Quartò. Quartò, quòd voluntatis aciem exacuat ad bonum, quod melius est & perfectum, totis viribus ambiendum.

Quintò. Quintò, quòd sui sapore gustuque acuto intimos animæ sensus penetret, pungat & feriat: sicut acetum acore suo saporem ciborum exacuit, ac palatum pungit feritque; itaque orexin & appetitum excitat, & quasi stomachum acuit, iuxta illud Plinij epist. 123. *Vt enim si cœnam tibi facerem, dulcibus cibis acres acutosq; miscerem, vt obtusus ille & oblitus stomachus his excitaretur.* Tale acetum menti ingerit sapientia, cùm illam de erroribus & defectibus suis, vel interiùs per inspirationem, vel exteriùs per acrem mordacemque Superioris reprehensionem castigat. Talis fuit S. Ioannes Baptista, & Christus Dominus: vnde de eo cecinit Isaias c. 49. 2. *Posuit os meum quasi gladium acutum: in vmbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me.*

Sextò. Sextò, *acutus*, id est acer, biliosus, acerbus, iracundus, indignans. Sic enim ira vocatur acuta. Iram autem Sancti induunt, cùm zelantur pro Dei honore, vt eius offensas auertant. Ira enim est cos virtutis & zeli. Sic Actor. 17. 16. dicitur: *Paulus autem cùm Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus eius in ipso, videns idololatriæ deditam ciuitatem*; græcè, παροξύνετο, id est *acuebatur, inflammabatur, iritabatur spiritus eius in ipso, videns idololatriam ciuitatem existentem.*

QVEM NIHIL VETAT] Græcè, ἀκώλυτον, cuius prima & optima versio Vulgati interpretis est, *quem nihil vetat*; Secunda Complut. Dionys. Holcot & aliorum, *qui nihil* vel *neminem vetat*; Tertia S. Ambros. lib. de Incarn. *prouidens, possibilis*; Quarta Vatabl. *prohiberi nescius*; Quinti Iansen. Pagnini, Montan. *expeditus*; Sexta Cantacuz. *cuius potentiæ resisti non potest*; Septima, ad verbum ex Græco, *quem nihil reprimit, prohibet, auertit, arcet*, quo minùs pergat in eo, quod semel cœpit.

Igitur, quod in multis Vulgatæ exemplaribus olim legebatur: *Quem nihil vetat benefacere*, rectè ex Græco & correctioribus Vulgatæ exemplaribus correxerunt Romani: *Quem nihil vetat, benefaciens*: *benefaciens* enim est aliud epithetum, de quo mox.

Sensus est q. d. Sapientiæ diuinæ, æquè ac Spiritus sancti, tanta est prouidentia & potentia, vt nullus eam remorari, prohibere, inhibere, sistere vel impedire valeat; sed ipsa potiùs omnes & omnia sibi obsistentia impediat, sistat, dispellat & disiiciat. Est miosis. Vnde S. Ambrosius legit, *prouidens, possibilis*. Et Cantacuzenus: Eius, inquit, potentiæ resisti non potest, permeat corpora, animas, mentes: non impeditur cuiusquam duritia aut repulsa, *nec est qui se abscondat à calore eius*, A psal. 18. 7. Nulla est tanta malitia, quæ vincat sapientiæ bonitatem, vt dicitur hoc cap. v. vlt. Sic Saulus illi resistere nequiuit, sed ab ea audiuit: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*, ideoque ex Saulo factus est Paulus, Act. 9. Nullum cor, quantumuis durum, gratiæ Dei efficaci resistit: ideo enim datur, vt cordis durities auferatur, ait S. Augustin. Vnde noster à Castro ἀκώλυτον exponit, *expeditus, cui agenti nihil obstat, prohiberi nescius, nullius imperio addictus, qui non possit prohiberi*: ita enim vi sua peruadit omnia, vt impedimenta quæque perrumpat. Gregor. Nazianz. explicuit *minimè impeditus*, hoc est, *liberam habens potestatem.*

BENEFACIENS] Græcè, εὐεργετικὸν, id est *beneficus*; Pagnin. & Montan. *pronus, celer & velox ad beneficia præstanda*; benè, ritè, rectè, faciliter, feliciter, aptè, præclarè faciens, operans, benefaciès; S. Ambrosius, *munificus*, qui liberalis est in suos, eosq; pariter facit liberales. *Dat omnibus affluenter, nec improperat*, Iacob. 1. 5. Sic Christus *pertransiit benefaciendo, & sanando omnes oppressos à diabolo*, Actor. 10. 38. Bonum enim est sui diffusiuum. Hinc Deus, quia summè bonus, summè pariter se suaque etiam impiis & ingratis communicat, vti docet S. Dionys. de Diuin. nomin. in Bono. Proprium ergo Dei & diuinitatis opus est, benefacere. Hinc illud epist. 3. Ioan. v. 11. *Qui benefacit, ex Deo est.* Et illud Pauli, imò Christi: *Beatius est magis dare, quàm accipere*, Actor. 20. 35. Et illud Nazianz. orat. de cura pauperum, *Esto calamitoso Deus*: nullâ enim aliâ dote magis homo accedit ad Deum, quàm beneficentiâ, vt docet ibidem Nazianz. & S. Leo serm. 40. Deus enim est immensus beneficentiæ sol, radios bonitatis suæ in omnes & omnia diffundens. Græcum εὐεργετικὸν propriè idem est, quod *benefactiuus*; ita scilicet vt non tantùm per se benefaciat, sed & aliis omnibus benefaciendi facultatem simul & voluntatem aspiret, adeoque quòd beneficiis eius ritè vtamur, id ex ipsomet, tamquam ex vberrimo fonte, hauriamus: cumque suis bonis & donis eximiè aliquem auget, id eo consilio facit, ait S. Leo serm. 40. vt illa per diuitis manum in alios deriuet; vt cùm aquas in thesaurum siue arcam congregamus, id facimus, vt inde per curipos in multorum domus deriuemus. Reges, Imperatores, Pontifices vnum aut alterum seligunt, cuius manu fiant eleëmosynæ: at Deus tot ei muneri præficit, quot sua bona distribuit. Quocirca veteres, teste Eusebio lib. 1. de Præparat. & Plinio lib. 2. c. 7. benefícos velut viuas Dei imagines, & simulachra diuino numine imbuta, venerabantur, quin & reges vocabantur Euergetæ, id est benefici, vt ait Christus Lucæ 22. 25.

Beneficentia proximè accedimus ad Deum.

HVMANVS, BENIGNVS, STABILIS, CERTVS, SECVRVS, OMNEM HABENS VIRTVTEM, OMNIA PROSPICIENS, ET QVI CAPIAT OMNES SPIRITVS: INTELLIGIBILIS, MVNDVS, SVBTILIS] Vers. 23.

HVMANVS, BENIGNVS] Græcè est vna vox φιλάνθρωπον, id est hominum amator: vnde φιλανθρωπία à Paulo ad Titum 3. 4. vocatur insignis ille Christi amor in homines, quo se eorum causa hominem fecit, id est hominum cognatum & fratrem. *Humanus* ergo idem est, quod amans homines, ita vt totus eorum saluti incumbat. Sapientia

pientia enim diuina hominis causa totum mundum creauit, angelos illi custodes dedit; quin & Verbum in carnem, ac Spiritum sanctum in Apostolos ceteros que fideles misit, ac innumera eis dona contulit, & indies confert. Hinc Philippus Solitarius li. 3. Dioptræ c. 3. & 5. notat Deum nusquam dici φιλάγγελον, sicut dicitur φιλάνθρωπον. Nam *nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ*, ait Apost. Hebr. 2. 16. Quocirca S. Chrysost. Deum magis amasse homines, quàm angelos docet homil. 21. in Genes. imò magis in dies amat, præsertim cùm seipsum in Eucharistia hominibus in epulum proponit: ibi enim *diuini sui erga homines amoris thesauros in homines effundit*, vt ait Trident. sess. 13. imò S. Ioan. c. 13. *Cùm dilexisset suos*, inquit, *qui erant in mundo, in finem* (tum vitæ, tum amoris, id est extremo amore) *dilexit eos.*

STABILIS] Tum quia spiritus sapientiæ, æquè ac Spiritus sanctus, idem semper est sibique constat, & est immutabilis: tum quia fidelis est, & quæ promisit infallibiliter præstat: tum quia animas, quas inhabitat, facit in bonis propositis & operibus stabiles, constantes & perseuerantes, vt in iis confirmentur, sintque sanctitæ & sanctæ.

CERTVS] Græcè ἀσφαλὲς, id est firmus, munitus, tutus ab omni hoste, aduersitate, periculo; ideoque securus, vt sequitur. S. Ambros. vertit, *integer*; S. Bonauent. *constans in bono*. *Certus* ergo hîc aliud significat, quàm paulò antè; ibi enim græcè est σαφὲς, id est manifestus, perspicuus, euidens: hîc verò est ἀσφαλὲς, id est tutus, cautus, carens periculo, integer, benè munitus & custoditus, certus se nihil detrimenti passurum; item minimè titubans fallente pedis vestigio, haud periculosus, qui titubare aut falli nescit, qui frustrari vel frustrare nequit, sed firmus certusque est in omnibus, cui te tuaque omnia indubitanter credere possis; cùm homines etiam sapientes & potentes sæpè titubent, vacillent, lapsent, cespitent. Gentiles Neptuno maris Deo cognomen dedêre Asphalij, id est tuti & securi, ob nauium in portubus tutam à tempestatibus fidamq; stationem, eique iuxta portum templum erexere, teste Pausania li. 3. & 7. Verùm hoc Asphalij cognomen, non nisi Sapientiæ Dei & Spiritui sancto competit.

SECVRVS] Græcè ἀμέριμνον, id est *sine cura*; S. Ambrosius, *sine sollicitudine*, trãquillus, quietus, eò quòd tutus sit & bene munitus, vti præcesserit, ac suos securos, trãquillos ac lætos præstet. Nam *secura mens, quasi iuge conuiuium*, Prouerb. 15. 15. Sancti ergo in quibusuis periculis, tentationibus & tribulationibus securè dormiunt in prouidentia & cura Spiritus sancti, sicut infans dormit in sinu matris, iuxta illud S. Petri epist. 1. c. 5. 7. *Omnem sollicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Hinc *iustus* Spiritu sancto tectus & protectus, *quasi leo confidens* in quibusuis terriculamentis *absque terrore erit*, Prouerb. 28. 1. nec timet, sed gaudet vitam præsentem perdere, vt beatam & æternam mercetur, Matth. 10. 28. Vide Isaiam cap. 4. 6. & c. 32. 18. & c. 48. 22.

OMNEM HABENS VIRTVTEM] Græcè παντοδύναμον, id est *omnipotens*, vel *qui omnia potest*, vti legit S. Ambrosius; vel *omnipotentia præditus*, vti vertit idem S. Ambros. lib. 3. de Spiritu sancto. q. d. Sapientia Dei omnia potest, adeoque suos facit quasi omnipotentes, iuxta illud Pauli: *Omnia possum in eo, qui me confortat*, Philip. 4. 13. quia *si Deus pro nobis, quis contra nos?* Roman. 8. 31. Sapientia enim Dei & Spiritus sanctus potest omnia creare, æquè ac gubernare, tam quæ naturæ sunt, quàm quæ gratiæ; tam quæ artis sunt, quàm quæ virtutis; tam quæ iuris, potestatis & dominij sunt, quàm quæ medicinæ & sanitatis. Omnibus enim morbis tam corporis, quàm animi saluberrima & efficacissima exhibet pharmaca. Denique potest armare validissimos exercitus angelorum, hominum, animalium & creaturarum omnium contra impios hostes suos, vti dixit in fine cap. 5. Vnde Apostolos induit virtute ex alto, Lucæ 24. 49. vt omnes principes, populos, philosophos, omnes mundi delicias æquè ac terrores, omnia tormentorum & martyriorum supplicia forti animo adirent, & superarent.

Hanc sapientiæ diuinæ vim veteres Mythologi, & Hieroglyphici repræsentarunt per hastam Palladis. Audi Pierium Hierog. 42. cap. 19. Quòd Palladem armatam vbique conspiciamus, indicat arma parum proficere, nisi quæ per sapientiam administrantur: nam stulto præcipitique ingenio imperatores quot & quantas & sibi & reipublicæ calamitates attraxerint, vt alia dissimulem, clades illæ insignes ad Trebiam, ad Trasimenum, ad Cannas acceptæ facilè ostenderunt. Porrò autem hasta in manu Palladis, ingenij vim atque promptitudinem ostendit. Vnde apud Martianum legas:

Hasta etiam vibrans penetrabile monstrat acumen.

Hoc est quod canit Psaltes psal. 32. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum*, vbi per Spiritum S. Basil. & Cyrillus intelligunt Spiritum sanctum.

OMNIA PROSPICIENS] Vatabl. *omnia perspiciens*; græcè, παντεπίσκοπον, id est, *qui omnia spectat*, vel *speculator est omnium*, vti locis citatis legit S. Ambrosius; vel *lustrans omnia*, vti legit S. Gregorius; vel ad verbum *omnium Episcopus*, id est inspector. q. d. Dei sapientia & prouidentia, æquè ac Spiritus sanctus agit totius mũdi Episcopum: nam instar Episcopi ex altissima æternitatis suæ specula omnia inspicit & circumspicit, etiam secreta cordium, omnia scrutatur & visitat, vtrùm suo munere ritè fungantur. Rursum omnibus prospicit & prouidet de rebus necessariis & vtilibus. ita Cantacuz. Denique singulis inspirat curam & prouidentiam futurorum, vt quisque suæ saluti & futuræ felicitati prospiciat. Nam *circumspicimus præsentia, prospicimus futura*, vt ait Donatus. Idem ergo faciat Episcopus in sua diœcesi, rex in suo regno, Dux in suo ducatu, magistratus in sua ciuitate, paterfamilias in sua domo, ac fidelis quisque in sua anima. Sic quisque in suo officio & gradu imitabitur Dei sapientiam. Vnde S. Augustin. tract. 51. in Ioannem fidelem quemque, etiam laicum alloquens: *Cùm ergo*, inquit, *auditis fratres Dominum dicentem: Vbi ego sum, illic & minister meus erit; nolite tantummodo bonos Episcopos & clericos cogitare: etiam vos pro modulo vestro ministrate Christo, bene viuendo, eleemosynas faciendo, nomen doctrinamq; eius quibus potueritis prædicando: vt vnusquisque, etiam paterfamilias, hoc nomine agnoscat, paternum affectum suæ familiæ se debere pro Christo;*

& pro vita æterna suos omnes admoneat, doceat, hortetur, corripiat, impendat benevolentiam, exerceat disciplinam: ita in domo sua Ecclesiasticum, & quodammodo Episcopale implebit officium ministrans Christo, vt in æternum sit cum ipso.

Huc alludens Ecclesia Sabbatho post Pentecosten, ita orat & obsecrat: *Spiritum sanctum, Domine, quæsumus, benignus infunde, cuius & sapientiâ conditi sumus, & providentiâ gubernamur.* Nam vt ait S. Chrysost. serm. 1. de Spiritu sancto: *Ipse est spiritalis mentium nostrarum sol, interni nostri hominis lumen, lucifer in pectoris cælo.*

ET QVI CAPIAT OMNES SPIRITVS: INTELLIGIBILIS, MVNDVS, SVBTILIS] Ita Roman. Verùm Græca hæc omnia legunt in genitiuo, qui Latinè vertitur per accusatiuum, referuntque ad vnum idemque spiritus sapientiæ officium: sic enim habent: *Et qui omnes capiat spiritus intelligibiles* (Vatabl. *rationales*) *mundos, subtilissimos*; itaque legit Nazianz. orat. 37. cùm ait: *Per omnes spiritus penetrans, intellectiles, puros, tenuissimos (hoc est per angelicas, vt opinor, copias) quemadmodum & per Propheticos & Apostolicos.* Et S. Ambrosius, *Et per omnia*, ait, *penetrans spirituum intelligibilium.*

Sic quoque legunt nonnulla Biblia Latina, ac S. Bonauent. Rabanus, Vatabl. Clarius, Iansen. ac Cantacuzenus, qui per tria vltima spirituum epitheta censet denotari tres angelorum hierarchias, quibus dominatur Spiritus sanctus. q. d. Spiritus sanctus capit, id est perficit (ideoque in eis degit & residet) spiritus intelligibiles, id est angelos perfectissimâ intelligentiâ præditos, quales sunt omnes primæ hierarchiæ, putà Cherubim, Seraphim & Throni: item omnes spiritus mundos, id est omnes angelos secundæ hierarchiæ, putà Dominationes, Principatus & Potestates, qui ob puritatem affectuum liberi sunt ab omni animi passione & perturbatione, ideoque idonei ad regendum & imperandum. Denique Spiritus sanctus capit omnes spiritus subtilissimos, id est omnes angelos tertiæ hierarchiæ, quales sunt Virtutes, Archangeli & Angeli, qui quia sunt spiritus subtilissimi, hinc nobis sunt inuisibiles. Fauet huic lectioni, quòd ipse spiritus sapientiæ paulò antè vocatus sit νοερὸν, id est *intelligens*, item incoinquinatus, id est *mundus*, denique *subtilis*. Ergo id non videtur repetendum hoc loco, sed legendum in plurali, *intelligibiles, mundos, subtiles*, ac referendum ad spiritus creatos, quales sunt angeli.

Verùm pleraque exemplaria Latina constanter legunt in nominatiuo, *intelligibilis, mundus, subtilis*, itaque legit Editio à Romanis correcta. Concludens enim Sapiens repetit & inculcat tria præcipua sapientiæ diuinæ, & Spiritus sancti epitheta, quæ causa sunt, cur ipse capiat omnes spiritus. Facilis est lapsus ex ο in ω, vt pro νοερὸν scriptum sit νοερῶν; pro καθαρὸν καθαρῶν; pro λεπτοτερον λεπτοτάτων, hoc est, pro *intelligibilis* scriptum sit, *intelligibiles*; pro *mundus, mundos*; pro *subtilis, subtiles*.

Sensus ergo est q. d. Spiritus sapientiæ, æquè ac Spiritus S. *capit*, id est intimè permeat, penetrat, occupat, continet & cõplectitur omnes spiritus, tum hominũ, tum angelorum, eò quòd ipse summè sit intelligens, mundus & subtilis, imò sit ipsa increata immensaque intelligentia, munditia (siue puritas) & subtilitas; ideoque omnis omnium spirituũ creatorum, putà hominum & angelorum, intelligentia, munditia & subtilitas ab eo ceu perenni fonte dimanat & profluit, vti paulò antè dixi. Hosce ergo omnes ipse in se capit & continet: Primò, quia omnes eorum dotes & perfectiones, non tantùm eminenter, sed & formaliter in se continet; verùm infinities pleniùs & perfectiùs, quàm sint in hominibus & angelis, vtpote creaturis suis, quas ipse vt creator in infinitum superat & transscendit. Secundò, quia omnes eorum secretissimas cogitationes, volitiones, intentiones scrutatur & peruidet. Tertiò, quia omnes purgat, illuminat & perficit: intellectum eorum sua luce illustrando, & voluntatem amore inflammando; itaque illas ceterasque animæ potẽtias agit & impellit ad omne bonum. Denique ipse dat omnibus essentiam & proprietates, imò quidquid habent, siue id sit naturale, siue supernaturale. Insuper eis communicat vim penetrandi & capiendi spiritus quoslibet, indendo eis donum discretionis spirituum, per quod secretas cordium intentiones perspiciant & discernant. Porro Spiritus hic dicitur *intelligibilis*, græcè νοερὸν, id est summa vi intelligendi præditus, omniaque intelligens, & à nobis intelligi faciens. *Mundus*, quia omnis non tantùm peccati & labis, sed & materiæ est expers, purissimusque est spiritus. ita S. Bonauent. Item quia omnes hominum sordes, vitia & scelera expurgat & mundat per gratiam; æquè ac morbos, miserias & mortem expurgabit & mundabit per gloriam. ita Hugo. Denique *mundus*, quia ipse est lux purissima & splendidissima. *Subtilis*, ob causam superiùs recensitam.

Denique nonnulli per *spiritus* accipiunt dona Spiritus sancti: hæc enim, vt sua, Spiritus sanctus in se continet, & à se electis & dilectis prout vult dispertit & communicat. Cùm ergo deitas, vti docet S. Cyrillus in Concilio Ephesino, omni loco, mensurâ, circumscriptione, magnitudine superior, à nullo capi comprehendique possit, imò omnia capiat & comprehendat, id attributum sapientiæ infert & confirmat ipsius deitatem.

Propriè, vt dixi v. 21. & 22. hæc omnia epitheta competunt sapientiæ diuinæ, quæ diuinitatis est attributum commune toti SS. Trinitati, quæque Deo est quasi idea, ars & artifex omnium agendorum, tam in naturalibus, quàm in moralibus & supernaturalibus: vnde concludens subdit: *Omnibus enim mobilibus mobilior est sapientia.* Eadem tamen rectè tribuuntur Filio, qui est Sapientia Patris genita, vti docent S. Ambros. S. August. S. Nazianz. Chrysost. Basilius, & alij: ac Spiritui sancto, qui essentialiter non differt, imò idem est cum sapientia diuina, ait Cantacuzenus & Hugo: Spiritus sanctus enim propriè est *Spiritus intelligentiæ, sanctus*, vt dixit v. 22.

Nota. Græcè est, Ἁγὲ πάντων χωρῆν πνευμάτων, quod Primò, Noster vertit, *qui capiat omnes spiritus*; Syrus, *& omnes spiritus tenet*; Arabicus, *pertransiens per spiritus castos*; Secundò, S. Ambrosius, *per omnia penetrans spirituum*; Tertiò, Vatabl. *omnesq; spiritus penetrans*; Quartò, Pagnin. & Mont. *ad omnes capax spiritus*; Quintò, Iansen. *per omnes procedens spiritus*; Sextò, Lorin. *per omnes penetrãs spiritus*; Septimò, Octauò & Nonò, Cantac.

per

per omnes peruadit spiritus, perficit & peragit, quos omnes infinitis partibus superat. Vndecimò, alij vertunt, *continens omnes spiritus*, sicut locus continet locatum; Duodecimò, *comprehendens, perspiciens & intelligens omnes spiritus*; vel passiuè *comprehensus, perspectus, intellectus ab omnibus spiritibus*; Decimo tertiò, *vniens omnes spiritus*; Decimo quartò, *proficiscens per omnes spiritus.* Hæc omnia enim significat χωρέω. Igitur spiritus sapientiæ Dei, ac Spiritus sanctus omnes spiritus, etiamsi sapientissimi sint & astutissimi, comprehendit in astutia sua, eorum excellentias in se continet, eos sua manu vt sapientia, sic & potentia tenet, omnia illorum penetrans & peruadens, imò & perficiens & vniens; & nouem hierarchicos ordines ad vnius curiæ cælestis concentum redigens, eos subiectos tenens: & quamuis velut in phalangas & exercitus distributi sint militiæ cæleſtis, Luc. 2. & eorum quilibet æquiualeat integro exercitui, iuxta illud psal. 33. *Immittet*, hebr. חוֹנֶה *chone*, id est, *castra metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum*; tamen singulos & omnes capit, id est tenet, occupat & comprehendit spiritus sapientiæ Dei, ipseque Spiritus sanctus.

VERS. 24. OMNIBVS ENIM MOBILIBVS MOBILIOR EST SAPIENTIA: ATTINGIT AVTEM VBIQVE PROPTER SVAM MVNDITIAM] Græcè, πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερον σοφία, id est *omni motu magis motiuum quid est sapientia.* q.d. Sapientia vi & celeritate motus sui vincit omnem motum, quantumuis celerem & violentum: sapientia in mouendo & operando efficacior & velocior est quouis motu & actione, ac quouis mouente & agente. Vnde S. Fulgent. in respons. 6. ad Arrianos legit, *omnium mobilitantium mobilior est sapientia*; & S. Augustl. lib. 4. de Genes. ad litter. c. 12. *motus eius* (sapientiæ) *agilior & celerior est omnibus motibus*, etiam angelorum & cælorum, adeoque motu primi mobilis. Coniunctio causalis *enim* dat causam, cur spiritus sapientiæ permeet ac penetret spiritus hominum & angelorum, quantumuis puros & subtiles, quia videlicet celerrimè, imò in instanti, peruadit omnia, non minùs quàm spiritus (ventus vel aër) subtilissimus & tenuissimus penetrat intima quæque domus; & sol sua luce abdita quæque ingreditur & illustrat: nam à sapientia habent quòd intelligant & sapiant.

Ita hunc locum explicat S. Gregor. Nazianz. orat. 37. quæ est 5. de Theolog. *Per omnes*, inquit, *spiritus penetrans, intelligentes, puros, tenuissimos* (*hoc est per angelicas, vt opinor, virtutes*) *quemadmodum & per Propheticos & Apostolicos, eodem temporis momento, nec tamen in iisdem locis* (*alij enim eorum alibi fusi ac sparsi erant:*) *quod quidem perspicuè ostendit, eum nullius loci circumscriptione coërceri.* Quæ verba explicans Elias Cretensis sic ait: *Quamquam enim Propheta & Apostoli dispersi essent, alij alibi, nec in eisdem locis degerent; tamen eodem temporis momento Spiritus sanctus omnibus aderat, in aliis prophetiæ munus efficiens, in aliis infinitas rerum diuinarum indicationes.* Cito hîc Nazianz. ex versione Billij, ne mireris lector verba hîc Nazianz. diuersa ab iis, quæ ex alia versione citaui initio versus præcedentis.

Obiicit S. Thom. 1. p. q. 9. art. 1. ad 2. Sapientia prima & increata est ipse Deus: Deus autem A est immutabilis & immobilis; quomodo ergo sapientia hîc dicitur *mobilior omnibus mobilibus?* Respondet, *quòd sapientia dicitur mobilis esse similitudinariè: secundùm quod suam similitudinem diffundit vsque ad vltima rerum: nihil enim esse potest quod non procedat à diuina sapientia per quamdam imitationem, sicut à primo principio effectiuo & formali, prout etiam artificiata procedunt à sapientia artificis. Sic igitur in quantum similitudo diuinæ sapientiæ gradatim procedit à supremis, quæ magis participant de eius similitudine, vsque ad infima rerum, quæ minùs participant, dicitur esse quidam processus & motus diuinæ sapientiæ in res: sicut si dicamus solem procedere vsque ad terram, in quantum radius luminis eius vsque ad terram pertingit. Et hoc modo exponit Dion. c. 1. cæl. hierarch. dicens, quòd omnis processus diuina manifestatio* B *nis venit ad nos Patre luminum moto.*

Moraliter, sapientia Dei ac Spiritus sanctus suos, quos possident, faciunt mobiles, agiles & celeres ad omne bonum, iuxta illud psal. 103. 4. & Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos sicut flammam ignis.* Et illud Cant. 2. 8. *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.* Sic B. Virgo plena Verbo & Spiritu sancto *abiit in montana cum festinatione*, Lucæ 1. Sic Magdalena, Petrus & Ioannes cucurrerunt ad sepulchrum, Ioan. 20. 4. Sic Abraham cum Sara & famulo cucurrit ad excipiendos hospites, Genes. 18. Nam *nullus piger est in domo sapientis*, ait S. Ambros. lib. 1. de Abraham c. 5.

ATTINGIT AVTEM VBIQVE PROPTER SVAM MVNDITIAM] Græca addunt, καὶ χωρεῖ διὰ πάντων, id est *penetrat & peruadit omnia.* Ita Vatabl. quia sapienter omnia efficit, disponit, C conseruat, ordinat, alit, fouet, viuificat, gubernat: hi enim sunt actus prouidentiæ, quæ est pars sapientiæ Dei. Vel, vt Pagnin. & Arias, *capax est per omnia*, vel *capit omnia*, quasi locus & fundus rerum omnium. Vide dicta in fine versus præcedentis.

Munditiam Primò, cum S. Bonauent. intelligas abstractionem ab omni materiæ fæce: Secundò, cum Lyran. Rikel. Holcot separationem ab omni defectu, atque permixtione indigna actu illo puro: Tertiò, *munditiam* cum Carensi capias pro luce scientiæ: Quartò, cum Lorino pro simplicitate naturæ purissimæ instar lucis, in qua nullæ tenebræ, 1. Ioan. 1. 5.

Causa ergo cur sapientia omnibus mobilibus mobilior, omniaque attingat & penetret, est eius omnimoda munditia & puritas: hæc enim parit subtilitatem summam, quæ omnia penetrat & peruadit: sicut vapor (hoc enim exemplum subdit Sapiens) sua subtilitate penetrat aquam, terram, aërem & cælum; idem facit ventus: & sicut anima, quia subtilis, insinuat se in omnia corporis membra; ac angelus quia spiritualis, omnia corpora peruadit. Denique sicut sol, inquit à Castro, cùm in cælo sit, progredi dicitur vsque ad terram, quousque ad illam eius radij perueniant, & luce sua omnia permeat, etiam loca sordida, nec tantillum maculatur. ita quatenus diuinæ sapientiæ similitudo gradatim progreditur per effecta à supremis ad infima, dicitur moueri & omnia peruadere, nec tamen in aliquo à rebus sordidis, in quibus ipsa quoque relucet, inquinatur propter suam puritatem. Quod per-

Causa agilitatis est munditia, indeq; subtilitas.

ſpicuum ſit in peccatis permittendis, è quibus quàm ſapienter multa eruat bona, multa hominibus commoda, & Deo multam pariat gloriam diuina ſapientia, certius eſt, quàm vt à me oporteat explicari. Dei enim ſapientia, quæ non eſt aliud quàm ipſe Deus, nihil habet materiæ, nihil fæcis, nihil miſtionis, nihil potentiæ, vt habent angeli, ſed eſt actus puriſſimus, ideoque nullis locis, vel limitibus terminatur, ſed omnia ſubit, & per omnia ſeſe expandit. Vnde Damaſcen. li. 1. de Fide c. 8. docet Dei eſſentiam cuncta implere, continere, complecti, præhabere, peruadere ſine vllius ſordis vel labis contagione; imò omni loco & ſubſtantia, quam implet, eſſe longè ſublimiorem & celſiorem, ideoque ab omnibus eſſe ſemotam, ſecretam & ſeparatam. Hinc Holcot elicit, Deum in omni creatura poſſe adorari, cùm in ea realiter exiſtat, eamque contineat & conſeruet, velut eius anima & ſpiritus: at ob periculum vel ſuſpicionem idololatriæ id non expedire; quare Deum tantùm adorandum eſſe iis in rebus, quæ vel à Deo, vel ab Eccleſia exiſtituto proponuntur ad hoc, vt in iis adoretur. Vide Bellarm. lib. 1. & 2. de cultu Sanctorum, & Gabr. Vaſquez lib. 2. de Adorat. diſp. 1.

VERS. 25. VAPOR EST ENIM VIRTVTIS DEI, ET EMANATIO QVÆDAM EST CLARITATIS OMNIPOTENTIS DEI SINCERA: ET IDEO NIHIL INQVINATVM (S. Ambroſ. lib. 3. de Spiritu ſancto cap. 19. vertit, *maculoſum*) IN EAM INCVRRIT] Pro *vapor*, Syrus vertit, *exhalatio*; Arabicus, *facies*.

Probat quòd ſapientia ſit munda, omniaque penetret per munditiam, id eſt mundiſſimam ſubtilitatem, ex eo quòd ipſa ſit quaſi vapor virtutis Dei, & emanatio claritatis Dei. quâ occaſione ſimul demonſtrat ſapientiæ originem, quòd ſcilicet origo eius ſit Deus, æquè ac naturam, dignitatem & maieſtatem, quòd ſcilicet ſit diuina.

Loquitur propriè, vti iam ſæpiùs monui, de ſapientia, quæ eſt attributũ Dei & deitatis, ideoque communis eſt tribus perſonis SS. Trinitatis. Hæc ergo eſt *vapor*, id eſt ſimilis vapori, inſtar vaporis, *virtutis*, græcè δυνάμεως, id eſt *potentiæ Dei*, quę ſcilicet potentia Dei ex ſe quaſi exhalat & exſpirat, quaſi vigorẽ ſuum, ait Origen. 1. Periarchõ c. 2. & ex eo S. Auguſt. vel quiſquis eſt auctor l. 1. de Incarnat. Verbi c. 13. qui proinde ibidem pro *vapor* vertit, *vigor*. Talis enim eſt vapor Dei, nimirum vigoroſus & efficax, cùm vapor creaturę nil ſit, niſi fumus euaneſcens. Vnde Eccleſ. 1. 1. pro *vanitas vanitatum, & omnia vanitas*; Aquila vertit, *vapor vaporum, & omnia vapor*. Sapientia ergo propriè non eſt vapor exhalans ex Deo, cùm in Deo nullus ſit vapor, nulla exhalatio, nullum accidens, ſed omnia ſint vnum idemque cum Deo Deique eſſentia: ocatur tamen *vapor* anthropopathῶs noſtro modo concipiendi, quo concipimus res diuinas ex analogia rerum, quas videmus in creaturis. Vnde ſicut in homine ſapientia eſt qualitas & accidens, quod oritur ex anima accedente doctrina & ſtudio: ſic concipimus pariter in Deo deitatem eſſe quaſi ſubſtantiam; ſapientiam verò eſſe quaſi qualitatem & proprietatem ex deitate manantem, & quaſi euaporatam exhalatamque. Vapor autem notat Primò, ſapientiam eiuſdem cum Deo eſſe ſubſtantiæ: vapor enim eiuſdem naturæ eſt cum re, è qua euaporatur, vt docet Ariſtot. ſect. 13. probl. & de Senſu & ſenſili cap. 2. Secundò, eamdem à Deo oriri ſine commiſtione corporum, ſine fæce & labe, eſſeque planè puram & mundam. ſic enim oritur vapor è corpore. Tertiò, eamdem eſſe mobilem, ſubtilem & ſublimẽ: talis enim eſt vapor, qui proinde è terra ſurſum in cælum aſcendit. Quartò, eamdem eſſe viuidam & vigoroſam, ac in ſe habere quidquid eſt præſtans in Deo: ſic enim vapor præſertim ex rebus odoratis vel diſtillatis (quocirca Eccli. c. 24. 20. ſapientia ſe comparat vapori & odori balſami, cinnamomi, ac libani, id eſt thuris) totum earum ſuccum haurit & imbibit: vnde mirè redolet, eſtque fragrantiſſimus. Hinc ait, quòd ſapientia ſit *vapor potentiæ Dei*, q.d. Sapientia totam omnipotentiæ diuinæ vim, ex qua quaſi exhalat, haurit & imbibit. Senſus ergo eſt, *vapor eſt virtutis Dei*, &c. q.d. Sapiẽtia eſt quiddam ſubtile & odoratum, quod à Deo efflatur, hominemque diuino quodam vapore & odore recreat, vt oleat Deum, eiusque vita & ſermo ſpirent quid diuinum.

Secundò. *Tertiò.* *Quartò.*

Primò, ergo ſapientia Dei in ſe eſt quaſi vapor. Ita S. Auguſt. loco iam citato, & Origen. 1. Periarchon c. 2.

Secundò, eadem eſt quaſi vapor, quatenus à Deo, Deique potentia & potenti operatione in creaturas emanat & exhalat. Probat enim id, quod dixit ſapientiam omnem habere virtutem, omniaque attingere & peruadere. q.d. ait noſter à Caſtro: Sicut ex aquarum expiratione, vt ait Cicero lib. 2. de Natura Deorum, ſolis calore oritur vapor, ſiue tenuis quædam exhalatio, quæ deinde in terram defluens illam fœcundat: ita ex omnipotentia Dei operante in rebus omnibus, easque producente, ſtatim ſubtiliſſima ac puriſſima prodit ſapientia, quæ res omnes Dei potentia factas diſtinguit, ornat, & pulchras facit, intelligenti cognoſcẽdas, & miris modis fœcundas. Supponit igitur potentiam Dei omnia operantis ſapientia, vt rem ſpecioſam ſpecies, & vt diſpoſitio orationis inuentionem, & vt orbis inuiſi conditionem, ipſe ornatus eius, ac diſpoſitio, & diſtinctio: & vt ex proportione partium corporis & mundi prodit pulchritudo & ſpecies; ita ex operibus Dei omnipotentiæ prodit ſapientiæ eius pulchritudo, inſtar vaporis cuiuſdam.

Idipſum à Salomone didicit Plato, qui ſapientiam cenſuit eſſe vaporem, ſiue calorem & ignem cæleſtem ac diuinum. Vnde in Protagora fingit Prometheum virum prudentiſſimum (ἀπὸ τῆς προμηθείας, id eſt à prouidentia, nũcupatum) ignem è cælo furatum, quo homines in terra informes ex luto factos fictosque calefaceret, animaret, viuificaret, vt iam cæleſtes, imò diuinæ conſortes naturæ, effecti vitam ſapienter, id eſt iuſtè ſanctèque, traducerent. Ignis enim hic eſt ſapientia. Addit deinde Iouem è cælo Mercurium in terram miſiſſe, vt hominibus inderet pudorem & iuſtitiam, vtpote quæ ſint ciuitatum ornamenta & vincula, ac iniurias arceant, & amicitias concilient. Et Plutarch. lib. de Iſide, negat hominem vel maius munus accipere poſſe, vel Deum maius dare, quàm veritatem: hanc enim propriam eſſe Deo, reliqua velut non ſibi propria & peculiaria, Deum hominibus elargiri; in-

Sapientia Dei eſt quaſi vapor. Primò.

ſuper

super nec argentum & aurum Deo beatitudinem, nec tonitru & fulmẽ vim afferre, sed vtrumque ei tribuere scientiam & prudentiam.

Tertiò, Patres per sapientiam accipiunt genitam, putà Filium: huic enim competunt analogiæ vaporis iam dictæ. Vnde Dionys. Sicut, ait vapor eleuatur ab aqua virtute solis; sic ab omnipotente Patre procedit Filius. Audi Euseb. l. 4. de Demonstr. c. 3. *Vnius ergo Patris vnum esse filium oportet. Nam si fragrantia genus vnum ex aliqua subiecta re proficiscatur, vnum quoque & eumdem, qui in omnes diffundatur, suauem odorem, non diuersos & plures fateri par est. Cùm igitur primum illud solumq; bonum, qui est omnium regnator Deus, diuinam vitalemq; fragrantiam, quæ animo & cogitatione dumtaxat apprehendi potest, produxit, vnam hanc fas est intelligere; plures nefas. Quid enim esse potest, quod quidem ab hac diuersum sit, quæ in omnibus Patri simili est, quod non submissius sit ac deterius? quod neutiquam nobis in Filij theologia introducendum. Vapor enim est virtutis Dei, ac defluentia mera gloriæ omnipotentis. Nam ex benecolenti corpore, verbi gratia ex vnguento aliquo, aut etiam ex floribus atque odoramentis, quæ de terra nascuntur, benecolens quidam flatus præter illud primùm subiectum corpus, in omne quod extrinsecus ambit, profunditur: ac dum latiùs refunditur, ipsum quoque aërem complet. Non sanè priuatione aliqua, aut diminutione, aut sectione, aut diuisione eius, quod primùm subiectum est, corporis; sed illo manente in propria sede, & eamdem penes se conseruante naturam, fragrantiamq; illam procreante, nihilo deterius priore, ipsum quoque quod procreatur benecolens & fragrans genus* (hoc est generatio, seu genitum & filius, iuxta id Act. 17. 28. 29. *Ipsius enim & genus sumus: genus ergo cùm simus Dei, &c.*) *cùm propriam habeat sedem atque naturam, hac ipsa, quàm maximè fieri potest, id quod simillimum sit naturæ procreantis, imitatur.*

Hinc rursum per *vaporem* accipias halitum, qui ex ore efflatur. Vnde Nannius vertit, *siquidem à diuina virtute efflatur*, iuxta id, quod de se ait sapientia Eccli. 24. *Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.* Filius enim est Verbum illud bonum, quod ore suo eructauit Pater æternus.

Deniq; subtiliter Origen. 1. Periarch. c. 2. & ex eo S. August. vel potiùs S. Augustini assectator vel affectator, li. 1. de Incarn. Verbi c. 13. hæc omnia exponẽs de Sapietia genita, id est Filio, sic disserit: *Ait autem sapietiam vaporem esse non gloriæ omnipotentis, neque æternæ lucis, neq; inoperationis Patris, nec bonitatis eius. Neque enim cõueniens erat alicui horum asscribi vaporem: sed cum omni proprietate ait, virtutis Dei vaporem esse sapientiam. Intelligenda est ergo virtus Dei, qua viget, qua omnia visibilia & inuisibilia, vel instituit, vel continet, vel gubernat, quia ad omnia sufficiens est, quorum prouidentiam gerit, quia velut vnita omnibus adest. Huius ergo totius virtutis tanta & tam immensæ vapor, &, vt ita dixerim, vigor ipse in propria subsistentia effectus, quamuis ex ipsa virtute, velut voluntas ex mente procedat; tamen & ipsa voluntas Dei nihilominus Dei virtus efficitur. Efficitur ergo virtus altera in sua proprietate subsistens, vt ait sermo Scripturæ: Vapor quidam primæ & ingenitæ virtutis Dei.*

Addit deinde Filium esse coæternum Patri, sicut vapor coæuus est rei natura sua euaporanti. atque concludit: *Secundùm Apostolum verò dicentem, quia Christus Dei virtus est, 1. Corinth. 1. iam non solùm vapor virtutis Dei, sed virtus ex virtute dicenda est.*

Mysticè & participatiuè, hæc adaptes B. Virginii, quæ vapor est charitatis, & candor puritatis diuinę. Vnde S. Ildefonsus orat. 1. de Assumpt. *Vnde, quæso, ait, vos filij imitamini signaculum fidei vestræ, Mariam, quam velut ignis ferrum, Spiritus sanctus totam decoxit, incanduit & igniuit; ita vt in ea Spiritus sancti flamma tantùm videatur, nec sentiatur, nisi tantùm ignis amoris Dei.* Et S. Bernard. serm. in illud, *Signum magnum*: Longè, inquit, *aliter Maria meruit non velut summatim tangi, sed operiri magis vndique, & tamquam ipso igne concludi* (scilicet, igne amoris Dei, de hoc enim sermo est) *candidissimus sanè & calidissimus huius mulieris amictus, cuius omnium tam excellenter irradiata noscuntur, vt nihil in ea non dico tenebrosum, vel minùs lucidum, sed ne tepidum quidem, aut non feruentissimum liceat suspicari.* Idem in serm. cui titulus, *Laus Mariæ*: *In circuitu eius*, ait, *acies validas spiritualium virtutum suo se inuicem ordine tuentium* (*siquidem ordinatione tua perseuerat dies*) *sed & innumerabilium beatorum spirituum militiam, ad ministerium tantæ principis delegatam fuisse, nullatenus ambigimus; vtpote qui custodirent lectulum Salomonis gratissimum, ac prouiderent ne præparatum æterno regi hospitium alienus hospes inuaderet.* S. Bernardo succinit S. Anselmus in libr. de Excellentia Virginis c. 3. *Nulli*, inquit, *dubium castissimum corpus, & sanctissimam animam, funditus ab omni fuisse macula peccati iugi Angelorum custodia protectam, vtpote aulam, quam suus & omnium creator Deus corporaliter inhabitaturus erat, & ex qua hominem in suæ personæ vnitatẽ ineffabili fuerat operatione susceperturus.*

Mystice vapor charitatis est B. Virgo.

ET EMANATIO QVÆDAM EST OMNIPOTENTIS CLARITATIS DEI SINCERA] Græcè, καὶ ἀπόῤῥοια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής, id est *limpidus omnipotentis gloriæ riuus.* ita Nannius: ἀπόῤῥοια enim est fluxus, effluentia, defluuium, flumen, riuus, qui ex fonte vel scaturigine manat, scaturit & defluit: ἀποῤῥέω enim est fluo, defluo, profluo. Vatabl. *sincerè promanat à maiestate Omnipotentis*; S. Anselm. tract. de Spiritu sancto legit, *manatio omnipotentis gloriæ.* Noster pro *gloria* hîc & alibi vertit, *claritatem.* Vtraque enim significat claram & gloriosam maiestatem Dei. Vnde Arabicus vertit, *& gloria continens omnia*; Syrus, *& stabilitas*, vel *firmitas in gloria eius.*

Comparauit sapientiam vapori à re vapida exhalanti, nunc comparat eam riuo, vel flumini ex fonte mananti & profluẽti. Idem facit Eccles. cap. 24. 35. vbi sapientiam comparat quatuor fluminibus paradisi, scilicet Tigri, Euphrati, Phison, & Geon. & v. 40. ait: *Ego sapientia effudi flumina: ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio: ego quasi fluuij dioryx, & sicut aquæductus exiui de paradiso. Dixi: Rigabo hortum meum plantationũ, & inebriabo prati mei fructum: & ecce factus est mihi trames abũdans, & fluuius meus appropinquauit ad mare. Quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, & enarrabo illam vsque ad longinquum: penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino.*

Portò quòd sapientia manet & profluat ex Deo sicut aqua limpida è fonte, notat Primò, sapientiæ identitatem in substantia cum Deo: aqua enim

Sapientia est q. riuus Dei. Primò.

enim manans ex fonte eiusdem substantiæ est cum aqua ipsius fontis. Rursum sapientiæ puritatem: quid enim purius & limpidius aqua, quæ omne impurum abluit? Tertiò, τὸ *emanatio omnipotentis Dei*, significat sapientiam esse omnipotentem æquè ac Deum. Audi ex Origen. 1. Periarch. c. 2. S. Augustin. de Incarn. Verbi cap. 13. qui per sapiētiam accipit Filium: *Sed quoniam gloriam dixit esse omnipotentis, cuius gloria aporrhœa dicitur, id est sapientia, hoc intelligi datur, quòd etiam in omnipotentia gloriæ societatem habeat sapientia, per quam Deus Omnipotens dicitur. Per sapientiam, quæ est Christus, tenet Deus omnium potentatum, non solùm dominantis auctoritatem, verùm etiam subiectorum spontaneum famulatum.* Et post nonnulla: *Deus Pater omnipotens est, eò quòd potentatum omnium teneat, id est cæli & terræ, maris, & omnium quæ in eis sunt. Horum autem potentatum gerit per Verbum suum, quia in nomine Iesu omne genu flectitur cælestium, terrestrium & infernorum. Et si omne genu flectitur Iesu, sine dubio Iesus est omnipotens, cui subiecta sunt omnia. Et ipse est, qui potentatum agit in omnibus, & per quem subiecta Patri sunt omnia. Per sapientiam namque, id est verbo & oratione, non vi & necessitate subiecta sunt. Et ideo in eo ipso, quòd obtinet omnia, gloria suæ est: & hæc est omnipotentiæ purissima ac limpidissima gloria, cùm ratione ac sapientia, non vi ac necessitate cuncta subiecta sunt.*

Secundò. *Tertiò.*

SINCERA] εἰλικρινὴς, id est vera, non fucata; sincera, non ficta; pura, liquida, perspicua, aperta, manifesta, & ad radios solis (qui ἥλιος dicitur) examinata, comparata & probata. q.d. Sapientia est emanatio, seu defluxus omnipotentis gloriæ sincerus, siue purissimus: nam defluit vel emanat sapientia, quasi riuus purissimus ex purissimo fonte gloriæ, aut maiestatis Dei: quomodo enim non pura prodiret ex fonte tam puro? idcirco nihil polluti in eam cadit, propter suam puritatem, vt dictum fuerat. Origenes & Augustinus dictis locis de Filio Dei & hoc intelligunt: nā Dei Filius aporrhœa est gloriæ purissimæ ac limpidissimæ omnipotentis Dei, quia emanat omnipotens ab omnipotente, & glorioſus à glorioſo, non gloria mutabili ac caduca, sed purissima ac limpidissima, quæ ex bono prodit immutabili, & quod Deo conuenit natura sua. Audi S. Augustin. *Purissima verò ac limpidissima gloria sapientiæ, satis conuenienter dictum est ad dictionem eius gloriæ, quæ non pura, nec sincera gloria dicitur. Omnis enim natura, quæ conuertibilis & commutabilis est, etiamsi glorificetur in operibus iustitiæ, vel sapientiæ, per hoc ipsum, quòd accidentem habet iustitiam vel sapientiam, & quod accidit etiam discedere potest; gloria eius sincera ac limpida dici non potest: Sapientia verò Dei, quæ est vnigenitus Filius, quoniam in omnibus inconuertibilis est, & incommutabilis, & substantiale omne bonum in eo est, quod vtique mutari ac conuerti numquam potest, idcirco pura ac sincera gloria eius prædicatur.*

Denique Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis cap. 26. per sapientiam accipit Theologiam Salomoni à Deo cum sciētiis naturalibus inditam, ac eidem hæc omnia pulchrè adaptat: *Vapor*, inquit, *est virtutis Dei*, q.d. Cùm ipsa virtus, & magnitudo potentiæ Dei non possit homini communicari & infundi; hinc ex illa magnitudine suprema efflatur quiddam tenue, quiddam subtile & odoratum, quod diuinum est, & Deum olet. Eo cùm perfunditur homo, id est cùm Theologia imbuitur, diuino quodam vapore & odore recreatur. Potentiam Dei tunc si non habet homo, tamen illam olet, tamen cognoscit, tamen percipit, tamen repræsentat, tamen diuinus habetur. Est item *emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei sincera*, q.d. Limpidus est omnipotentis gloriæ riuus; quod dictum est, tum propter hanc sinceritatem, tum propter id quod sequitur: *Nihil inquinatum in illam incurrit.* Quod idem est ac si diceret: *Nihil inquinamenti in illam illabitur.* Crediderim dictum cum alluſione quadam ad Nilum, qui neque clarus limpidusue emanat, sed ex obscurissima scaturigine erumpens; neque defluit albus & illustris, sed atratus & turbidus. Hæc Pineda.

A

B

C

D

CANDOR EST ENIM LVCIS ÆTERNÆ, ET SPECVLVM SINE MACVLA DEI MAIESTATIS, ET IMAGO BONITATIS ILLIVS] Syrus, *splendor est lucis sapientia, & incorruptibile speculum gloriæ omnibus seruis Dei, & forma gratiæ illius*; Arabicus, *quia ipsa est splendor lucis perpetuæ, & speculum operis Dei, in quo non est macula.* q.d. Sapientia est radius diuini Numinis, quasi luminis & solis increati. Nota. Pro *cãdor* græcè est ἀπαύγασμα, id est splēdor, fulgor, exsplendescētia: vnde pro *candor* multi vertunt, *splendor*. Ita S. Ambros. lib. 1. de Fide ca. 4. Concil. Tolet. XI. imò ita vertit Vulgatus Interpres Hebr. 1. 3. Sensus est q.d. Sapientia est candor, id est splendor Dei & deitatis, quæ est lux æterna & increata, hoc est, maiestas immensè lucida & glorioſa. Sicut ergo à sole manat radius & splendor: sic à Deo & deitate manat sapientia, quæ instar radij diuini resplendet. Rursum sicut purissimum, quod ex luce solis prodit, est candor seu splendor, qui omnia penetrat absque eo quòd ab vlla re inquinetur aut obscuretur: ita ex luce solis intelligibilis Dei prodit purissima sapientia omnia illustrās, omnia vt splendor penetrans, atque ita elucet in omnibus, vt nihil sit quod eam coinquinet, aut obscuret. VERS. 26.

Sapientia est candor, id est splendor.

Audi S. Augustin. lib. 4. de Trinitate c. 20. *Candor lucis æternæ quid aliud est, quàm lux lucis æternæ? Candor quippe lucis quid nisi lux est, & ideo coæterna luci, de qua lux est? Maluit autem dicere, Candor lucis, quàm Lux lucis* (interpres Latinus nempe) *ne obscurior putaretur ista quæ manat, quàm illa de qua manat. Ac ne minor videatur lux quæ genuit, dictum est, Candor est lucis; nec enim maior ex minore manat.*

Philo lib. 1. de Monarchia: *Sicut lux à nullo illustratur, sed seipsa ostendit: sic Deus qui nullis hominum operibus illustrari potest, diuina sua essentia solus seipsum illustrat.* Thalassius ad Paulinum presb. *Quod lux est videntibus & visis, hoc Deus est intelligentibus & intellectis.* Plato in Alcib. *Sicut speculæ euidentiora sunt, quàm oculi pupillæ, & puriora: sic quoque Deus optima animæ nostræ parte purius quidpiam ac splēdidius est.* S. Basil. in c. 1. S. Ioannis Deum comparat soli, cuius pulchritudinem & fulgorem omnes mirantur; sed si quis penitiùs eum intueri velit, non tātùm minùs eum videbit, sed & oculorum aciem perdet, atque excæcabitur.

Loquitur propriè de sapientia essentiali, quæ est attributum Dei commune tribus personis. Comitanter tamen loquitur de sapientia notionali, quæ est Verbum siue Filius, vti docēt passim Patres,

UNIVERSIDAD DE MURCIA

Patres, imò Apost. Hebr. 1.3. Filius enim procedit à Patre sicut splendor vel radius à sole: vnde splendor, qui est eiusdem substantiæ cum luce solis, illiq́ue coæuus, & ab ea inseparabilis, ac indeficiens, notat Filium esse consubstantialem & coæternum Patri, ab eoq́ue inseparabilem, ac deficere non posse, vti docet S. Chrysost. in epist. ad Hebræos c. 1.3. S. August. tract. 20. in Ioan. Damasc. lib. 1. de Fide cap. 9. & S. Basil. lib. 2. contra Eunom. quem audi: *Totum Patrem in seipso Filius habet, vt imago genita, & splendor maiestatis Dei ex tota eius maiestate resplendens: & absurdum est maiestatem Dei non habere splendorem, & non vnà cum Deo semper fuisse.* Hinc in Symbolo Niceno Filius vocatur *lumen de lumine, Deus de Deo.* Hæc similitudo splendoris & sapientiæ per multa similis est, at B non per omnia: nam splendor est accidens solis, sapientia verò est essentia Dei. Rursum splendor est numero diuersus (imò, vt aliqui volunt, etiam specie & essentia differt) à luce solis: at sapientia eadem numero est cum deitate. Ad hæc splendor solis augetur, minuitur, hebetatur & obtunditur per nubes aliaq́ue corpora opaca: at sapienria Dei augeri, minui vel obtundi nequit, sed in eodem semper tenore perdurat.

Porrò Filius propriè est splendor Patris, quà Deus; participatiuè etiam, quà homo. In humanitate enim Christi resplendet gloria deitatis: quia *in ipso* (Christo quà homo est) *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, vt ait Apost. Colos. 2.9. Vnde Honorius III. cap. *Sanè cùm olim*, de celebr. Missarum iubet Eucharistiam deferri præeunte lumine: quia ipsa est candor lucis æternæ. Et Iulius III. in bulla erectionis Confratern. S. Sepulchri constit. 38. *Cùm*, inquit, *in altaris ministerio immoletur Dominus noster Iesus Christus Dei Filius, qui candor est lucis æternæ, congruit hoc non in noctis tenebris fieri, sed in luce, putà in aurora, vel clara iam luce.* Vide dicta Hebr. 1.3.

Sapiens hîc ostendit nobilitatem sapientiæ ex eius origine, quæ est ipse Deus, atque ex eius summa cum Deo coniunctione: vnde Primò, comparauit eam vapori exhalanti è re calida; Secundò, riuo mananti è fonte; Tertiò, hîc splendori, quem sol emittit: Deus Pater enim est quasi lux & sol splendorem emittens, vti docet S. Dionysius cap. 4 de Diuin. nomin. Quartò, speculo sine macula; Quintò, imagini.

Huc alludens noster Lyricus, doctè & eleganter de diuina Sapientia ita canit:

Diua terrarum pelagiq́ue præses,
Pura sinceri soboles sereni,
Mentis arcanum iubar, & coruscæ
Filia lucis.
Par Patri natum sine matre Numen,
Candor aspecti sine nube veri,
Ingenî proles, genialis almi
Pectoris ardor.
O sacer mundi lepor, ô decoræ
Fabra naturæ facies, paternæ
Mentis exemplum, liquidi serenus
Luminis imber.
Patris interpres, similiq́ue voci,
Nata fecundo Genitoris ore,
Vena virtutum, generosa pulchri
Mater honesti.
Cælibis Patris generata partu,
A *Cælibis matris generanda partu,*
Lumen, & verum semel elocuti
Copia veri.

Tropol. candor notat sapientiam, & sapientes esse candidos, sinceros, securos, veraces, fidos; non suspicaces, fictos, dubios, fallaces. Nam vt ait Seneca epist. 3. *Multi fallere docuerunt, dum timent falli, nihilq́ magis cauendum est, quàm vt diffidere videaris.* Et nonnullis interiectis: *Nulli fidem adhibere vnum idemq́ vitium est, atque omnibus credere.* *Sapientes sunt candidi.*

Audi S. Bernard. serm. 17. in Cantica: *Sapientia*, inquit, *ambiguum & obscurum non admittit. Pessimæ matris ignorantiæ pessimæ duæ filiæ sunt, falsitas & dubietas; illa miserior, ista miserabilior; pernitiosior illa, ista molestior; cùm loquitur Spiritus, credit vtraque. & est non solùm veritas, sed certa veritas: est enim veritatis ille spiritus (cui contraria est falsitas) & sapientia, quæ cùm sit candor vitæ æternæ* (explicuit Bernard. effectum æternæ lucis, nempe quòd sit vita participata ex æternæ vitæ fonte, iuxta illud Ioan. 1. *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum*, &c.) *& vbique attingat propter munditiam suam, obscurum ambigui non admittit.*

Idipsum per visum experta est S. Gertrudis. Nam vt habet Vita eius li. 2. c. 22. vidit ipsa Deũ, instar speculi solaris, radios in animam suam vibrare: *Cùm*, inquit, *ô Domine applicuisses mihi in veritate tuam faciem optatissimam, afferendo tecum copiam totæ beatitudinis, ego ex diuinis tuis oculis persensi per oculos meos ingredi in intima mea lucem quamdam* C *incomprehensibiliter suauem, quæ penetrando omnia mea viscera, videbatur operari in singulis membris meis virtutem quamdam supra modum admirabilem. Videbatur enim exhaurire medullas ossium meorum, ac deinde ipsa ossa cum carne annihilare, sic vt tota substantia animæ meæ non videretur esse aliud, quàm splendor ille diuinus, qui totam animam eius q́ sinus obtrans, illi inæstimabilem & iucundissimam afferebat serenitatem.* *Exemplum.*

Huius cãdoris, æquè ac sapientiæ exemplum singulare fuit ipse S. Bernardus, qui candorem internum candore externo vultus, vestium, sermonum, gestuum, actionum repræsentabat: vnde eumdem candidis virtutum omnium coloribus ita depingit Auctor Vitæ eius lib. 3. ca. 1. *Primum maximumq́ miraculum quod exhibuit, ipse fuit: serenus vultu, modestus habitu, circumspectus in verbis,* D *in opere timoratus, in sacra meditatione assiduus, in oratione deuotus, & sicut alios ipse monebat, crebra siquidem experientia persuasus, de omni re magis fidens orationi, quàm industriæ propriæ vel labori. Magnanimus in fide, lõganimis in spe, profusus in charitate, summus in humilitate, præcipuus pietate. In consiliis prouidus, in negotiis efficax, numquam tamen minor quàm in otio otiosus. Iucundus ad opprobria, ad obsequia verecundus. Suauis moribus, meritis sanctus, miraculis gloriosus, affluens denique sapientia & virtute, & gratia apud Deum & homines.* Et post nonnulla: *Apparebat in carne eius gratia quædam, spiritualis tamen potiùs, quàm carnalis: in vultu claritas præfulgebat, non terrena vtique, sed cælestis: in oculis angelica quædam puritas, & columbina simplicitas radiabat. Tanta erat interioris eius hominis pulchritudo, vt euidentibus quibusdam indiciis foras erumperet, & de cumulo internæ puritatis & gratia, copiosè perfusus homo quoq́ exterior videretur.*

Et

ET SPECVLVM SINE MACVLA DEI MAIESTATIS] Pro *maiestatis* græcè est, ἐνεργείας, id est energiæ, efficaciæ, inoperationis, in qua relucet maiestas & magnificentia Dei. Vnde Origen. & ex eo S. Augustin. de Incarn. Verbi ca. 13. legit, *& speculum immaculatum inoperationis*, vel *virtutis Dei*. q.d. Sapientia diuina est speculum sine macula, id est læuissimum, tersissimum, purissimum, limpidissimum, clarè repræsentans Dei essentiam & maiestatem, eiusq; vim & energiam, in quo scilicet clarè intuemur vim operantem, energiam & efficacitatem Dei; quia ipsa sapientia exerit & palàm facit vim efficacem, qua Deus operatur omnia in hoc mundo, quæ, nisi sapientia præstò esset, omnino in opus non prodirent, ac ita efficacitas potentiæ Dei operantis non ostenderetur. B

Rursum idipsum de Verbo & Filio interpretatur Origen. lib. 1. Periar. c. 2. & eum sequens S. Augustin. loco iam citato. Filius enim producitur & gignitur per intellectum Patris, tamquam verbum mentis, ideoque perfecta species, siue speculum, in quo relucet res intellecta & cognita. Audi Origen. & Augustin. *Sed & speculum immaculatum paternæ operationis Dei nominatur sapientia esse. Ergo inoperatio virtutis Dei quæ sit, priùs intelligenda est: quæ est vigor quidam, vt ita dixerim, per quem inoperatur Pater vel cùm creat, vel cùm prouidet, vel cùm iudicat, vel cùm singula quæque in tempore suo disponit atque dispẽsat. Sicut enim in speculo omnibus motibus atque omnibus actibus, quibus is qui speculum intuetur mouetur vel agit, iisdem ipsis etiam ea imago, quæ per speculum deformatur, actibus vel motibus commouetur vel agit, in nullo prorsus declinans. ita etiam* C *sapientia de se vult intelligi, cùm speculum immaculatum paternæ virtutis inoperationisq; Dei nominatur: sicut & Dominus Iesus Christus, qui Sapientia Dei est, de semetipso pronunciat dicens: Quia opera quæ facit Pater, hæc etiã & Filius facit similiter. Et iterum dicit: Quoniam non potest Filius à semetipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quoniam ergo in nullo prorsus Filius à Patre virtute operum immutatur ac differt, nec aliud est opus Filij, quàm Patris; sed vnus atque idem, vt ita dicam, motus in omnibus est; idcirco eum speculum immaculatum nominauit, ac per hoc nulla dissimilitudo Filij intelligatur à Patre, cùm in Euangelio Filius similia facere non dicatur, sed eadem similiter facere.*

Denique sapiẽtia diuina in B. Virgine & Sanctis exercens diuinas operationes, facit vt ipsi sint specula, in quibus resplendeat Dei puritas, D charitas, sanctitas, maiestas. Ita S. Bonauent. & Holcot, qui hæc adaptat humanitati Christi: Christus enim quà homo, fuit, inquit, planum speculum planè docendo; concauum humiliter moriendo; conuexum potenter resurgendo. In concauo ima summaque ordine apparent inuerso, & ignis à radiis illic allisis excitari solet: quid magis inuersum & paradoxum, quàm Deum nasci, pati, crucifigi, mori? Vnde in hac meditatione exardescit ignis, psal. 38. 4. Apud Rhodiginum li. 15. ca. 12. Apuleius scribit *à Socrate frequenter ad specula missos discipulos, vt eis edocti cauerent, ne pulchritudinem corporis morum turpitudine dehonestarent.* Et Pythagoras *in speculo se non ad lucernæ lumen, sed illustri sole contemplari iubebat*, id est conferre pedem cum doctissimis.

At sapientia iubet fideles intueri hæc vitæ Christi, B. Virginis & Sanctorum specula, iisque mores suos conferre, & quoad fieri potest adæquare, vt & ipsi aliis similia in sese exhibeant sanctitatis specula. Denique castitas est speculum, in quo relucet ipsa in creatura Deus.

ET IMAGO BONITATIS ILLIVS] q.d. Sapientia Dei adeò bona & benefica est, vt sit clara imago repræsentans bonitatem Dei. Dices: Eadem repræsentat nobis potentiam, prouidentiam, iustitiam Dei: cur ergo dixit *bonitatis* potiùs quàm iustitiæ, vel potentiæ? Respondetur, Quia Deo velut summo bono propria est bonitas, ac bonitas est causa, cur se & sua cõmunicet creaturis, eaq; tam liberaliter effundat. Sicut ergo imago exprimit vultum eius, cuius est imago; sic sapientia diuina in res creatas effusa & diffusa clarè repræsentat diuinam bonitatem, quæ causa est & ratio, cur Deus se communicet, & in omnes res creatas diffundat; dans eis quòd sint, ac simul quòd bonæ & speciosæ sint.

Rursum Patres nomen imaginis attribuunt Filio. *Ipse enim est imago Dei inuisibilis*, Colos. 1. 15. *& figura* (græcè *character*) *substantiæ eius*, Hebr. 1. 3. Vide ibi dicta: quare Dei Patris bonitatem perfectè exprimit, imò eamdem cum eo bonitatem habet, ait S. Augustin. loco iam citato; atque ex immensa bonitate Pater se totum communicat Filio, ac proinde bonitatis illius imago est Filius. Porrò hic notãtur tres Verbi dotes cuique principi consectandæ, scilicet sapientia, potentia, bonitas, quæ quasi sorores se inuicem comitantur. Hinc Poëtæ pinxerunt sapientiæ deam, putà Palladem siue Mineruam, γλαυκῶπιν, id est cæsijs oculis, armatam, & inuentricem oliuæ & oleæ: cæsij enim oculi cæruleum cæli purissimi cõlorem referentes, notant perspicacem sapientiam, arma potentiam, oliua bonitatem & beneficentiam. *Tres dotes principis.*

Insuper sapientia Dei facit homines bonos, imò eodem gradu, quo facit eos sapientes, facit pariter bonos, id est Dei amicos & Deiformes, ac diuinæ bonitatis imitatores, adeò vt videantur esse dij quidam terrestres, Dei cælestis dotes & virtutes in se exprimentes, ac viua quædã Dei in terris simulachra. *Vnde & inoperatione Patris*, ait S. Augustin. de Incarn. ca. 18. *quæ esse præstat omnibus clarior ac magnificentior inuenitur, cùm vnusquisque per participationem Christi secundùm id quod sapientia est, & secundùm id quod scientia est, & sanctificatio est, proficit, & in altiores profectuum gradus venit: & per hoc, quòd participatione Spiritus sancti sanctificatus est quis purior ac sincerior effectus, digniùs recipit sapientiam ac scientiæ gratiam, vt depulsis omnibus expurgatisq; pollutionis atque ignorantiæ maculis, tantum profectum sinceritatis ac puritatis accipiat, vt hoc quod accepit à Deo vt esset, tale sit quale Deo dignum est; eò quòd vt esset vtiq; purè præstitit, ac tam perfectè, vt tam dignum sit id quod est, quàm est ille, qui id esse fecit. Ita namque & virtutem semper esse, atque in æternum manere, percipiet à Deo id is, qui talis est, qualem eum voluit esse ille, qui fecit.* Ita S. Augustin. vel quisquis est Auctor; nam phrasis arguit non esse hoc opus S. Augustin. sed alicuius eius discipuli, qui eius stylum affectarit, vti rectè obseruarunt Doctores Louanienses in censura huius libri. Adde, Auctorem hunc pleraque, quæ ex eo iam citaui, penè ad

verbum

verbum descripsisse ex Origene lib. 1. Periarchon cap. 2. vti videbit, qui vtrumque leget & conferet.

Theologia ejus speculum Dei.

Denique Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis ca. 26. per sapientiam accipit Theologiam Salomoni à Deo infusam: Hæc enim, inquit ipse, est candor & splendor lucis æternæ, putà Theologiæ Dei & Beatorum: ac speculum sine macula Dei maiestatis. Sicut enim in speculum incurrunt res obiectæ, vt videri videatur illarum imago; ita sanè in mente humana, præsertim si limpidam se Deo & sapientiæ præbeat, Deus se conspiciendum præbet, illius maiestas, potentia, virtus, & reliqua diuinæ naturæ attributa: *& imago bonitatis illius*, non solùm quòd Theologia de Dei bonitate differat, sed quòd videatur postulare, vt, sicut sapientia in Deo est cum suprema sanctitate coniuncta, ita etiam eadem sapientia cum sanctitate coniuncta sit in hominis animo, & diuinam bonitatem atque sanctitatem referat. Propterea enim comparatur cum *flumine*, cum *riuulo*, cum *emanatione*; vt significetur ita sapientia exire ex immenso illo sapientiæ & diuinitatis pelago, vt quamuis spatietur per hominis animum, & per latissimos rerum cognoscendarum & creaturarum omnium campos, at tandem oporteat ortum suum repetere, & in Deum primum sapientię fontem desinere. Hoc si non fiat, si sapiens aliquis desipiat, si Deum non quærat, non colat, mirum non minùs, quàm cùm *Iordanis conuersus est retrorsum*. Pari enim ratione de Salomone stultescente dictum est 3. Reg. 11. 9. *Iratus est Dominus Salomoni, quòd auersa esset* (retrorsum conuersa) *mens eius à Domino Deo Israël.*

Mysticè, hæc omnia sapientiæ mira & magnifica elogia adaptes B. Virgini. Ipsa enim post Christum, & per Christum, præ omnibus hominibus & angelis est *vapor virtutis Dei, & emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei sincera.* Ipsa est *candor lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius.* Ipsa habet omnem virtutem, omnia prospicit, & capit omnes spiritus intelligibiles, etiam Cherubim & Seraphim: ipsa enim est mare sapientiæ, & abyssus puritatis, bonitatis ac gratiarum omnium: imò Patres aiũt gratiam, & consequenter gloriam, eius esse quasi infinitam. Sicut enim dos & dignitas maternitatis Dei est quasi infinita: sic pariter velut infinitam ipsa poscit gratiam & gloriam. Nam vt ait S. Thomas 3. par. qu. 7. art. 10. in matre Dei fuit gratia tali dignitati proportionata. Audi Patres. S. Epiphan. orat. de laudibus Virginis: *Gratia*, inquit, *sanctæ Virginis est immensa.* Diuus Anselmus in libro de Excellentia Virginis cap. 8. *Immensitatem*, inquit, *gratiæ tuæ, & gloriæ tuæ considerare cupienti ô Virgo, sensus deficit, lingua fatiscit.* Damascen. orat. 2. de dormitione Virginis: *Virgo*, inquit, *vita thesaurus, gratiæ abyssus immensa.* Luculentissimè D. Bonauent. in Speculo ca. 5. *Immensa*, inquit, *fuit gratia, qua Virgo fuit plena: immensum enim vas non potest esse plenum, nisi immensum sit illud, quo est plenum. Mariæ autem vas immensissimum fuit, ex quo illum, qui cælo maior fuit, continere potuit.* Et post nonnulla: *Tu ergo immensissima capacior es cælo: quia quem cæli capere non poterant, &c. tu capacior es mundo, quia quem totus non capit orbis, &c. Si ergo Maria tam capacissima fuit ventre, quantò magis men-*

Gratia B. Virginis quasi infinita.

te; & si capacitas tam immensa fuit, oportuit quidem vt illa gratia, quæ tantam implere potuit capacitatem, esset immensa. B. Petrus Damiani serm. de Natiuit. Virginis: *Gloria*, ait, *quæ eam ex hoc mundo transeuntem excepit, principium ignorat, nescit finem.* Verùm hæc omnia cum grano salis accipe. Nam sicut maternitas Dei est dos & dignitas entitatiuè & absolutè finita; vtpote quæ in puram meramque creaturam cadit, cuius capacitas limitata est & finita, nec doni absolutè infiniti capax: sic pariter absolutè finita est gratia & gloria, quę huic maternitati congruè respondet & debetur. Dicitur ergo illa à Patribus immensa & infinita, non absolutè, sed secundùm quid, putà obiectiuè & respectiuè. Primò, quia respicit obiectum infinitum, putà Deum: per illum enim Beata Virgo verè est mater Dei; sicut visio Dei, licèt in se sit qualitas finita, tamen respectu obiecti, putà Dei, in quod tendit, dicitur infinita, vt docet S. Thom. 1. p. qu. 25. art. 6. ad 4. Secundò, respectu intellectus nostri, quia illum superat copia gratiæ & glorię Virginis, vt eam mente definitè concipere & adæquare, ac planè comprehendere nequeamus: hoc enim per hyperbolem homines dicunt esse infinitum, quod ipsi comprehendere & definire, siue definitè assignare nequeunt. Tertiò, quia respectu hominum & angelorum est infinita. Omnes enim homines & angeli à Deo in tanta naturę & gratiæ præcellentia creati, & plures qui creari possunt, nullo modo accedunt ad dignitatem & præcellentiam maternitatis & matris Dei, ac consequenter nec ad eius gratiam & gloriam: Deus enim angelis & hominibus admetitur eam gratiæ mensuram, quam eorum capacitas & lex Dei ordinaria postulat: quare ea mensura illis confert gratiam, vt semper gratiæ plurimum donandum supersit, cuius adhuc eorum natura capax est.

Quo sensu?

Resp.

Primò.

Secundò.

Tertiò.

Accedit, quòd iuxta insignes Philosophos ac Theologos, qui gradus intensionis gratiæ, & cuiuslibet habitus ac potentiæ censent non esse homogeneos, sed heterogeneos; ita vt v. g. gradus secundus intensionis gratiæ sit alterius rationis & generis à primo, & tertius alterius à secundo, & sic consequenter; planè dicendum est, quòd si vlli data est gratia & gratiæ gradus heterogenei, hoc est, diuersæ & altioris rationis à nostris, illos datos esse B. Virgini; quia eius maternitas est heterogenea & altioris ordinis, quàm omnis alia creata dignitas; & quia actus eius fuere intensissimi & excellentissimi. Quod si verum est, sequitur, quòd, licèt infiniti à Deo crearentur angeli cum suis donis & gratiis; numquam tamen accederet ad gratiam B. Virginis. Ipsa enim numero graduum gratiæ longè superat singulos angelos creatos & creabiles, cumque hi gradus ponantur heterogenei, inferiores omnes licet plurium & plurimi, numquam accedunt ad dignitatem & excellentiam superiorum, vtpote altioris ordinis, alteriusq; naturæ; sicut æs licet plurimum, numquam accedit ad dignitatem auri. Ponamus ergo v. g. summos angelos singulos habere gratiam vt 50. B. Virginem verò vt mille; quinquagesimus primus eius gradus gratiæ cùm sit altioris ordinis, dignitate superabit omnes gradus gratiæ omnium angelorũ, vtpote qui non transcendunt 50. ac proinde inferioris sunt ordinis,

Quarto.

condi-

conditionis & naturæ. Multò magis eosdem superabit 52 gradus gratiæ B. Virginis, ac magis 53. 54. ceteriq́ue deinceps: quia quo superiores sunt, eo nobiliores pariter sunt & perfectiores, ac proinde altioris sunt ordinis, magisq́; superant gradus se inferiores, quàm hi superent alios sibi subiectos; sicut angeli primæ hierarchiæ magis superant angelos secundæ hierarchiæ, quàm hi superent angelos tertiæ: quia quo quis magis accedit ad Deum, eo altiùs assurgit magisque perficitur & quasi dilatatur. Id clarum est in cælis, qui quo superiores sunt, eo maiorem habent peripheriam, capacitatem & magnitudinem.

Plenitudo gratiæ Virginis quanta?

Hinc colligas Primò, in B. Virgine esse plenitudinem gratiæ singulari sensu & modo, quatenus creaturæ capacitas prædicto modo, iuxta legem Dei ordinariam expleta est. Id voluit S. Cyprian. serm. de Natiuit. Christi dicens: *Matri Dei plenitudo gratiæ debetur.* Et Sophronius serm. de Assumpt. *Cæteris datur gratia per partes, Mariæ verò totæ se infudit gratiæ plenitudo*: quæ verba vsurpant S. Bernard. Bonauent. Damian. & alij. Secundò, de Virgine, ait S. Anselm. *Decens erat, vt Virgo ea puritate niteret, qua maior sub Deo nequeat intelligi*: sub Deo accipe Christum: vnde S. Bernard. *Iure ergo Maria sole perhibetur amicta, quia profundissimam Dei sapientiæ, vltrà quàm credi potest, penetrauit abyssum, vt quantum sine personali vnione creatura conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa.* Et S. Ambrosius, quem citat Dionys. Carthus. *Incomprehensibilis*, inquit, *incomprehensibiliter operabatur in matre.*

Ratio à priori.

Ratio à priori est dignitas, tum maternitatis, tum mediatricis. Mater enim Dei iure suo à Christo constituta est mediatrix Dei & hominum omnium: quare gratiam non singularem sibi soli, sed vniuersalem velut capitis in omnes fideles refundendam accipit. Docet hoc S. Anselmus lib. de Excellentia Virginis ca. 9. *Quis igitur*, inquit, *ista perpendens æstimare queat qua laude digna sit, quæ tantorum beneficiorum sola præ cunctis effici debuit mediatrix?* Et paulò anteriùs: *Pura*, inquit, *sanctitas, & sanctissima puritas, pissimi pectoris eius, omnem omnis creaturæ puritatem sanctitatemq́; transcendens, incomparabili puritate hoc promeruit, vt reparatrix perditi orbis dignissimè fieret.* Et S. Laurent. Iustin. serm. de Annunc. *Magna profectò*, inquit, *fuit Mariæ gratia, exuberans atque completa, quæ cælis dedit gloriam, gaudium præstitit angelis, sæculo pacem refudit, fide docuit gentes, vitiiq́; finem imposuit. Quomodo non est Maria iuxta Gabrielis oraculum, plena gratiâ, quæ effecta est paradisi scala, cæli ianua, interuentrix mundi, Dei atque hominum verissima mediatrix?* Et S. Bonauent. in Speculo: *Omnia flumina*, inquit, *intrant in mare, dum omnia charismata Sanctorum intrant in Mariam; flumen enim gratiæ Angelorum intrat in Mariam, flumen gratiæ Apostolorum intrat in Mariam*, &c. ac demum vbi percurrit omnes Sanctorum conditiones: *Quid mirum*, inquit, *si omnis gratia in Mariam confluxit, per quam tanta gratia ad omnes defluxit?* ait enim B. Augustinus: *Gratiâ es plena Maria, quam apud Deum inueniisti, & per totum mundum effundere meruisti.* Audi & Sophron. serm. de Assumpt. *Talibus*, inquit, *decebat Virginem oppignorari muneribus, vt esset gratiâ plena, quæ dedit cælis gloriam, terris Deum, pacemq́; refudit, fidem gentibus, finem vitiis, ordinem vitæ, ac moribus disciplinã. Quid mirum si lætitiam & gloriam plenam & superplenam habet in regno, quæ gratiam plenam & superplenam habet in exilio? Quid certè mirũ, si tam in cælo, quàm in terra eius plenitudo super omnem creaturam sit, de cuius plenitudine omnis natura vireſcit?* Plura hac de re collegi Eccli. 24. & Prouerb. 31. v. 10. & sequentibus.

ET CVM SIT VNA, OMNIA POTEST; ET IN SE PERMANENS OMNIA INNOVAT, ET PER NATIONES IN ANIMAS SANCTAS SE TRANSFERT, AMICOS DEI ET PROPHETAS CONSTITVIT] Sapientia Dei in se est vnica, sed in viribus, officiis & actibus multiplex, quia potest, imò facit omnia. Nam sine sapientia nihil fit à Deo. Hoc est quod dixit v. 23. *Omnem habens virtutem.* Ipsa ergo est παντοδύναμος, id est omnipotens, ac vna & indiuisa in se existens infinitorum vim & perfectionem in se continet: quare vna sufficiens est omnibus producendis, continendis, conseruandis, gubernandis. Vers. 27.

ET IN SE PERMANENS stabilis, immobilis & immutabilis, OMNIA INNOVAT] quia noua semper operatur, ac nouos effectus semper producit, tum in natura, tum in gratia. Sic in vere nouos producit flores, in æstate nouas segetes, in autumno nouos fructus, in hieme nouas niues, pluuias & glacies: sic innouat omnes hominum gradus & status, nouos homines veteribus suggerendo, ac deformatos veteres mores per nouos viros religiosos corripiendo ac reformando.

ET PER NATIONES IN ANIMAS SANCTAS SE TRANSFERT] Pro *nationes* græcè est γενεὰς, id est *generationes*, hoc est Primò, ætates & sæcula. q. d. Sapientia per singula sæcula communicauit se sanctis animabus, à se electis & dilectis. Nullum fuit sæculum sapientiæ & sanctitatis expers, sed in quolibet fuere semper aliqui viri sapientes & sancti, amici Dei & Prophetæ, à Deo selecti & consecrati. Vnde Vatabl. vertit, *& vicissitudinibus ætatum in animas sanctas se transferens.*

Secũdò, per *generationes* accipias cum Nostro, hominum genera & nationes, qui in terra nascuntur. q. d. Nulla est natio, in qua sapientia non habuerit vel habeat aliquos sui discipulos, amicos & Prophetas, tum propriè dictos, qui scilicet futura & secreta pronuncient; vel per catachresin, *Prophetas*, id est viros eximiè sapientes & sanctos: tales enim olim erant Prophetæ. Deus enim non est acceptor ætatum, personarum, vel gentium, *sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi*, Actor. 10. 35. Hos ergo Deus cõstituit, græcè κατασκευάζει: id est Primò, ædificat & extruit, tamquam regias basilicas, & animata Dei templa: Secundò, instruit, adornat, concinnat, tamquam sacra Dei oracula: Tertiò, docet, præparat, dirigit, quasi orbis doctores, ad eum docendum & conuertendum: Quartò, munit & armat contra omnes hominum dæmonumque insultus: Quintò, probat, confirmat, astruit, stabilit virtutibus & miraculis, quasi certis sui sigillis.

NEMINEM ENIM DILIGIT DEVS, NISI EVM, QVI CVM SAPIENTIA INHABITAT] tamquam cum vxore & sponsa: nam græcè est συνοικῶν σοφίᾳ, id est connubio iunctus sapientiæ: συνοίκησις enim, id est cohabitatio, vocatur coniugiũ, quia in eo cohabitant maritus & vxor. Vers. 28.

Vnde

Vnde cap. seq. v. 2. ait: *Quæsiui sponsam mihi eam assumere.* Pro quo S. Ambros. lib. de Viduis legit, *proposui ergo hanc mihi adducere in coniugium.*

Per sapientiam hîc & omnibus hisce Salomonis libris, practicam intellige, putà prudentiam, virtutem, sanctitatem, charitatē: cum hac enim, imò in hac, inhabitat sapientia & Spiritus sanctus: *Deus enim charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo,* 1. Ioan. 4. 16. Et: *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus,* Ioan. 14. 23. *Tò inhabitat* significat sapientem, id est sanctum, familiariter & assiduè versari cum sapientia, id est sanctitate, charitate & Deo.

VERS. 29. EST ENIM HÆC SPECIOSIOR (ita Roman. & Græca: malè ergo aliqui legunt, *pretiosior*) SOLE, ET SVPER OMNEM DISPOSITIONEM STELLARVM, LVCI COMPARATA INVENITVR PRIOR] Pro *speciosior* græcè est εὐπρεπέστερος, id est formosior, ornatior, modestior, elegantior, magis composita, decora, exculta, præclara & præstans. Da causam, cur Deus adeò diligat sapientiam, vt nullum diligat nisi propter illam, putà non nisi illa præditum. Causa est sapientiæ pretium, excellentia, species, pulchritudo & claritas, quæ tanta est, vt vincat iubar solis & omnem dispositionem stellarum, quæ fulgent vt totidem gemmæ: adeoque superet & præcedat lucem, tum stellarum, tum cuiuslibet rei, imò primigeniam illam initio mundi ante solem & stellas à Deo creatam & coaceruatam, ex qua deinde in partes diuisa sol & stellæ formatæ sunt, vti dixi Genes. 1. Sol enim, stellæ, & lux illa primigenia fuere splendor creatus, finitus, materialis, corporeus, mutabilis & occasui obnoxius: at verò sapientiæ splendor est increatus, infinitus, immaterialis, incorporeus, immutabilis, æternus, diuinus.

Huius sententiæ & præcedentis elegans extat solis & aquilæ apologus, fale sapientiæ conditus, apud Cyrillum libr. 1. Apologorum moralium c. 2. cuius titulus est: *Nihil sibi homo est sine sapientia.* *Apologus humilis sapientia.* *In lucidioris aëris,* inquit, *sublimitatem aquila cõscendens, solis fixo contuitu eius mirâ venustate inspectâ, mox eum tali quæstione pulsauit, dixitq;: Tu quid es, ô vas admirabile, tam decorum? At ille respondit; Nescio. Tunc illa magis mirata, nimirum quòd in lucis fonte huius ignorantiæ tenebras inuenisset, adiunxit: Quomodo est hoc, quòd in splendoribus tuis cetera videantur, & tui tu nescius te non videas? cui dixit: Quippe sapientiæ non sum expers. Sola enim illa sui gaudent notitiâ, quæ sunt in seipsa conuersiua. Ad hoc aquila sic arguens dixit: Quomodo igitur perdita est tibi tantæ luciditatis gloriositas? tantæ pretiositatis dignitas, tantæ virtualitatis causalitas, ac tantæ soliditatis perpetuitas? Ex quo namque te ignoras, tu tibi nihil es; nihil siquidem prudentia est fatuo, rutilantia caco, & eloquentia surdo. Tunc Titan respondit: Etsi nihil mihi sum, tamen ei sum, cuius sunt omnia, quod est quoddam maximum vas sapientiæ. Ipse enim sapiens, cùm solus se cognoscendo sit suus, cunctorum etiam, quæ sibi non sunt, intellectu carentium, sapientiâ constitutus est dominus.* Rationem claram mox subiicit, aitque: *Homo enim participio sapientiæ eiusdem* (Gen. 1. 28.) *ex diuina imagine decoratus, ab ipso primordio vniuersis rebus mundi visibilibus est præfectus. Nimirum ideo, quia sapientis sunt omnia, cui*

non præualet metallorum gemmarumq; validitas; quin etiam illi subsidiaria diuitiarum seruit potestas. Quamobrem (Prouerb. 3. 15.) *pretiosior est sapientia cunctis opibus, & omnia, quæ desiderantur, ei non valent comparari. Quibus auditis, mox illa dilectione sapientiæ inflammata, petiuit à sole, vt quid ea sapientia esset, luce definitionis ostenderet. Cui libenter annuens, inquit, Sapientia quidem est, illa mentis veritas, qua summum, quod est Deus, fide recta conspicitur, & casta dilectione tenetur. Hac enim qui dotatus est, iam mundi est dominus, & possessor est suus. Quibus diligenter notatis, in propria gaudens illa reuersa est.*

ET SVPER OMNEM DISPOSITIONEM (græcè θέσιν, id est thesin, positionem, situm, collocationē, ordinationem) STELLARVM] Primò, à Castro exponit q. d. Sapientia supra omnem stellarū situm est posita: celsitudine superat stellas & cælos, quia sedet cum Deo in altissimo diuinitatis eius solio. Secundò, meliùs idem & alij explicant q. d. Sapientia suo splendore, ordine, specie, dispositione vincit omnem omnium stellarum splendorem, ordinem, speciem, dispositionem. Vnde Vatablus vertit, *& omnem astrorum seriem superat, lucique comparata potior deprehenditur.* Nominat *dispositionem stellarum*, quia in earum situ & dispositione mirus est ordo, miraque pulchritudo, adeò vt astrorum velut castrorum acies sit ordinata. Vnde vocatur *militia cæli*, & exercitus Dei sabaoth, Iudic. cap. 5. v. 20. Isaiæ 24. 21. Deuter. 17. 3. Rursum stellæ dispositæ sunt in cælo, vt lumina & oculi in capite: vnde à Poëtis vocantur cæli aut Iouis oculi.

LVCI COMPARATA INVENITVR PRIOR] *Prior*, tum tempore, id est anterior, quia sapientia ab æterno fuit in Deo, illique est coæua, cùm lux initio mundi & temporis sit creata; tum dignitate & præstantia. Vnde Vatabl. vertit, *potior.* De pulchritudine solis, stellarum, lucis dixi Genes. 1. & Eccli. 43. v. 1. & seqq. Hunc sensum exigit ratio, quam subiungit. Porrò *τὸ & super omnem dispositionem stellarum*, pendet & nectitur cum eo quod sequitur, *Luci comparata inuenitur prior.* q. d. Si vltra ordinem lucemque stellarum, sapientiam compares primigeniæ luci, instar solis totū mundum illuminanti in ipso mundi initio, vtique sapientia illa luce inuenietur prior, tum tempore, tum dignitate. q. d. Si non tantùm stellis, sed & luci, quæ in mundo fuit prima & maxima, sapientiam conferas, illa inuenietur prior & potior.

ILLI ENIM SVCCEDIT NOX, SAPIENTIAM AVTEM NON VINCIT (græcè κατισχύει, id est præualet, superat, circumuenit, contendit, coërcet) MALITIA] Dat causam, cur sapientia sit prior, id est potior & præstantior luce, non solùm solis & stellarum, sed & primigenia mundi, eò quòd illa instar solis se mouens & gyrans per nostrum hemisphærium, vespere occumberet, & transiret ad alterum aduersumque mundi hemisphærium, itaque ei succederet nox, ipsaque lux verteretur in tenebras. At sapientia semper sibi constat, nec ipsa in insipientiam, aut malitiam verti potest, nec ab ea vinci. Loquitur propriè de sapientia increata Dei: hæc enim adeò potens est & prouida, vt nullâ malitiâ vinci possit, sed potiùs ipsa omnem malitiam hominum & dæmonum, omnem quoque rerum malitiam, id est duritiem & difficultatem, vincat sibique

VERS. 30.

subiunget. Comitanter tamen & cõsequenter loquitur de sapientia participata & homini infusa. Esto enim ipsa recedat ab homine, qui à sapientia & sanctitate deficit, transitque ad insipientiam & malitiam; tamen ipsa in se, putà in suo fonte, manet illæsa & intacta apud Deum. Rursum ipsa homini inuito & nolenti eripi nequit: quare quamdiu homo eam retinere vult, vinci nequit à malitia.

Hinc patet per sapientiam intelligi prudentiam, iustitiam & sanctitatem: nam illi opponit malitiam: hæc enim est practica, & summa insipientia.

Sapientiam non vincit malitia: quæ?

Pro *malitia* græcè est, κακία, id est malitia tam culpæ, quàm pœnæ, putà tam iniquitas, quàm aduersitas & calamitas, q.d. Nec culpa, nec pœna vel afflictio vlla vincit sapientiam Dei. Potest quoque abstractum sumi pro concreto. q.d. Malitia, id est mali & impij persequentes pios, non possunt vincere eorum sapientiam & virtutem, quamdiu eam sponte non deserunt. Hinc aliqui legunt, *in sapientiam autem non incidit malitia.*

Exemplum. Exemplum dat S. Bernardus hom. 2. super *missus est*, Adam & Euam, Christum & Mariam: illos enim vtpote insipiẽtes vicit malitia serpentis & superbiæ; hi verò vtpote sapientes vicere tam illorum insipientiam, quàm serpentis malitiam: *Quid dicebas*, inquit *ô Adam: Mulier quam dedisti mihi, dedit mihi de ligno, & comedi? Verba malitiæ sunt hæc, quibus magis augeas, quàm deleas culpam. Verumtamen sapientia vicit malitiam, cùm occasionem veniæ, quam à te Deus interrogando elicere tentauit, sed non potuit, in thesauro indeficientis suæ pietatis inuenit. Redditur nempe femina pro femina, prudens pro fatua, humilis pro superba, quæ pro ligno mortis gustum tibi porrigat vitæ, & pro venenoso cibo illo amaritudinis dulcedinem pariat fructus æterni. Muta ergo iniquæ excusationis verbum in vocem gratiarum actionis, & dic: Domine mulier quam dedisti mihi, dedit mihi de ligno vitæ, & comedi, & dulce factum est super mel ori meo, quia in ipso viuificasti me.*

Idem sermon. de septem donis Spiritus sancti: *Sapientia*, inquit, *vincit malitiam, dum satanam conterit Dei virtus & Dei sapientia Christus*, & cetera, quæ commodiùs c. sequenti v. 1. recitabo.

Causa. Idem serm. 85. in Cant. dat causam: *Virtus*, inquit, *est vigor animi immobiliter stantis cum ratione. Vel virtus est vigor animi, quod in se est, omnia ad rationem cogens vel dirigens.* Et post plura subiungit: *Et si quis sapientiam virtutis amorẽ diffinierit, non à vero deuiare videbitur. Vbi autem amor est, labor non est, sed sapor. Et fortè sapientia à sapore nominatur, quòd virtuti accedens quoddam veluti condimentum sapidam reddat, quæ per se insulsa quodammodo & aspera videbatur. Nec duxerim reprehendendum, si quis sapientiam saporem boni diffiniat. Hunc saporem perdidimus ab ipso penè exortu generis nostri. Ex quo cordis palatum, sensu carnis præualente, infecit virus serpentis antiqui, cœpit animæ non sapere bonum, ac sapor noxius subintrare.* Causam subdit: *Quia serpentis malitia mulieris insipientiam circumuenit. Sed vnde malitia visa est vicisse ad tempus, inde se victam dolet in æternum. Nam ecce denuo sapientia mulieris cor & corpus impleuit, vt qui per feminam deformati in insipientiam sumus, per feminam reformemur ad sapientiam. Et nunc assiduè sapientia vincit malitiam in mentibus ad quas intrauerit, saporem mali quem illa inuexit, sapore exterminans meliori. Intrans sapientia dum sensum carnis infatuat, purificat intellectum cordis, palatum sanat, & reparat.*

Porrò S. Bonauent. in Speculo cap. 3. *Quidam*, inquit, *legunt hîc Prior, quidam Purior. Vtrumq; Mariæ stellæ nostræ competit. Maria enim est prior, id est potior, siue dignior: Maria etiam purior est sole & stellis & luce; quia tam dignitate, quàm puritate solem & stellas & omnem lucem superat corporalem, imò etiam spiritualem, id est angelicam creaturam, de qua dicitur: Diuisit Deus lucem à tenebris, id est angelos stantes à cadentibus. Hac vtique luce angelis prior & purior est Maria: prior dignitate, & purior sanctitate. Vnde Anselmus exclamans ait: O benedicta super mulieres, quæ angelos vincis puritate, Sanctos superas pietate!* Hæc Bonauent. Quocirca S. Ephrem oratione de Deipara, agens de ea: *O omnibus*, inquit, *superis exercitibus glorioſior, omnium Sanctorum ac virginum corona ob fulgorem inacceſſa, omnium princeps, omnium dux, ſacratiſſima puella. Per te reconciliati ſumus Deo meo.*

Tropolog. lux, imò sol, suos patitur defectus: modò enim exultat vt gigas fulgida radiorum cæsarie coronatus; modò verò laborat vt Hercules, cæca caligine circumfusus: at sapientia, id est virtus, inuicta inter aduersa quælibet, sibique similis perstat. Audi Tertull. lib. de Spectac. c. 29. *Vis & pugilatus & luctatus? præstò sunt non parua, sed multa. Aspice impudicitiam deuictam à castitate; perfidiam cæsam à fide; sæuitiam à misericordia cõtusam; petulantiam à modestia obumbratam; & tales sunt apud nos agones, in quibus ipsi coronamur. Vis autem & sanguinis aliquid? habes Christi.*

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit commendare sapientiam, eiusq; dotes & commoda maxima plurimaq; recensere, ob quæ Salomon se eam in sponsam delegisse, & suprà omnia vota expetiisse asserit.

1. ATtingit ergo à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. 2. Hanc amaui, & exquisiui à iuuentute mea, & quæsiui sponsam mihi eam assumere, & amator factus sum formę illius. 3. Generositatẽ illius glorificat, contubernium habens Dei: sed & omnium Dominus dilexit illam. 4. doctrix enim est disciplinæ Dei, & electrix operum illius. 5. Et si diuitiæ appetuntur in vita, quid sapientia locupletius, quæ operatur omnia? 6. Si autem sensus operatur: quis horũ, quæ sunt, magis quàm illa est artifex? 7. Et si iustitiam quis diligit: labores huius magnas

gnas habẽt virtutes: sobrietatem enim, & prudentiam docet, & iustitiam, & virtutem, quibus vtilius nihil est in vita hominibus. 8. Et si multitudinẽ scientiæ desiderat quis, scit præterita, & de futuris æstimat: scit versutias sermonum, & dissolutiones argumentorum: signa & monstra scit antequam fiant, & euentus temporum & sæculorum. 9. Proposui ergo hanc adducere mihi ad conuiuendum: sciens quoniam mecum communicabit de bonis, & erit allocutio cogitationis & tædij mei. 10. Habebo propter hanc claritatem ad turbas, & honorem apud seniores iuuenis: 11. & acutus inueniar in iudicio, & in conspectu potentium admirabilis ero, & facies principum mirabuntur me: 12. tacentem me sustinebunt, & loquentem me respicient, & sermocinante me plura, manus ori suo imponent. 13. Præterea habebo per hanc, immortalitatem: & memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam. 14. Disponam populos: & nationes mihi erunt subditæ. 15. Timebunt me audientes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, & in bello fortis. 16. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa: non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædium conuictus illius, sed lætitiam & gaudium. 17. Hæc cogitans apud me, & commemorans in corde meo: quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ, 18. & in amicitia illius delectatio bona, & in operibus manuum illius honestas sine defectione, & in certamine loquelæ illius sapiẽtia, & præclaritas in communicatione sermonum ipsius: circuibam quærens, vt mihi illam assumerem. 19. Puer autem eram ingeniosus, & sortitus sum animam bonam. 20. Et cùm essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum. 21. Et vt sciui quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum: adij Dominum, & deprecatus sum illum, & dixi ex totis præcordiis meis:

VERS. 1. ATTINGIT ERGO A FINE VSQVE AD FINEM FORTITER, ET DISPONIT OMNIA SVAVITER] Syrus, *extendit enim animam suam à finibus vsque ad fines verè, & disponitur cum omnibus suauiter*: Arabicus, *& extenditur à fine deserti, & vsque ad finem eius feliciter, & gubernat omnia cum bonitate. Tò ergo* innuit hæc à præcedentibus pendere & educi. Græca habent ὃ, id est *autem*: prosequitur enim cœpta sapiẽtiæ elogia. Hæ particulæ sæpè commutãtur: nam ὃ, id est *autem*, sæpè capitur pro ἄν, id est *ergo*; & ἄν siue *ergo*, sæpè non illatiuum est, sed inchoatiuum & continuatiuum sententię. Vnde S. Bernard. Hugo, Pagnin. & alij caput hoc octauum inchoant ab vltimis verbis cap. 7. *Sapiẽtiam autem non vincit malitia.* Vatabl. verò & Cantacuzenus omnia hæc referunt ad finem cap. 7. & c. 8. inchoant à v. 2. *Hanc amaui*, &c. Sensus ergo est q.d. Sapientia, vt dixi cap. 7. est emanatio claritatis omnipotentis Dei, omnia potest, omnia penetrat, omnia capit, A estque inuincibilis: *Attingit ergo à fine vsque ad finem fortiter*, &c. Pro *attingit* græcè est, διατείνει, id est protendit se, extendit, porrigit; S. August. 4. de Trinit. c. 14. vertit, *pertendit*; Tigur. *pertingit*; Budæus in Cõment. linguæ Græcæ legit, Διήκνει, id est *perspirat*. Vnde Vatabl. vertit, *perspirat ab extremo vsque ad extremum firmiter, & administrat omnia commodè*: sapientia enim est quasi spiritus perspirans omnia *à fine vsque ad finem*; græcè, ἀπὸ πέρατος ἐς πέρας, id est *ab extremo vsque ad extremum*. Quæres quænam sint hæc duo extrema?

Sapientia attingit à fine ad finem. Primò.

Respondetur Primò, esse duo extrema mundi. q.d. Sapientia peruadit omnia à summo cælorum vsque ad imum terræ, putà à peripheria mundi vsque ad centrum, siue *à conuexo cælorum vsque ad medium terræ centrũ*, ait Hadrianus Pont. l. 3. de Imag. &, vt ait S. Bernard. *à summo cælo vsq; ad inferiores partes terræ. Attingit autem fortiter, non quidem mobili discursione, vel locali diffusione, vel subiecta creaturæ tantùm officiali administratione; sed substantiali quadam & vbique præsenti fortitudine, qua vtique vniuersa potentissimè mouet, ordinat & administrat. Et hæc omnia nulla sui cogitur facere necessitate. nec enim aliqua in his laborat difficultate, sed disponit omnia suauiter, placida voluntate.* Hucusque S. Bernard. tract. de Gratia & li. arb. post medium.

Cornel. in Sapient.

Vnde S. August. epist. 57. ad Dardanum quæst. 1. ex hoc loco probat sapientiam diuinam, siue Deum, esse vbique. Additque: *Sed sic est Deus per cuncta diffusus, vt non sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi sine labore regens, & sine onere continens mundum.* Hoc profundè meditans & admirans S. Bernard. lib. 5. de Consid. exclamat: *O sapientia potens attingens vbique fortiter! O potentia sapiens disponens omnia suauiter! Res vna, effectus multiplex, operationes diuersæ. Et illa vna res est longitudo propter æternitatem, latitudo propter charitatem, sublimitas propter maiestatem, profunditas propter sapientiam.* B

Secundò.

Secundò, duo hæc extrema sunt nobilissima & vilissima creatura. q. d. Sapientia pertingit à summo & *maximo angelo vsque ad infimum vermiculum*, ait S. Bernard. de Gratia & lib. arb. omnia conseruans, viuificans, dirigens, gubernans. Et S. Dionys. c. 7. de Diuin. nom. disputans de sapientia diuina: *Ratio quoque*, inquit, *Deus dicitur in sanctis Litteris, non solùm quia rationis, & sensus, & sapiẽtiæ indultor est, sed quia & omnium causas in se vniformiter antè complexus est: & quia per omnia pergit penetrans, vt scriptum est, vsque ad omnium finem, pertingens à summis substantiis vsque ad imas*, &c. *idcirco & in omnibus Deus agnoscitur, & seorsum ab omnibus, & ex omnibus quidem, vt dixi, ipsa* (sapiẽtia Dei) *noscenda est: & ipsa est, iuxta Scripturæ fidem, effectrix omniũ, & semper cuncta coaptans, ipsius q; omnium indissolubilis conueniẽtiæ atq; ordinis causa, semper priorum fines subsequentium initiis iungens, vnamq; mundi conspirationem & congruentiam decentissimè moliens.*

Tertiò. Tertiò, S. Bernard. de Gratia & lib. arbit. *Sapientia attingit à fine ad finem*, hoc est, inquit, *ab ortu creaturæ ad finem, quem ei destinauit ipse, siue in quem vrget natura, vel accelerat gratia, vel concedit causa.* Rursum attingit à principio operis sui (& cuiusque rei) vsque ad finem. q.d. Nil inchoatum à se relinquit imperfectum, sed quæcumque inchoat perficit, & constanter ad finem à se intentum perducit. Duo enim sunt extrema operis, scilicet principium & finis. Ad S. Bernard. accedit S. August. 4. de Trinit. c. 14. *Diabolo*, inquit, *insidiante & furente vtitur ad salutem fidelium suorum excellentissima, seu celsissima Sapientia Dei, à fine superiore, quod est initium spiritualis creaturæ, vsque ad finem inferiorem, quod est mors corporis, pertendens fortiter, & disponens omnia suauiter.*

Allegor. Allegor. Sapientia Dei attingit à fine ad finem in Christo: per incarnationem enim iuncta sunt duo extrema, scilicet summum & imum, putà Deus & homo coëuntes in eamdem hypostasin & personam. Ita S. August. loco iam citato, & epist. 3. ad Volus. opus enim incarnationis fuit opus summæ sapientiæ, summæ fortitudinis & potentiæ, summæ quoque suauitatis & misericordiæ, vti ostendit S. Thom. 3. p. q. 1. art. 1.

Symbol. Symbol. S. Bonau. per duos fines accipit Patrem & Spiritum sanctum: *Secunda persona*, inquit, *quæ dicitur Sapientia, attingit à Patre vsque ad Spiritum sanctum, per identitatem substantiæ: fortiter ob Patrem, cui attribuitur potentia; suauiter propter Spiritum sanctum, cui bonitas.*

Tropolog. Primò. Tropol. S. Bernard. de Gratia & lib. arbitr. hæc adaptat libero arbitrio: *Sic ergo*, inquit, *liberum arbitrium suo conetur præesse corpori, vt præest sapientia orbi, attingens & ipsum à fine vsque ad finem fortiter, imperans scilicet singulis sensibus & artubus, tam potenter, quatenus non sinat regnare peccatum in suo mortali corpore, Rom. 6. & sic vendicet antiquam dignitatem & libertatem excussa seruitute peccati; curetq; hæc agendo non minùs suauiter, quàm fortiter, hoc est, non ex tristitia aut necessitate, sed prompta & alacri voluntate: hilarem enim datorem diligit Deus; atque ita per omnia imitabitur sapientiam, dum & vitiis resistit fortiter, & in conscientia requiescit suauiter. Verùm cuius ad talia prouocamur exemplo, indigemus auxilio.*

Secundò. Rursum idem S. Bernard. hæc adaptat charitati. Sic enim scribit serm. 50. in illud Cant. 2. *Ordinauit in me charitatem. O sapientia*, inquit, *quæ attingis à fine vsque ad finem fortiter, in instituendis & continendis rebus; & disponis omnia suauiter, in beandis & ordinandis affectibus, dirige actus nostros, prout nostra temporalis necessitas poscit; & dispone, prout tua veritas æterna requirit.*

Tertiò. Insuper idem S. Bernard. serm. de septem donis Spiritus sancti, iis hæc accommodat: sic enim ait: *Sapientia vincit malitiam, dum Satanam conterit Dei virtus & Dei sapientia Christus. Attingit ergo à fine ad finem fortiter, in cælo quidem, deiiciendo superbum; in mundo, superando malignum; in inferno, spoliando auarum. Et disponit omnia suauiter; in cælo, stantes angelos confirmando; in mundo, venumdatos redimendo; in inferno, captiuos liberando. Aut si melius placet, accipiamus hoc modo: Ordinata procedit acie aduersus septem peccati gradus Spiritus septiformis. Et primus contra negligentiam timor exurgit, nimirum ipse est, quo concutitur anima, discutitur conscientia, excutitur sopor lethalis, incutitur solicitudo. Denique qui timet Deum, nihil negligit, sed veretur omnia opera sua.* Et pluribus interiectis: *Attingit ergo à fine vsque ad finem fortiter sapientia victrix, eradicando singula vitia, singulasq; inserendo virtutes. Excutitur siquidem negligentia, vt timoris spiritus repleat mentem; abiicitur curiositas, vt succedat pietas; experientia mali fugatur, apponiturq; scientia. Sic & concupiscentiæ præualet fortitudo, & consilium consuetudinem amputat, & intellectus vigens contemptum amouet, & desperante omnino malitiâ sapientia regnat. Qua quidem triumphante, de cetero miseram illam animam, quam perniciosè negligentia soporauerat, peiùs excitauerat curiositas, attraxerat experientia, tenuerat concupiscentia, ligauerat consuetudo, contemptus in carcerem traxerat, malitia iugulauerat; timor suscitat, pietas blandè demulcet, scientia quid actum sit indicans dolorem apponit, quod suum est fortitudo erigit, consilium soluit, intellectus educit de carcere, sapientia mensam ponit, resocillat esurientem, & salutaribus reparat alimentis.*

Quartò. Denique idem S. Bernard. de Gratia & lib. arbit. hæc adaptat Christo eiusq; gratiæ, quæ omnes animæ fines & vires peccato deformatas, sibi conformando reformat: *Et reuera*, inquit, *cui potiùs id operis congruebat, quàm Dei Filio, qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ Patris, portans verbo vniuersa, ex vtroque facilè munitus apparuit, & vnde reformaret deformem, & vnde debilem confortaret, dum & de splendore figuræ fugans tenebras vitiorum redderet sapientem, & ex virtute verbi contra tyrannidem dæmonum potentem efficeret? Venit ergo ipsa forma, cui conformandum erat liberum arbitrium, quia vt pristinam reciperet formam, ex illa erat reformandum, ex qua fuerat & formatum. Forma autem sapientia est, conformatio, vt faciat imago in corpore, quod forma facit in orbe.*

FORTITER] Græcè, ἐυρώτως, id est validè, robustè, valenter, firmiter, animosè, constanter; Vatabl. *penitus*: ῥώω enim, vel ῥώννυμι, idem est quod roboro, validio, confirmo: vnde ῥώμη est robur, vis, potentia, sanitas, valentia. Inde & vrbis Romæ nomen, quam Solinus initio Polyhist. *Valentiam* priùs fuisse dictam Latinis tradit, licet alij Romam deriuent à *ruma*, id est mamma lupæ, quam Remus, qui & Romus, eiusque frater Romulus suxerunt.

Noster Antonius Fernandius in Vision. visione 6. censet esse metaphoram à communibus rerum mensoribus, qui ad normam exigentes rerum magnitudines, quæ quibus locis conueniant antè sciunt, nequa sit in ipsa rerum dispositione perturbatio: attingit ergo Deus à fine vsque ad finem fortiter, id est exacta præscientia metitur res omnes, quid possint, quid exigant, vnde & quousque sufficiant. Hinc verò sequitur, quòd disponat omnia suauiter, sibi inuicem rebus & earum locis apprimè respondentibus. Attingit item fortiter, quia vbi creaturæ vires deficiunt, ipse sufficit, vt eò quò vult pertingat.

Fortitudo & suauitas prouidentiæ. Primò. Rursum fortitudo sapientiæ, prouidentiæ & gratiæ Dei cernitur in hoc, quòd ipse suam voluntatem certissimè impleat, & finem intentum obtineat; suauitas verò in eo, quòd nostram libertatem non lædat, nec naturæ conditionem inuertat: non enim cogit liberum arbitrium, sed suauiter alliciendo mulcendoque ei bonum suadet & persuadet. Ita Nyssen. aut potiùs Nemesius lib. 7. Philos. c. 1. Theodor. Epitome diuin. decret.

decret. c. de prouidentia, Damascen. 2. de Fide cap. 29.

Eadem suauitas cernitur in rebus naturalibus; nulli enim Deus vim affert, nihil contra cuiusquã rei naturam facit, sed solùm vt poscit cuiusque rei natura. Est enim diuina prouidentia (vt scribit S. Dionys. cap. 4. de Diuin. nom. p. 4.) *cuiusq; naturæ conseruatrix, eis quæ per se mouentur, & libero aguntur arbitrio, conuenienter prouidens, omnibusq; & singulis propriè, vt omnium singulorumq; natura capit, pro modo cuiusq; prouidentissimas bonitates impartiens.*

Secundò. Ad hæc, diuinæ prouidentiæ suauitas in eo se ostendit, quòd per viciniora ac faciliora media res ad suos fines deducat, vti patet intuenti omnia elementa & elementaria. ita S. Chrysost. in S. Matth. ca. 3. Sic Paulus à Deo ignoto Atheniensium, sumpsit exordium differendi de Deo vero & noto, Actor. 17. 23. vti ibidem notat S. Chrysostomus.

Tertiò. Insuper insuperabilis sapientiæ & prouidentiæ diuinæ omnia gubernantis fortitudo in eo elucet, quòd rebus etiam summè contrariis ad destinatos prouidentiæ suæ fines vtatur, vt venditione Ioseph ad eius principatum, passione & cruce Christi ad eius gloriam & hominum salutem, persecutione tyrannorum ad Martyrum coronas & triumphos, peccatis hominum ad ostendendam suam, vel clementiam in condonando, vel iustitiam in puniendo. Nam vt sapienter æquè ac eleganter ait Boëtius libr. 4. de Consol. prosa 6. *Sola est diuina vis, cui mala quoque bona sint, cùm eis competenter vtendo alicuius boni effectum elicit. Ordo enim quidam cuncta complectitur, vt quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem licèt in alium, tamen in ordinem relabatur: ne quid in regno prouidentiæ liceat temeritati.*

Sic cùm Deus peccatorem à suis concupiscentiis adducit ad pœnitentiam, aut hominem vocat ad Religionem, ad apostolatum, ad martyrium, &c. non facit id violenter, sed suauiter: immittit enim priùs mẽti pias affectiones, velleitates, desideria pœnitentiæ, Religionis, apostolatus, martyrij, quibus homo illa aueat ambiatque, ac postulet à Deo dicatque cum Saulo in actu ipso persecutionis: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. Id in se expertus S. Augustinus gratias agẽdo exultat libr. 9. Confess. cap. 1. *Domine ego seruus tuus, ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ. Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Laudet te cor meum & lingua mea, & omnia ossa mea dicant: Domine quis similis tibi? Dicant, & responde mihi, & dic animæ meæ, Salus tua ego sum.* Et post pauca: *Quàm suaue mihi subitò factum est carere suauitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas enim eas à me, tu vera & summa suauitas, eiiciebas, & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni & sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto interior: omni honore sublimior, sed non sublimibus in se. Iam liber erat animus meus à curis mordacibus ambiendi, & acquirendi, & volutandi, atque scalpendi scabiem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & diuitiis meis, & saluti meæ, Domino Deo meo.*

Disponit] Græcè, διοικεῖ, id est gubernat, administrat, dispensat, tuetur, disponit totum mundum, sicut paterfamilias domum: οἶκος enim est domus. Mundus autem est parua domus magni Dei, quam œconomicè regit vt paterfamilias.

Cornel. in Sapient.

Suaviter] Græcè, χρηστῶς, id est, vt Pagnin. *vtiliter*; Vatabl. *commodè*; item *benignè, dulciter, suauiter*. Vnde Christiani à Gentilibus vocabantur Chrestiani, quasi commodi, vtiles, suaues. Huc alludens S. Iustinus Apol. 2. pro Christianis: *Christiani esse accusamur*, inquit; *atqui vtile & commodum odisse, iniquum est.* Sapientia ergo Dei disponit omnia vtiliter, commodè, suauiter; quia vt ait S. Augustinus lib. 7. Ciuit. c. 30. *sic administrat omnia quæ creauit, vt etiam ipsa proprios* (iuxta formam sibi inditam) *exercere & agere motus sinat*, imò iubeat & efficiat; adeò vt nulla res in vniuerso reperiatur, quæ in eo non vtiliter suo officio fungatur, & vniuerso commoda sit, dum vnaquæque res, quantumuis minima, fines sibi præstitutos à natura adipisci conetur.

Efficax ergo est causa prima, putà Deus, sed sese attemperat causis secundis. Vnde S. Dionys. de Diuin. nomin. cap. 4. parte 4. arguens eos, qui dicebant oportuisse nos à Deo ad virtutem cogi: atqui, inquit, *non est prouidentiæ diuinæ violare naturam, sed ea est naturæ cuiusque conseruatrix: eis quæ per se mouentur, & libero aguntur arbitrio, conuenienter prouidens, omnibusq; & singulis propriè, vt omnium singulorumq; natura capit, pro modo cuiusq; prouidentissimam bonitatem impartiens*, &c. & cap. 7. ait *Deum in Scriptura vocari logon, non solùm quia rationis & mentis, sapientiæq; auctor est; sed etiam quia causas omnium vniformiter in se anticipat, & quoniam singula transeundo peruadit vsque ad omnium finem, quemadmodum tradunt eloquia.*

Æquè, imò magis suauiter Dei sapientia, putà Christus, disponit & dispensat res supernaturales, vt patet in incarnatione eiusdem, passione & morte, de qua rectè S. Bernard. serm. 1. in die sancto Paschæ: *Vicit*, inquit, *planè sapientia malitiam, attingens à fine vsque ad finem fortiter, & suauiter vniuersa disponens, sed pro me fortiter, suauiter mihi.* Et in Eucharistia; hæc enim est *cibus fortium, & suauitas mentium.* Vnde typus eius fuit manna habens omnem saporis suauitatem, iuxta illud psal. 22. 5. *Parasti in conspectu meo mensam, aduersus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm præclarus est!* Et illud Zachar. 9. 17. *Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Vide ibi dicta. Idem patet in donis & habitibus gratiæ creatis; hæc enim Deus homini infundit, vt per ea facilè & suauiter operetur actus supernaturales, qui per se homini sunt difficiles, imò viribus naturæ impossibiles. Audi S. Thomam 1. 2. q. 110. a. 2. Deus creaturis naturalibus sic prouidet, vt non solùm moueat eas ad actus naturales, sed etiam largiatur eis formas & virtutes quasdam, quę sunt principia actuum, vt secundùm seipsas inclinentur ad huiusmodi motus. Et sic motus, quibus à Deo mouentur, fiunt creaturis connaturales & faciles; secundùm illud Sap. 8. *Et disponit omnia suauiter.* Multò igitur magis illis, quos mouet ad consequendum bonum supernaturale æternum, infundit aliquas formas seu qualitates supernaturales, secundùm quas suauiter & promptè ab ipso moueantur ad bonum æternum consequendum. Et sic donum gratiæ qualitas quædam est. Eâdem ratione pro-

bat dandum esse habitum charitatis 2. 2. qu. 23. art. 2. Habitus enim gratiæ & virtutum faciunt, vt earum actus homini sint faciles, suaues & iucundi, ideoque eos homini Deus infundit.

Gubernandi modus sit fortis & suauis,

Tropol. hanc sapientiæ diuinæ in gubernando vniuerso ideam & formam imitentur reges, principes, Prælati, rectores, &c. vt fortitudinem suauitate condiant: vnde nonnulli hoc sibi lemma sumpserunt: *Suauiter & fortiter*: fortitudo enim dat efficaciam gubernationi, suauitas facilitatem & durationem. Nullum enim coactum & violentum, est perpetuum. Quare in regendo timori miscendus est amor: si enim solus sit timor, aget homines, non vt homines, sed vt iumenta & bruta: homines enim magis ducuntur amore, quàm timore, & amor non solùm suauior, sed & fortior est timore. Nam omnia vincit amor. Huc facit illud: *Blandum imperium imperiosum*, quia quæcumque blandè imperat, fortiter impetrat.

qua ratione?

Rursum regimen suaue æquè ac forte & durabile poscit, vt rectores sese accommodent subditorum ingeniis, talentis, dotibus & propensionibus quoad fieri potest: nam *nihil inuitâ facies dicesue Mineruâ*. Sic sapientia Dei accommodat se conditioni causarum secundarum, dum cum necessariis necessariò, cum contingentibus contingenter, cum liberis liberè, cum audacibus audacter, cum timidis timidè, cum infirmis infirmè, cum validis validè concurrit & operatur. Superior ergo imitetur Christum, qui fuit leo improbis & obstinatis, agnus verò probis & obsequentibus. Hoc documentum suis inculcauit noster S. Ignatius.

Huc facit illud ca. 12. 18. *Tu autem Domine cum tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos.* Et illud psal. 24. 10. *Vniuersa via Domini, misericordia & veritas.* Vnde S. Basil. epist. 165. ad Eustath. profitetur se experientia multarum tribulationũ didicisse, quòd Deus res nostras suaui sua prouidentia longè meliùs disponat, quàm nos optare possimus. Idem de seipso asserit S. Ephrem tract. de Sui reprehens. cuius mirabile prouidentiæ diuinæ exemplum fusè recensui Genes. 42. 18.

VERS. 2. HANC AMAVI, ET EXQVISIVI A IVVENTVTE MEA, ET QVÆSIVI SPONSAM MIHI EAM ASSVMERE, ET AMATOR FACTVS SVM FORMÆ ILLIVS] Græcè κάλλους, id est speciei & pulchritudinis illius; S. Hieron. in c. 42. Ezech. legit, *quæsiui sponsam ducere mihi, & amator fui decoris eius*; S. Ambros. lib. de Viduis, *proposui hanc adducere mihi in coniugium*; S. Hilarius in psal. 127. *quæsiui sapientiam sponsam accipere mihi ipsi.* Huc facit illud Isaiæ 61. 10. *Induit me Dominus vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.*

A IVVENTVTE MEA] A puero enim mater Salomonis ei instillauit desiderium sapientiæ, id est probæ sanctæque vitæ, vt patet Prouerb. 31. 1. præsertim cùm Dauide patre defuncto illi in regnum successit annum agens circiter 18. Tunc enim ille videns magnam sapientiam requiri ad regendum tantum populum, eam à Deo postulauit & impetrauit, 3. Reg. 3. 10. Significat veterem sapientiæ amorem, ideoque profundum, ra-

A dicatum & robustum. Nam feminæ quæ sponsæ viris teneris ab annis consuescunt, tenerè diligi solent: eoque teneriori amore earum ij tenentur, quo à teneriori ætate coniuges conuixere, adolescente amore cum ætate: & quo antiquior amor, eo maior esse solet, nobilior, robustior & præstantior, instar arboris & vini, quibus vetustas confert dignitatem, & veluti generis splendorem, gliscente in dies flammâ ex consuetudine mutua, quasi ex fomite adiecto. Hinc illud Prouerb. 5. 18. *Lætare cum muliere adolescentia tuæ: cerua charissima, & gratissimus hinnulus: vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter.*

ET QVÆSIVI SPONSAM] Hinc opinatur Pineda li. 2. de Rebus Salomonis c. 1. sub finem, B Salomonem ambiisse sapientiam, quasi spõsam, eamque à Deo impetrasse, antequam ambiret filiam Pharaonis, eamque sibi despõderet. Verùm hoc valdè incertum est, præsertim quia lib. 3. Regum c. 3. v. 1. priùs narratur eum duxisse filiã Pharaonis: deinde v. 10. subiungitur eius oratio, & impetratio sapientiæ. Adde, Salomonem ante regnum iniisse coniugium cum Naama, exeaque genuisse Roboam: Roboam enim agens 41. annum, patri Salomoni anno 40. regni morienti in regno successit. 3. Reg. c. 11. v. 43. & c. 14. v. 21. ergo vno anno ante regnum suum genuit eum Salomon. Sapientia igitur sponsam sese offert, non tantùm virginibus, sed & coniugibus, iisque magis necessaria est ad regendum vxores, filios & familiam. Ipsa enim est sponsa alterius & altioris ordinis, scilicet spiritualis, non carnalis.

C SPONSAM] Græcè νύμφην, id est *nymphã*. ita græcè dicitur sponsa, quasi νέον vel νῦν φαινομένη, id est *nouè*, vel *nunc apparẽs*, id est noua nupta, quæ cùm priùs vt virgo se absconderet, iam nupta in publicum prodit, seseq; palam ostendit. ita Rhodig. lib. 21. c. 26. ex Eustathio. Ita Salomoni noua è cælo, velut sidus diuinum illuxit & apparuit sapientia. Rursum Nymphas antiqui aquarũ deas esse putauerunt, quasi lympharum numina: veteres enim nympham dicebant, quam nos mutatione vnius litteræ lymphã, id est aquam. Quandoque nymphæ dicuntur Musæ, quòd aqua currendo musicos sonos efficiat. Hinc nymphæ perhibentur fuisse virgines purissimæ. Talis nympha & musa præ omnibus, imò sola ex omnibus est sapientia. Nymphæ quoque dicuntur apes castæ, cùm primùm formam cœperint habere, teste Plinio lib. 11. c. 6. Apis cælestis est sapientia, fundens mel diuinum.

Sapientia est nympha multiplicater.

D Sponsa hebr. vocatur כַּלָּה *calla*, id est perfecta, consummata ab omni pulchritudine & ornatu, quo sponsæ præ ceteris decorantur, præstãt & amantur, adeò vt quasi reginę coronis ornentur & coronentur: hinc Græcum κάλλος, id est pulchritudo, quæ pariter omnes in sui amorem καλεῖ, id est vocat, allicit & rapit, vt ait S. Dionys. de Diuin. nom. cap. 4. Quid pulchrius sapientia, quæ est *calla*, id est perfecta, completa, suisq; numeris omnibus absoluta, vt ne hilum desideres, siue animi, siue corporis dotes in sponsa consideres. Solent decem præ ceteris in sponsa dotes laudari & spectari, quas hoc versu & sequentibus ex ordine sapientię attribuit Salomon. Prima est, vt amori simul & venerationi sit. Secunda, vt amœni-

UNIVERSIDAD DE MURCIA

amœnitate floreat. Tertia, vt splendeat nobilitate generis. Quarta, vt vigeat sapientię dignitate. Quinta, vt circumfluat diuitiarum opulentia. Sexta, vt præemineat sanctitate. Septima, vt virtutum varietate distinguatur. Octaua, vt singulari prudentiæ maiestate nobilitetur. Nona, vt ingenij ac morum placida suauitate dulcescat. Decima, vt philosophum, seu sapientem cupidum sui omnigena rerum varietate delectet. Atque has omnes dotes, quarum gustum aliquem in superioribus dedit, nunc Sapiens sponsæ attribuit, eam amabilē pariter & venerabilē docens, pulchram, nobilem, sapientem, diuitem, sanctam, optimam, præditā quadruplici virtute, eximiè singulariterque prudentem, & cum qua in consortium adducta vita transigi possit omni suauitate & voluptate perfusa. Quæ suo ordine nouem primis versiculis (exceptis quinto & sexto, qui diuitiis dantur) atque singula singulis continentur. Quibus tantę sponsæ dotibus, atque omnis generis bonis inde profectis, quæ mox describit, quasi adiectis igniculis inflammatum se iuuenem, peneque puerum, illius desiderio asserit, vt eam intimis à Deo precibus efflagitarit & impetrarit. ita Ceruantius.

Sapientia est sponsa: cur?

Vox *sponsa* significat summum Salomonis erga sapientiam amorem, teneritudinem, desiderium & delectationem. Rursum summam, intimamque & secretam cum ea coniunctionem, conuersationem, familiaritatem, vnionem, vt cum ea fieret non caro vna, sed spiritus vnus, iuxta illud: *Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est*, 1. Corinth. 6. 17. Et illud Ierem. 3. 4. *Amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.* Et illud: *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Corinth. 11. Vide ibi dicta.

Hinc S. Dionys. c. 4. de Diuin. nomin. ante finem ait, *amoris quàm charitatis nomen esse diuinius. Scribit autem & D. Ignatius: Meus amor cruci affixus est: & in primis Scripturæ sanctæ institutionibus inuenies quemdam hæc dicentem de diuina Sapientia: Amator factus sum pulchritudinis eius.* hæc Dionys. Et inferiùs dicit amorem vnire, & facere ecstasin: *Atq; hoc amoris verbum*, inquit, *vim habet faciendi vnum, & colligandi, præstantiq; modo res inter se miscendi, quæ in pulchro & bono, propter pulchrum ac bonum antè constitit, atque ex bono ac pulchro pulchri boniq; causa manat, continetq; paria cōmuni inter se coniunctione, & superiora ad inferiorum procurationem impellit, inferioraq; cum superioribus conuersione corroborat. Dimouet etiam de statu diuinus amor, nec suos esse amantes patitur, sed eorum etiam, quæ amantur: quod declarant & superiora, quæ inferiorum fiunt eis consulendo, & paria mutua inter se cohærentia, & inferiora diuiniore ad superiora conuersatione. Itaque Paulus ille magnus iam diuino amore captus, præditusq; eius vi, quæ hominem è statu suo dimouet, diuino ore: Viuo autem*, inquit, *iam non ego, viuit verò in me Christus, vt verus amator, & à mentis, quemadmodum ipse ait, statu dimotus: Deo degit non suam vitam, sed amantis tamquam valdè diligendam.*

Myst. B. Virgo est sponsa.

Mystice hæc omnia adaptes B. Virgini, quæ est *calla*, hoc est perfectissima *musa musarum*, & *nympha nymphārum*, præsertim colentibus, amantibus & inuocantibus ipsam, quam proinde, vt alios omittam, sibi per annulum despondit S. Edmundus Cantuariensis Episcopus. Audi A auctorem Vitæ eius c. 6. *Vt autem cura eius (castitatis) conseruandæ maior ei inesset, de cōsilio cuiusdam sacerdotis, coram imagine perpetuæ Virginis sanctissimæ matris Dei, castitatis nuncupauit votum, & illi singulari & incomparabili Virgini se commendans, eam sibi sponsam delegit: atque, vt fœdus cum illa initum prorsus firmum & stabile fore declararet, nouo quodam modo eam annulo suo, tamquam arrhabone, sibi despondit, annulum illum, quem ea de causa fecerat, eius imaginis digito infigens, in quo etiam inscripta erat Angelica salutatio.* Fructum eximium subiicit: *Atque ex eo tempore, vt ipse in suo obitu confessus est, quoties illius clementissimæ Virginis implorauit opem, illa in tentatione exitum, in persecutione solatium, in afflictione remedium, in dolore gaudium ei celeriter impetrauit. Habuit verò etiam in digito suo annulum, cum quo post mortem, vt solent Pontifices, sepultus est, cui itidem cunctis admirantibus Angelica salutatio insculpta fuit, vt beatissima Virgo ipsum suum sponsum, & habere & agnoscere dignaretur.* Extat hæc Vita apud Surium die 20. Nouembris. *Exemplum S. Edmundi.*

B

ET AMATOR FACTVS SVM FORMÆ ILLIVS] Est hęc secunda dos spōsæ Salomonis, putà sapientiæ, scilicet forma & pulchritudo, quæ magnum est amoris illicium. De hac dictum est cap. 7. v. 29. *Est enim hac speciosior sole.* Loquitur de sapientia essentiali communi tribus personis, cōmitanter tamen de notionali quoque, putà de Christo, qui quà Deus, est imago, id est pulchritudo Patris; quà homo, pulchritudo creaturæ, iuxta illud: *Speciosus forma præ filiis hominum*, psal. 44. Idem à Salomone didicere Plato & Philosophi. Plato enim in Phædro ait: Primum pulchrum omnia pulchra facit: pulchritudo autem hanc dignitatem habet, vt omnium rerum sit illustrissima, ideoque summè amabilis. Sapientiæ verò forma, tamquam facies, si oculis cerneretur, mirabiles sui excitaret amores, imò ardores. Idē de virtute ait Cicero lib. 1. Offic. Aristot. eam citat Eugubinus in psal. 44. *Deus*, inquit, *est potentia fortissima, vita immortalis, virtute optimus, pulchritudine speciosissimus.* Vide S. Dionys. cap. 4. de Diuin. nom. p. 1. & S. Augustin. lib. 2. contra Academ. c. 3. & 1. Retract. 1. vbi ait φιλοσοφίαν esse φιλοκαλίαν, hoc est, amorem sapientiæ esse amorem pulchritudinis. C

Pulchrè in hęc verba pieque scribit Theophilus Alex. epist. 1. Paschali: *In sacris*, inquit, *voluminibus Scripturæ, niuea membra sapientiæ pressis figentes osculis, in eius hæremus amplexibus, & si Dominus concesserit viuentes cum ea, in illius perseuerantes amore cantamus*, Sap. 8. 2. *Amator fui pulchritudinis eius. Quotquot enim Scripturas sanctas diligentiùs legunt, & per picta sermonum cælestium prata discurrunt, hac beatitudine perfruentur*, &c. Vis exempla? Accipe. D

S. Agnes præfecti Romani filium se ambientem respuens, se illi desponsam dicebat, cuius pulchritudinem sol & luna mirātur. Idem, si non verbis, certè reipsa dixere cereræ S. Virgines & Martyres. Vnde illud S. Ignatij: *Amor meus crucifixus est*, cuius meminit S. Dionys. cap. 4. de Diuin. nomin. vti paulò antè dixi. *Exemplum S. Agnetis.*

Hac forma sapientiæ illectus sanctus Laurentius Iustinianus, primus Patriarcha Venetiarum, eam sibi in sponsam accepit annum agens vndenigesimum. Sic enim ipse de se scribit in Fasciculo amoris: *Eram vestri similis, quærens æstuanti desi-* *S. Laurentij Iustiniani.*

derio pacem in rebus extrinsecis, nec inueniebam. Tandem quædam virgo sole splendidior mihi apparuit, cuius nomen ignorabam. Hæc propiùs accedens venusto vultu, placidoq; affatu: O iuuenis, ait, dilecte, cur effundis cor tuum, & pacem sectando per multa variaris? quod quæris, penes me est: quod concupisti, tibi polliceor; si tamen me in sponsam habere volueris. Cùm verò nomen ipsius, & genus, & dignitatem scire peroptarem, se ait sapientiam Dei esse, quæ propter hominum reformationem humanam formam susceperit. Assensi igitur, & dato pacis osculo læta recessit.

D. Henrici Susonis.

Ita D. Hēricus Suso, qui sub annum Domini 1350. doctrina, sanctitate & miraculis claruit, ac mirus sapientiæ fuit amator, vnde & Minister æternæ sapiētiæ est cognominatus, cùm hæc Sapientis verba: *Quæsiui eam mihi in sponsam assumere, & amator factus sum formæ illius*, ad mensam legi audiret, tanto eius amore exarsit, vt spiritale cùm ea connubium contraxerit. Audi Auctorem Vitæ eius cap. 4. *Dum his flagraret desideriis, sapientia tali schemate se illi visendam præbuit. Longè super ipsum ferebatur in columna nubis residens in throno eburneo, micans instar luciferi, & tamquam sol lucens in virtute sua: corona eius erat æternitas, amictus felicitas, sermo suauitas, complexus omnis boni satietas. Propè erat & longè aberat, sublimis & humilis, præsens & occulta; familiarem se præbebat, nec tamen apprehendi poterat: excelsis cæli fastigiis erat altior, & abyssa profundior: attingebat à fine vsque ad finem fortiter, & disponebat omnia suauiter. Dum elegantis puellæ specie teneri videbatur, mox pulcherrimi iuuenis præ se ferebat imaginem. Nonnumquam ceu artium omnium peritissimam se præbebat amicam, cunctis amabilem. Itaque dulcissimè ad eum se conuertens, & comiter non tamen sine diuina quadam maiestate illi arridens, benignè his eum verbis affata est: Præbe fili cor tuum mihi. Tum verò vestigiis illius aduolutus, medullitùs ac humillimè illi gratias egit.* Et nonnullis interiectis: *Interim nonnumquam animæ illius sese communicabat ipse propemodum totius boni fons & profluuium, in quo simul reperit quidquid pulchrum, amabile vel desiderabile esset: siquidem id illic modo ineffabili existebat. Hinc quamdam contraxit consuetudinem, vt quoties cantiones amatorias dici vèl cantari audisset, corde & animo ad suauissimam amicam suam, ex qua quidquid est amabile procedit, abstracto quodam intuitu sese confestim intrò reciperet, siue introrsus raperetur. Neque sanè dici possit, quoties gratissimam illam amicam lachrymantibus oculis, & in immensum expanso cordis sinu circumplexus sit, & suo pectori suauiter adstrinxerit.*

Sapientia forma.

Porrò τὸ *amator* intellige per excellentiam. Amor enim formæ est ardens & violentus, vt videre est in amasiis feminarum, qui earum amore dicunt aguntque admiranda, vt stulteſcere & insanire videantur; ac patiuntur quælibet dura, vt iis potiantur. Multò ardentior in Salomone & Sanctis est sapientiæ & sanctitatis diuinæ amor, iuxta illud Cantic. 8. *Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus amulatio.* Hinc ἔρως, id est amor, alludit ad Ἄρης, id est Mars, quòd amor sit Martius, & polleat fortitudine Martia, instar ferri edomet omnia, prælia quælibet non reformidet, sed ineat; dura quæcumque fortiter sustineat, vulnera infligat & suscipiat, iuxta illud Cant. 2. 5. *Amore langueo*; Symmach. *vulnerata dilectione ego sum.* Studiosus ergo sapientiæ, pro ea omnia difficilia capessat, & omnia dura generosè sustineat.

A

B

C

D

Generositatem (S. Hilar. in psal. 127. vertit, *honestatem*, id est honorem, decus, præstantiam, nobilitatem) illius glorificat, contvbernivm habens Dei: sed et omnivm Dominvs dilexit illam] Tertia, post amabilitatem & pulchritudinem est hęc sapientiæ dos, scilicet nobilitas & generositas. τὸ *illius* non est in Græco: vnde sic aliqui explicant q.d. Sapientia est generosa, ideoque generositatem discipulis suis commendat, imò *glorificat*, id est miris laudibus & encomiis extollit, inbetque omnibus, vt sint animo non abiecto, vili & depresso, sed excelso, nobili & generoso, ac magna magno animo aggrediantur, vt ab heroicis operibus generosi & heroës esse ac nominari possint. Causa est, quòd ipsa contubernium habeat Dei, id est Deo sit familiaris, cũ eoq; assiduè conuersetur: quare à Deo generoso discit generositatē, vt generosa & diuina meditetur & moliatur. Hinc & suis iubet assiduè per orationem & meditationem versari & ambulare cum Deo, instar Henoch & Noë, vt ab eo discant terrena omnia calcare, ac cælestia ambire, nec nisi diuina cogitare, desiderare, operari; vti fecere omnes Apostoli, Martyres, sancti Doctores, sanctæ Virgines, &c. Vnde S. Hieron. *Virtus*, inquit, *poscit animi robur Socraticum*, imò Herculeum; quin & Christus: *Regnum cælorum*, inquit, *vim patitur, & violenti rapiunt illud*, Matth. 11. Huc facit illud Senecæ epist. 112. *At ille, qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens sit animo, plenus fiducia, inexuperabilis, & maior aduenti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minùs apparet longè intuentibus: cùm accesseris, tunc manifestum fit, quòd in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili, verus, & rebus, non artificiis philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis verę: non exurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresq; quàm sunt videri volunt. Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eò vsque creuisse, quò manum fortuna non porrigit? Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per aduersa & difficilia.*

Vers. 3.

Sapientiæ genes. Primò.

Græca ad verbum sic habent, εὐγένειαν δοξάζει, συμβίωσιν θεοῦ ἔχουσα. quod Primò, Iansen. sic vertit & explicat: Sapientia *putat esse nobilitatem habere conuictum cum Deo*: δοξάζει enim, tam putare, quàm glorificare significat: vnde δόξα tam opinionem, quàm gloriam denotat: & participium ἔχουσα, id est *habens*, more Græco ponitur pro infinitiuo *habere*.

Secundò, alij q.d. Sapientia *generositatem glorificat*, hoc est nobilitatem illustrat, putà familiam generosam & nobilem, illustriorem & gloriosiorem reddit, vti patet in Platone, Aristotele, Cicerone, quos sapientia humana celebres & glorioſos effecit: multò magis id patet in S. Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, Basilio, S. Thoma Aquinate, ceterisque Ecclesiæ Doctoribus, quos sapientia diuina apud omnes gentes per omnia sæcula nobilitauit. Nobilitas enim generis est externa, vtpote excita ab auis & proauis: nobilitas verò sapientiæ & virtutis est interna & propria, vtpote proprio labore & studio parta. Vnde Cicero gloriatur: *Ego*, inquit, *mea virtute meis maioribus præluxi.* Verùm hos sensus

Secundò.

elidit

elidit τὸ *illius*, quod addidit Noster, & solerter in Græco subintellexit. Vnde

Tertiò. Tertiò, nonnulli τὸ *illius* referũt ad studiosum sapientiæ. q.d. Sapientia sui studiosos, qui contubernium & conuersationem habẽt cum Deo, velut nobiles & generosos glorificat, id est illustres & glorioſos reddit, vti reddidit Mosen, qui ex consortio Dei radios, & quasi cornua lucis faciei suæ affixa accepit, Exodi 34.30. Verùm græcè est femininum ἔχουσα, id est *habens*, quod proinde ad virum studiosum sapientiæ referri nequit: sic enim dicendum esset masculinè ἔχων.

Quartò. Quartò, alij τὸ *illius* referunt ad τὸ *formá*, quod præcessit. q.d. Sapientiæ formam siue pulchritudinem, quæ ipsius est decor, ornatus, nobilitas & generositas, illustrat & glorificat contubernium Dei: pulchritudo enim sapientiæ valdè exornatur ex eo, quòd ipsa habeat consortium & familiaritatem cum Deo. Vnde Arabicus vertit, *pulchritudo eius nobilitat, concedens coniunctionem* vel *coniugium Dei*; vice versâ Syrus vertit, *& gaudium, & laus, & gloria Dei in participatione eius.* Coniuges enim se inuicem amant & glorificant.

Quintò, genuinè. Quintò & germanè, τὸ *illius* refer ad sapientiam, de qua omnis est hic sermo. q.d. Inde patet, quanta sit sapientiæ generositas & nobilitas, quòd scilicet ipsa habeat contubernium, vel, vt græcè est, συμβίωσιν, id est conuictum, hoc est summam consuetudinem & familiaritatem cum Deo, cum eoque commoretur, colloquatur, epuletur, dissuauietur, quodque Deus intimè illam amet & diligat. Generositatem ergo, id est nobilitatem, eius illustrat & glorificat ipse conuictus Dei. Aut, vt alij, q.d. Sapientia habens contubernium, seu conuictum cum Deo, celebrat eum & glorificat tamquam summam generositatem & nobilitatem. Aut potiùs q.d. Sapientiæ generosum genus nobilemque prosapiam, quòd scilicet sit orta ex Deo, illustrat & glorificat, quòd eadem velut contubernalis & sponsa Dei cum eo intimè conuersetur, conuiuat, in eodemque cum eo thalamo & mensa degat, velut ei par & æqualis. Græcum enim συμβίωσις, id est conuictus, tribui solet coniugibus, quorum iugis est conuictus, summaque conuersatio, par & æqualis amor. Sapientia ergo inducitur hîc quasi filia & simul sponsa Dei, ideoque duplici hoc titulo nobilissima & illustrissima.

Sic mysticè B. Virgo glorificatur, quòd ipsa sit genitrix, filia, sponsa Dei; genitrix Dei Filij, filia Dei Patris, sponsa Spiritus sancti. Græcũ enim εὐγένειαν, id est generositas, nobilitas, à γένος, æquè ac Latinum generositas à genere, generisque nobilitate nomen accepit, vti docet Tiraquellus de Nobilitate c. 2. n. 47. & seq. Nobilis enim dicitur, quasi noscibilis, vel notus ex genere, putà ex auis & atauis nobilibus, & ex virtute notis. Sic S. Hilarius in psal. 127. ex hoc loco sapientiam *nobilem sponsam* appellat. Ipsa ergo est eugenia, id est nobilitas æquè, ac συμβιωτὶς, id est conuictrix & coniunx Dei. Est enim integra nobilitatis sapientiæ ratio, quòd ipsa habeat tantam cum Deo consuetudinem, vt non solùm ex eo sit orta, sed & cum eo coniunctissimè viuat, eoque potiatur familiariter, ceu sponsa sponso; & quòd Deus vicissim eam intimè diligat: ex vtroque enim vera summaq; nobilitas oritur. Multi enim sunt filij & filiæ regum, quæ non in mensa parentum, sed à nutricibus aluntur; vnde vix vident, vix norunt parentes, nihilque apud eos possunt. At sapientia ita est filia Dei, vt simul sit contubernalis & conuiua Dei, iugiterq; mensæ & thalamo eius assideat: plurimum ergo apud eum potest. Est hic ingens stimulus ad sapientiæ studium, quòd per eam fiamus generosi, nobiles, contubernales & familiares Dei, ac intimè à Deo diligamur. Canonistarum sententia est, nobiles *An Religiosi perdat nobilitatem.* si fiant Religiosi, perdere nobilitatem, vtpote iam mundo & sæculo mortuos. Vnde lib. 5. Decret. titulo 34. de purgat. canonica cap. 1. *Nobilis*, Glossa ait: *Propter crimen perditur nomen dignitatis, sicut per monachatum amittit quis nobilitatem.* Verùm rectè Tiraquellus lib. de Nobilitate c. 26. id explicat, vt per nobilitatem intelligantur nobiles honores, tituli & ditiones, vti sunt regnum, Ducatus, Comitatus, Baronatus: horum enim incapax est Religiosus, per votum paupertatis; idem tamen seruat pristinam nobilitatem, quæ sita est in iure sanguinis, quòd scilicet prognatus sit ex parentibus nobilibus, Comitibus, Ducibus, Regibus: hæc enim est indelebilis, vtpote vnà cum natura in natiuitate accepta. Religiosus ergo nobilitatem suam non amittit, sed alia diuiniore auget & duplicat, dum ditiones & regna terræ contemnens, vniq́ue vacans Deo, illius fit familiaris & intimus, vti hîc docet Sapiens.

Mysticè S. Bonauent. Glossa & Hugo: Filius *Mysticè, Christus est generosissimus.* Dei, inquiunt, qui est Sapientia Patris, nobilitatem & generositatem habet ex suo genere & generatione, quòd scilicet sit genitus à Deo Patre. Vnde idem habet contubernium, id est æqualitatem intimamque coniunctionem cum Patre: illi enim est ὁμόσιος & consubstantialis: vnde tam suum, quàm Patris genus glorificat, adeoque in omnibus Patris gloriã quærit & propagare agit; ideoque factus est homo, crucemque & mortem subiit. Quare Deus Pater Filium quà Deum, amat amore simpliciter infinito; quà hominem, amore tanto, qui superet amorem omnium creaturarum simul sumptarum. Nam humanitatem Christi assumpsit ad vnionem hypostaticam cum Verbo: quæ est dignitas & gratia tanta, vt longè transscendat omnes dignitates & gratias omnibus creaturis communicatas, etiam vnitas & simul sumptas. Christum secutus Paulus, magnus Dei Christique amator & conuictor: *Viuo*, inquit, *ego, iam non ego, viuit verò in me Christus*, Gal. 2. 20. Quare Deus illum præ ceteris dilexit, eumque suæ gloriæ præconem, & doctorem Gentium effecit.

Symbol. hæc facilè adaptes B. Virgini, cuius *Generositas B. Virginis.* nobilitas & generositas tanta fuit, vt ex ea genus duxerit, carnemq́; sumpserit, ipse Dei Filius, cum quo ipsa corporaliter iugem habuit συμβίωσιν, id est conuictum, meruitque ipsam Dei Sapientiam ex se incarnatam iugiter videre & audire, eiusque ignitis sermonibus, velut amoris radiis accendi. De quo S. Bernard. hom. 1. super Missus est: *Maria*, inquit, *matrem se agnoscens, maiestatem illam, cui angeli cum reuerentia seruiunt, cum fiducia suum nuncupat filium, dicens: Fili, quid feciſti nobis sic?* Et mox: *Et erat subditus illis, quis? quibus? Deus, cui angeli subditi sunt, cui principatus & potestates obediunt,*

diunt, subditus erat Mariæ, nec tantùm Mariæ, sed etiam Ioſepho propter Mariam. Mirare ſiue filij benignißimam dignationem, ſiue matris excellentißimam dignitatem: vtrumque ſtupor, vtrumque miraculum; & quòd Deus feminæ obtemperet, humilitas ſine exemplo; & quòd Deo feminæ principetur, ſublimitas ſine ſocio. Quò etiam ſpectaſſe videtur S. Ildefonſus ſerm. 1. de Aſſumptione, vbi cùm plurima, quæ Deipara Chriſto exhibuit obſequia, numeraſſet, ſubiicit: *Ergo qui cuncta paſcit, cœleſtia & terreſtria ſimul regit, hunc ſacratißima Virgo lactè carnis aluit & nutriuit: ad cuius deinde nutum vniuerſi reguntur, ſub eius diſciplina vel arbitrio infans Deus verſatur.* Et mox: *B. Virgo gladio paſſionis Chriſti vulnerata eſt in anima. O ſanctißima omnium feminarum, quæ cum Deo tale tantumq; contubernium habuit in terris; & ecce hodie exaltatur apud eum, quem genuit, vt permaneat ſine fine glorioſa in cœlis.* Et S. Epiphan. hæreſi 78. *Erat*, inquit, *Maria aſſectatrix Ieſu, cum ipſo ſemper exiſtens.* S. Auguſtinus item lib. de Aſſumpt. (vel quiſquis eſt Auctor) cap. 7. tomo 9. *Abſque dubio*, inquit, *omni opere miniſtratrix extitit, quæ hunc in vtero geſſit, partuq; profuſum aluit & fouit, in præſepio reclinauit, & à facie Herodis in Aegyptum fugiens abſcondit, & omnem infantiam eius matris affectu ita proſecuta eſt, vt vſque ad crucem, in qua filium iam virum perfectum vidit pendentem, ab eius indubitanter miniſterio non receſſerit: conſecuta non ſolùm greſſibus pedum, tamquam pro amore filij; verùm etiam imitatione morum, tamquam pro reuerentia Dei. Maria ergo miniſtra Chriſti ſpiritualium operum qualitatibus, ſicut deuotißima extitit, ita abſque dubio religionis fide, & veræ credulitatis charitate ſecutrix fuit.* S. Bernard. ſerm. cui titulus, *Signum magnum*: *Toties Maria filium audiuit non modò turbis loquentem in parabolis, ſed & diſcipulis ſeorſum regni Dei myſteria reuelantem: vidit miracula facientem, vidit deinde in cruce pendentem: vidit expirantem, vidit reſurgentem, vidit aſcendentem.*

VERS. 4. DOCTRIX ENIM EST DISCIPLINÆ DEI, ET ELECTRIX OPERVM ILLIVS] Pro *doctrix* græcè eſt, μύστις, id eſt *myſtis*, id eſt ſecretorũ Dei conſcia & quaſi ſecretaria, eorumdemque reuelatrix & doctrix, quæ ſcilicet nouit arcana Dei, & quibus vult ea reuelat. Rurſum *myſtis*, id eſt ſacerdotiſſa & initiatrix, quæ ſcilicet alios ſacris initiat, ac ſacerdotes & Prophetas (eſt enim ipſa propheris, æquè ac myſtis) conſtituit, vt dixit cap. 7. 27. Secreta enim, ſacra præſertim, non niſi ſacerdotibus creduntur & committuntur. Vnde Vatabl. vertit, *ſcientiæ Dei ſacerdos eſt, & operum eius antiſtes*; Nannius, *eſt enim ſacerdos Dei*, id eſt myſteriorum Dei conſcia & cultrix; Ianſen. *eſt enim arcanorum Dei perita*; Budæus, *initiatrix, dux, interpres*; Cantacuzenus, *reſidens in conſilio Dei, & penitus quæ ad illum ſpectant noſcens*, iuxta illud Prouerb. 8. 12. *Ego ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitationibus.* μύστης enim vocatur myſteriorum conſcius, qui ea velut arcana celat, & non niſi dignis reuelat, ita dictus ἀπὸ τοῦ μύειν τὸ στόμα, id eſt ab obſignando ore, quòd os habeat clauſum & quaſi obſeratum. Sicut ergo ſacerdos & myſtes myſteria celat, & quæ diuina ſunt pro dignitate tractat: ita & ſapientia, ac ſapiens ſapientiæ beneficio initiatus, Deum dignè colit & ſanctè tractat ſancta; quin & alios ad hoc idoneos eadem docet, Deumque dignè & ſanctè colere docet. Simili phraſi ait Celſus Iuriſconſultus, *Ius eſt ars boni & æqui, cuius merito nos quis Sacerdotes appellet: iuſtitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur*: hæc autem ſacra ſunt; ergo eius profeſſores ſunt quaſi ſacerdotes. Dat cauſam eius quod dixit: *Sed & omnium Dominus dilexit illam*; quia ſapientia eſt quaſi quædam ſacerdos, & myſtica magiſtra ſanctæ Dei diſciplinæ & ſcientiæ, Deum hominibus declarat & manifeſtat: nam ſi, vt dicitur Daniel. 12. 3. *qui docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates*, quantò magis quæ omnes erudit, & Dei amicos facit? ita à Caſtro. Rurſum q.d. Deus diligit ſapientiam: nam ex eo quòd eam amet, fecit eam ſuam myſtin, id eſt myſteriorũ omnium & ſecretorum conſciam, iuxta illud Chriſti: *Iam non dicam vos ſeruos*, &c. *ſed amicos, quia omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis*, Ioan. 15. 15. ſummum enim amoris & amicitiæ ſignum eſt, communicare alicui ſua ſecreta. Adhæc fecit eam ſuam myſtin, vel myſtida, id eſt doctricem ſuorum myſteriorum, ac antiſtitem ſuorum ſacrorum, ac electricem operum ſuorum: præfecit ergo eam, tam doctrinę & ſacris, quàm operibus ſuis; vt quidquid illa eligit, hoc Deus operetur; quod illa negligit, hoc Deus pariter negligat & non operetur. Vtrumque autem ſummi amoris eſt indicium.

Sapientia eſt myſtes & ſacerdos.

Eſt hæc quarta dos ſpõſæ noſtræ, putà ſapientię, quòd ſcilicet ipſa ſit ſacerdos & myſtis, id eſt doctrix *diſciplinæ*, græcè ἐπιστήμης, id eſt *ſcientiæ Dei*, quòd ſcilicet inſtruat & doceat nos ſcietiam Sanctorum, qua Deum cognoſcamus, colamus, amemus ea fide, religione & pietate, qua tantam maieſtatem decet. Id præſtitit Chriſtus, qui eſt ſapientia incarnata, ac ſummus myſtes, ſacerdos & pontifex in æternum ſecũdùm ordinem Melchiſedec: vnde de illo ait S. Ioannes c. 1. 18. *Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit*; qui proinde Iſaiæ 9. 6. vocatur *magni conſilij angelus*, id eſt nuncius, iuxta Septuag. Vnde & Chriſtus Ioan. 7. 16. *Mea doctrina*, inquit, *non eſt mea, ſed eius qui me miſit.* Denique ipſe nouos myſtas, nouos ſacerdotes, nouos legis Euangelicæ doctores, putà Apoſtolos & diſcipulos, inſtituit, inſtruxit, conſecrauit, ac per totum orbem miſit & in dies mittit.

Symbolicè noſter Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 26. n. 3. per ſapientiã accipiens Theologiam, hæc elogia eidem adaptat: Theologia, inquit, Theologum nobilitat, facitque illuſtrem. Primò, quia ipſa nobilitatem ſupremam inter omnes ſcientias obtinet. Secundò, aſſiduè conuerſatur cum Deo, de quo diſſerit. Tertiò, conſcia eſt myſteriorum Dei. Quartò, diuina docet. Quintò, tãtum excellit ſcientias naturales, quantum ſacerdos laicos. Sextò, tam familiaris eſt Deo, quàm huic ſacerdos. Septimò, quia Cantacuz. in id, *Hanc amaui: ex Theologiæ adytis & penetralibus, animum Salomonis contendiſſe ad huiuſmodi amoris afflationem* affirmat. *Theologia nobilitat multiplicíter.*

ET ELECTRIX OPERVM ILLIVS] Græcè, ἐκτρὶς, id eſt *electrix*: pro quo Anaſtaſius Nicenus in Sacr. Script. quæſt. 78. (extat tom. 6. Biblioth. SS. Patrum) Cantacuzenus & Budæus in Comment. linguæ Græcæ, legunt ἔνρετις, id eſt